

Introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering

En praksisstudie om verdien av teknologi i sosialfaglig arbeid og verdiene som former disse praksisene.

**Introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering:
En praksisstudie om verdien av teknologi i sosialfaglig arbeid og verdiene
som former disse praksisene**

Gunnar Michelsen

Dissertation Submitted
in Partial Fulfilment of the Requirements
for the Degree of Philosophiae Doctor (Ph.D)

VID Specialized University

2019

© Gunnar Michelsen, 2019

ISBN: 978-82-93490-43-2

ISSN: 2535-3071

*Dissertation Series for the Degree of Philosophiae Doctor (Ph.D.)
at VID Specialized University, Volume no. 15*

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without permission.

Cover: Dinamo

VID Specialized University

post@vid.no

www.vid.no

Introduksjon av kompensierende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering

En praksisstudie om verdien av teknologi i sosialfaglig arbeid og verdiene som former disse praksisene.

Gunnar Michelsen

Ph.d. avhandling | VID vitenskapelige høyskole -
Senter for diakoni og profesjonell praksis

SAMMENDRAG	3
VITENSKAPELIGE ARTIKLER	8
FORORD	9
TAKK	10
1 INNLEDNING	11
1.1 TILRETTELEGGING MED TEKNOLOGI I ARBEIDSLIVET	12
1.2 «Å INTRODUSERE TEKNOLOGI»	14
1.3 ARBEIDSRETTET REHABILITERINGSKONTEKST.....	14
1.3.1 <i>I skjæringspunktet mellom to velferdstjenester</i>	15
1.4 KOGNITIVE VANSKER OG ARBEIDSLIVET.....	17
1.5 TEKNOLOGI.....	19
1.6 SOSIALFAGLIG ARBEID MED INTRODUKSJON AV KOMPENSERENDE TEKNOLOGI.....	21
2 KUNNSKAPSOPPSUMMERING OG KUNNSKAPSHULL	23
2.1 TEKNOLOGI ER ET LITE BENYTTET VIRKEMIDDEL.....	24
2.2 MANGLENDE KOMPETANSE	25
2.3 OPPLÆRINGEN.....	26
2.4 MANGEL PÅ REGLER	27
2.5 INTERAKSJON MED TEKNOLOGI.....	27
2.6 INKLUDERENDE FORBRUKERTEKNOLOGI.....	28
2.7 KUNNSKAPSHULL	28
3 FORMÅL OG PROBLEMSTILLING	29
3.1 FAGLIG INNSIRKLING.....	29
3.2 FRA TEMA TIL ANALYSEENHET	30
3.3 PROBLEMSTILLING.....	32
4 DESIGN, METODE OG TEORI	33
4.1 CASESTUDIER.....	33
4.2 PRAKSISFORSKNING	34
4.2.1 <i>Profesjonell praksis</i>	37
4.2.2 <i>Verdier i praksiser</i>	37
4.2.3 <i>Flerdimensjonalt</i>	38
4.2.4 <i>Etnografisk tilnærming</i>	39
4.3 VITENSKAPSTEORETISK Plassering	40
4.3.1 <i>Metodisk sammenheng</i>	40
4.4 FELTARBEID	42
4.4.1 <i>Utvalget</i>	42
4.4.2 <i>Diagnoser</i>	43
4.4.3 <i>Datainnsamling</i>	43
4.4.4 <i>Intervjuer</i>	46
4.4.5 <i>Dokumentanalyse</i>	46
4.5 ANALYSESTRATEGI	48
4.5.1 <i>Databehandling</i>	50
4.5.2 <i>Forskningsetikk</i>	50
4.5.3 <i>Refleksivitet, transparens og intervensjon</i>	52
4.5.4 <i>Valideringsstrategier</i>	53
4.6 TEORETISKE PERSPEKTIVER OG ANALYTISKE RESSURSER	54
4.6.1 <i>Aktører</i>	55
4.6.2 <i>Forhandlinger</i>	55

4.6.3	Scenario.....	55
4.6.4	Arrangement.....	55
4.6.5	Affinitetsrom.....	56
4.6.6	Empowerment.....	57
5	CASEBEDRIFTENE.....	59
5.1	DELTAKERNE	60
5.2	DE ANSATTE	60
5.3	AKTIVITETER.....	61
5.4	HISTORIEN.....	61
5.5	LIKHETSTREKK	62
6	HOVEDFUNN	63
7	ARTIKLENE	64
8	DRØFTING OG FUNN	69
8.1	INTRODUKSJON AV TEKNOLOGI	70
8.1.1	<i>Tilrettelegging og opplæring</i>	<i>70</i>
8.1.2	<i>Motstand.....</i>	<i>71</i>
8.1.3	<i>Tillit og troverdighet</i>	<i>72</i>
8.1.4	<i>Tro på</i>	<i>73</i>
8.1.5	<i>Inkludere teknologi i all interaksjon.....</i>	<i>74</i>
8.1.6	<i>Inkluderende arbeidsmiljø i fysiske, sosiale og digitale rom.....</i>	<i>75</i>
8.2	VERDIER FORMER PRAKSIS	82
8.2.1	<i>Verdien av å introdusere teknologi for å oppnå inklusjon.....</i>	<i>82</i>
8.2.2	<i>Verdier i teknologien.....</i>	<i>83</i>
8.2.3	<i>Forvaltningens verdier</i>	<i>83</i>
8.2.4	<i>Verdien av måloppnåelse og måltall får gjennomslag</i>	<i>83</i>
8.3	VERDIEN AV INTRODUKSJON.....	85
8.3.1	<i>Empowerment som verdi av introduksjon av teknologi.....</i>	<i>85</i>
8.3.2	<i>Den motiverende verdien av teknologi</i>	<i>86</i>
9	AVSLUTNING	87
9.1	BETYDNING FOR PRAKSIS.....	90
9.2	BETYDNING FOR VIDERE FORSKNING	91
10	REFERANSELISTE	93
11	VEDLEGG	104

Sammendrag

Det er en utfordring for samfunnet at mennesker med kognitive funksjonsnedsettelse i mindre grad deltar i arbeidslivet enn befolkningen ellers. Nedsatt kognitiv funksjonsevne kan medføre utfordringer med å mestre grunnleggende ferdigheter i arbeidslivet, som å passe tiden, holde orden på arbeidsoppgaver, tolke og forstå det sosiale samspillet og finne seg til rette i det sosiale miljøet på en arbeidsplass. Bruk av kompenserende teknologi, inkludert forbrukerteknologi, til individuell tilrettelegging på arbeidsplassen har blitt vist å ha moderat positiv effekt på hvordan mennesker med kognitive utfordringer mestrer arbeidslivets krav, og kan dermed bidra til inklusjon i arbeidslivet. Kompenserende teknologi har vist seg å være et underutnyttet virkemiddel i arbeidsrettet rehabilitering for mennesker med kognitive utfordringer. Forklaringene på at det inkluderende potensialet som ligger i å introdusere kompenserende teknologi ikke blir fullt utnyttet, er delvis manglende kjennskap til de mulighetene teknologien gir, mangel på opplæring i bruken av den, og at det generelt benyttes lite teknologi på arbeidsplassen.

Den lave arbeidsdeltakelsen i brukerguppen, underutnyttelsen av tilgjengelig teknologi og mangel på kunnskap om hvilke forutsetninger som bør være til stede for å lykkes, har motivert studien inn på å utforske hvilke faktorer som hemmer og fremmer introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering. Det er et velferdspolitisk mål at flere med nedsatt funksjonsevne skal kunne ta del i arbeidslivet. Et gjentakende tema på nasjonale og internasjonale konferanser om hjelpemidler, arbeidsliv og mennesker med nedsatt funksjonsevne er at teknologien er tilgjengelig, men at det mangler kunnskap om forutsetningene for å introdusere teknologien for brukere og deres nettverk på best mulig måte.

Dette er en studie som ved en praksisnær tilnærming utforsker verdier i og verdien av sosialfaglig praksis i introduksjon av kompenserende teknologi. Denne praksisstudien plasserer seg faglig innenfor fagområdet arbeidsrettet rehabilitering og hjelpemiddelteknologi. Studien benytter teorier, perspektiver og tilnærming fra praksisforskningen. I analysen benyttes begreper og ressurser fra teknologisosiologi,

det tverrfaglige feltet for studier av vitenskap, teknologi og samfunn (Science, Technology and Society, STS). Hensikten med studien er å beskrive hvordan verdier former utvalgte praksiser der teknologi introduseres, og hva som er verdien av å introdusere kompenserende teknologi for brukere og faget sosialt arbeid.

Problemstillingen i denne studien er å utforske verdier i og verdien av sosialfaglig praksis i introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering. Hensikten er å utvikle kunnskap om hva som fremmer eller hemmer at teknologier introduseres og tas i bruk som virkemiddel i inklusjon av arbeidssøkere med kognitive utfordringer. Følgende forskningsspørsmål belyses: 1) Hvordan introduseres kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering med mennesker med kognitive funksjonshemninger? 2) Hvilke verdier får gjennomslag i forhandlingene om introduksjonen av teknologi i arbeidsrettet rehabilitering? 3) Hvilken verdi har introduksjonen av kompensatorisk teknologi for sosialfaglig arbeid og for de funksjonshemmede selv?

Introduksjon av kompensatorisk teknologi skjer gjennom kontekstuelle sosiotechniske praksiser som forhandles frem i relasjoner mellom et mangfold av aktører – teknologiske og menneskelige. For å beskrive disse sosiotechniske praksisene er det valgt et utforskende etnografisk forskningsdesign. Nettverkene av forbindelser og forhandlinger mellom aktørene er undersøkt med et innenfrablikk på hvordan sosial orden og sammenhenger utvikles. Studien er også designet som en casebasert praksisstudie som gir rom for å beskrive praksiser mer helhetlig.

Den etnografiske studien er gjennomført som et feltarbeid ved to arbeidsrettede rehabiliteringsprogrammer over 24 måneder. Det empiriske grunnlaget er hentet fra flere datakilder og analysert ved hjelp av ulike metoder: dokumentanalyse av velferdspolitiske dokumenter og interne dokumenter ved rehabiliteringsprogrammene, og et deltakende observerende feltarbeid ved begge utførelsesbedriftene som gjennomførte de arbeidsrettede rehabiliteringsprogrammene. I tillegg er det gjennomført både individuelle intervjuer og gruppeintervjuer med ansatte og ledere.

Begge de to attføringsbedriftene tilbyr det arbeidsrettede rehabiliteringsprogrammet «Arbeidspraksis i skjermet virksomhet» (APS). Bedriftene ble valgt ut som strategiske case fordi de legger vekt på bruk av kompenserende teknologier for å gi deltakere med kognitive utfordringer bedre muligheter i arbeidslivet. De utvikler også selv teknologi, og de driver sosial innovasjon i form av individuelt tilpassede arbeidsrehabiliteringsopplegg. Begge bedriftene har ansatte med en kombinasjon av sosialfaglig og IT-kompetanse, og de ansatte har også kunnskap om tilrettelegging ved hjelp av teknologi. Alle deltakerne i de arbeidsrettede rehabiliteringsprogrammene i studien hadde nedsatt arbeidsevne, svært usikre forutsetninger for å klare seg i arbeidslivet og stort behov for bred og tett oppfølging. Ved begge bedriftene hadde hovedvekten av deltakerne kognitive vansker som følge av Aspergers syndrom, ADHD eller psykiske lidelser.

Studien beskriver hvordan teknologi blir introdusert som et arbeidsverktøy for å gi arbeidssøkere bedre evne til selvorganisering, sosial mestring og større trygghet i arbeidshverdagen. Bedriftene introduserte teknologien allerede i sin informasjon om programmet og i den innledende interaksjonen med deltakerne. Introduksjonen av teknologien er formet av bedriftenes forståelse av det kompensatoriske potensialet som ligger i den, og tar utgangspunkt i sosialpolitiske føringer om hvordan ny teknologi kan bidra til å øke arbeidsdeltakelsen for menneske med nedsatt funksjonsevne.

Opplæring i bruken av teknologien er en obligatorisk del av det arbeidsrettede rehabiliteringsprogrammet, og både deltakere, veiledere og ledelse benytter samme teknologi. Så godt som all aktivitet og produksjon ved begge bedriftene skjer digitalt: produksjon, utvikling, kommunikasjon og rapportering skjer på digitale plattformer. Bedriftene ga deltakerne opplæring i bruk av digitale verktøy og kompenserende teknologi. Introduksjon av teknologien foregikk gjennom øvelser og tilpasning av teknologien til hver deltaker. Den obligatoriske opplæringen i bruk av teknologien foregikk både i plenum, i grupper og individuelt. Hensikten var at funksjonaliteten i teknologien skulle være en støtte til utvikling av deltakernes arbeidslivskompetanse og mestringsstrategier. Introduksjonen av teknologien tok utgangspunkt i de forventningene og kravene som deltakerne kom til å møte ute i det ordinære arbeidslivet. Arbeidet med å introdusere kompenserende teknologi var på denne

måten en integrert del av det sosialpedagogiske arbeidet for å utvikle deltakernes evne til å mestre funksjonsnedsettelse og utfordrende livssituasjoner.

Studien fant at deltakernes kognitive utfordringer, slik som eksekutive vansker, prokrastinering, generelle vansker med å endre handlingsmønstre og etablere nye rutiner, kunne hemme introduksjonen av teknologi. Dette er kjente utfordringer som assosieres med diagnoser som Aspergers syndrom og/eller ADHD. Enkelte deltakere var motvillige til å ta i bruk kompenserende teknologi som var ny for dem, som for eksempel nye telefoner eller ny programvare. I løpet av feltarbeidsperioden ble det observert enkelte som aldri tok i bruk kompenserende teknologi som var ny for dem.

For å lykkes med introduksjon av teknologi kreves det først og fremst tilstrekkelig tid til å arbeide med introduksjonen, og at de profesjonelle har nødvendig IT-faglig og sosialfaglig kompetanse, herunder om de utfordringene voksne med kognitive vansker møter. Verdien av gjensidig anerkjennelse er også en faktor som bidrar til å fremme introduksjonen av kompenserende teknologi. Hvis deltakeren har tillit til den profesjonelles kompetanse innen IT og den profesjonelle kan vise at han eller hun har reell tro på at deltakerens IT-kompetanse er tilstrekkelig for en jobb i IT-bransjen, vil dette relasjonelle aspektet kunne fremme prosessen med introduksjon av teknologi. Bedriftens veiledere viser at de har tro på deltakerne og anerkjenner deres IT-kunnskaper ved å gi dem reelle utviklings- og undervisningsoppgaver med utgangspunkt i den kompetansen deltakerne har. Deltakerne på sin side anerkjenner de profesjonelle som veiledere, også på den måten at de har et felles vokabular og referanserammer relatert til IT.

Det er også fremmede for introduksjonen av kompenserende teknologi at den skjer innenfor en ramme som oppleves som inkluderende. Feltarbeidet fra disse spesialiserte atferdspraksisene utforsker hvordan forhold i utformingen av arbeidsmiljøet kan fremme inklusjon av arbeidssøkere med kognitive vansker. Arbeidsoppgavene, interesse- og diagnosefellesskapet og det inkluderende arbeidsmiljøet syntes å ha en motiverende effekt, og gjorde det mulig å inkludere deltakere som var på ulike stadier i rehabiliteringsprosessen.

Studien bidrar med ny kunnskap om at prosessen med å innføre kompensierende teknologi i seg selv har en verdi for enkelte av deltakerne, og om hvordan den har bidratt til individuelle empowerment-prosesser. Tilgangen til kompensierende teknologi når og hvor de har behov for det er verdifull for deltakerne når de skal ut i arbeidslivet. Muligheten og evnen til å løse utfordringer ved hjelp av teknologi synes å legge til rette for empowerment av deltakerne, uavhengig av hvor ofte teknologien brukes. Studien viser at bare det å ha appen som backup har økt deltakernes opplevelse av bedre kontroll og autonomi. Studien viser at forutsetningene for at teknologien skal fungere som en aktør i empowerment-prosessen, er at veilederne har både teknologikompetanse og kunnskap om deltakernes individuelle utfordringer.

Studien utfyller eksisterende kunnskap om hvordan introduksjon av kompensierende teknologi kan ha faglig verdi i sosialfaglige praksiser med voksne med kognitive utfordringer. Studien har vist at introduksjon av teknologien kan ha en verdi som motiveringsfaktor. Deltakerens forhold til teknologi, hvordan den er implementert i de arbeidsrettede rehabiliteringsprogrammene og deltakernes opplevelse av mestring av teknologien er faktorer som har bidratt til å motivere deltakerne til å utvikle nye mestringsstrategier. Det var et overaskende funn at deltakerne påpekte hvordan kompensierende teknologi og prosessen med å introdusere den hadde en verdi for dem som motiveringsfaktor, og ikke først og fremst som et hjelpemiddel knyttet til utførelsen av isolerte kognitive utfordringer.

I møtet med resultatkrav og incentivordninger så casebedriftene seg tvunget til å redusere arbeidet knyttet til introduksjon av kompensierende teknologi. Tid og ressurser måtte allokere til aktiviteter som kunne bidra til å tilfredsstille forvaltningen sine måltall. Studien tilfører ny kunnskap om hvordan forvaltningens verdier hemmer introduksjon og bruk av kompensatorisk teknologi i arbeidsrettet rehabilitering.

Vitenskapelige artikler

Artikkel 1: Publisert

Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2017) Introduction of Cognitive Support Technologies (CST) for job seekers. *Journal on Technology & Persons with Disabilities*. California State University, Northridge. 94–106.

Artikkel 2: Antatt for publisering 4. februar 2019

Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2019c) Inclusive physical and digital spaces in vocational rehabilitation. *Nordic Journal of Science and Technology*. NTNU Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.

Artikkel 3: Antatt for publisering 12. desember 2018

Michelsen, G., T. Slettebø og I. B. Moser (2019b) Introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering: verdier som former praksis. *Tidsskrift for velferdsforskning*. nr. 2, 2019. Universitetsforlaget, Oslo.

Artikkel 4: Publisert

Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2019a) The empowering value of introducing CST in vocational rehabilitation. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. Taylor & Francis, Oxford, UK. Antatt 4. november 2018. Publisert på nettet 7. februar 2019.

Forord

Teknologi, produkter, funksjoner og løsninger som kan fungere som støtte i kognitive prosesser, såkalt kognitivt støttende teknologi (Cognitive Support Technologies, CST), er relativt rimelige å anskaffe. De aller fleste voksne har en mobiltelefon eller kan enkelt og ganske rimelig skaffe seg en. Mobiltelefoner er i store trekk universelt utformet, sosialt akseptert å benytte og nærmest en nødvendighet for et moderne menneske. Det meste skulle dermed ligge til rette for bruk av denne teknologien som et kompensatorisk hjelpemiddel for alle med kognitive utfordringer. Erfaring fra egen praksis og en litteraturgjennomgang tyder på at det kompenserende potensialet som ligger i eller kan tas i bruk gjennom teknologi, i liten grad blir utnyttet. Min profesjonelle nysgjerrighet får meg til å undres: Hvorfor benyttes ikke denne teknologien som hjelp til mestring i arbeidssituasjoner og hverdagsliv, forbedring av konkuranseevnen på arbeidsmarkedet og økt personlig autonomi og uavhengighet fra hjelp fra andre? Fra et profesjonelt ståsted undrer jeg på om det er noe med våre verdier, systemer, metoder eller faglighet som må endres for å bidra til å realisere det uutnyttede potensialet som ligger i bruk av denne teknologien. Fordi jeg er sosialarbeider og ikke ingeniør, kan jeg ikke bidra til utviklingen av ny teknologi, men jeg kan bidra til utviklingen av en sosialfaglig praksis der teknologi inngår.

Den personlige foranledningen til denne studien er egne erfaringer fra utviklingsarbeid og dialog med praksisfeltet, som omfatter attføringsarbeid og tilrettelegging for studenter og arbeidssøkere med kognitive vansker ved hjelp av teknologi. Jeg er ansatt som seniorrådgiver i NAV og har jobbet med fag- og kunnskapsutvikling på hjelpemiddelområdet. Erfaringene fra praksisfeltet tilsier at ny teknologi ikke automatisk blir utnyttet i tilrettelegging for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Prosessen med å introdusere og individuelt tilrettelegge med teknologi i sosialfaglige praksiser oppleves som uoversiktlig og tilfeldig. Tommelfingerregelen fra mitt praksisfelt er at arbeidet med å finne fram til rett teknologi og anskaffe den utgjør 20 prosent av jobben – de resterende 80 prosentene av jobben består i å introdusere den valgte teknologien og tilrettelegge den praktisk for hver enkelt bruker.

For å belyse noen av de forhandlingene som inngår i disse praksisene og som enten er til hjelp eller hinder for introduksjonsprosessen, har jeg valgt å beskrive dette temaet i et mest mulig helhetlig perspektiv.

Motivasjonen hos min arbeidsgiver NAV Hjelpemiddel og Tilrettelegging for å tilrettelegge for denne studien har vært et ønske om mer kunnskap om hvordan flere med nedsatt funksjonsevne kan inkluderes i arbeidslivet.

Takk

En stor takk går til deltakerne, de ansatte og ledelsen ved de to bedriftene som åpnet alle rom, både digitale og fysiske, og lot meg observere hvordan dere arbeider med mennesker og teknologi. Jeg har stor respekt for arbeidet dere gjør, og er svært takknemlig for at dere har bidratt til denne studien. Ingen nevnt, ingen glemt – jeg takker dere alle.

Takk til mine eminente veiledere rektor professor Ingunn Moser og professor Tor Slettebø, som har gjort en monumental veilednings jobb. Takk for at dere alltid inspirerende og med stor tålmodighet har ledet meg gjennom phd prosessen. Takk til alle medstudenter og ansatte på VID vitenskapelige høgskole, Senter for diakoni og profesjonell praksis, som har inspirert, inkludert og generøst delt kunnskap med meg disse årene.

Utviklingsarbeidet vi gjorde i Team Nonite, som har bestått av verdens beste kollegaer, Eva Teigstad, Turid Brynildsrud, Bernt Grønstad og min fantastiske sjef Siv Einan, var utgangspunktet mitt for å begynne på denne avhandlingen. Takk for at jeg sammen med dere fikk være en del av det mest kreative og hyggelige utviklingsteamet som noen gang har eksistert i NAV-systemet.

Takk også til NAV Hjelpemiddel og Tilrettelegging, som ved forbilledlig personalpolitikk har lagt til rette slik at jeg fikk mulighet til å gjennomføre dette prosjektet.

Takk til språkkonsulentene hos Akasie som har bidratt til at artikler og avhandling er blitt leselig.

Takk til min kjære partner in ph.d.-prosessen, Kari-Mette. Når alle de før nevnte fantastiske menneskene kommer med litt for mange gode innspill og velmenende råd, er du alltid den beste samtalepartneren til å sortere viktig fra uviktig.

1 Innledning

Bakteppet for denne studien er utfordringen med at sysselsettingsgraden for mennesker med nedsatt funksjonsevne er på 43 prosent i Norge, mot 75 prosent i befolkningen totalt (i alderen 15–66 år) (Bø 2014). Blant personer med kognitiv funksjonsnedsettelse er yrkesdeltakelsen generelt sett enda lavere. Andelen voksne med Aspergers syndrom i ordinært arbeid anslås til å være 15 prosent i Norge (Steindal 2010) og mellom 4,1 og 11,8 prosent i USA (Taylor og Seltzer 2011; McDonough og Revell, 2010). For gruppen personer med nevrologiske utviklingsforstyrrelser og ervervet hjeneskade ligger sysselsettingsgraden på samme nivå. (Shattuck et al. 2012). Den estimerte arbeidslivsdeltakelsen blant voksne med ADHD i Norge er på 22 prosent (Gjervan, Torgersen, Nordahl og Rasmussen 2012). Utdanningsnivå er en faktor som hjelper personer med nedsatt funksjonsevne ut i arbeid . Generelt er det flere sysselsatte personer med funksjonsnedsettelse (i aldersgruppen 15–66 år) blant de som har mer enn fire års universitets-/høgskoleutdanning. (Bø 2016)

Det er et velferdspolitisk mål at flere med nedsatt funksjonsevne skal ta del i arbeidslivet (Arbeidsdepartementet 2012). Dette målet får bred oppslutning fra både arbeidsgivere, arbeidstakere, offentlige myndigheter og de funksjonshemmedes interesseorganisasjoner (Arbeids- og sosialdepartementet 2014). Antall personer med nedsatt funksjonsevne som står utenfor arbeidslivet har holdt seg relativt stabilt de siste tjue årene. Hvor stor andel av arbeidstakerne som har nedsatt funksjonsevne er i noen grad avhengig av makroøkonomiske svingninger / konjunkturer og ansettelsesvernet i hjemlandet. Det er en tendens til at arbeidstakere med nedsatt funksjonsevne mister jobben raskere ved konjunkturedganger enn arbeidstakere generelt når ansettelsesvernet er svakt, og at arbeidssøkere med nedsatt funksjonsevne har vanskeligere for å komme i arbeid under lavkonjunkturer når ansettelsesvernet er sterkt. (Halvorsen og Hvinden 2011)

Andelen unge med psykiske lidelser som ikke er i arbeid, har de siste årene økt kraftig (Norvoll og Fossetøl 2010). Arbeidssøkere med kognitive vansker som følge av Aspergers syndrom, autismspekterforstyrrelser eller ADHD, vil i offentlige statistikker i hovedsak bli kategorisert i sekkebetegnelsen «unge med psykiske lidelser».

I likhet med de fleste andre, ønsker unge med nedsatt funksjonsevne å få seg en jobb (Hendricks, 2010). Å få seg en jobb og bli en del av arbeidslivet fører mange fordeler med seg: egen inntekt, sosial status, arbeidskollegaer, arbeidsmiljø og karrieremuligheter. I tillegg kommer de like viktige psykososiale gevinstene med å bli inkludert i arbeidslivet: bedre selvbilde, stolthet over egen innsats og potensial for egenutvikling både sosialt og mentalt (Nye-Lengerman 2017). Det å skaffe seg sin første jobb er imidlertid en betydelig utfordring for mennesker med kognitive vansker. Bare 55 prosent av unge med autismespekterforstyrrelser kan si at de hadde en eller annen form for ansettelsesforhold i løpet av de seks første årene etter at de gikk ut av videregående skole (High School) (Chen, Sung, og Pi 2015). Sett over hele livsløpet er det bare 56 prosent med samme diagnose som kan si at de har hatt en betalt jobb på noe tidspunkt etter endt skolegang (Roux m.fl. 2013)

De potensielle personlige og samfunnsmessige gevinstene er proporsjonale med den innsatsen som både samfunnet den enkelte må yte for å inkludere mennesker med kognitive vansker i arbeidslivet: Høy innsats kan gi stor gevinst. Samfunnsøkonomisk er det en betydelig gevinst ved å drive arbeidsrettet rehabilitering for mennesker med autismespekterforstyrrelser – på tross av at dette er den gruppen som det koster mest å få sysselsatt (Jacob, Scott, Falkmer og Falkmer 2015). Arbeidsrettet rehabilitering for denne gruppen koster i gjennomsnitt 64 prosent mer enn for noen annen gruppe med nedsatt funksjonsevne (Nye-Lengerman 2017).

Arbeidsrettet rehabilitering av denne gruppen arbeidstakere er fornuftig og nyttig sosialfaglig praksis. Like muligheter for arbeidsrettet rehabilitering vil bety mye for mennesker med Aspergers syndrom og autismespekterforstyrrelser, fordi de er blant de som har lavest sysselsettingsrate, men et stort arbeidspotensial (Nye-Lengerman, 2017).

1.1 Tilrettelegging med teknologi i arbeidslivet

Å rehabiliterer mennesker tilbake til eller ut i arbeid er en sosialfaglig praksis som bidrar til at mennesker kan oppfylle sitt yrkesmessige potensiale. Mennesker med kognitive utfordringer kan gjøre en utmerket jobb dersom studie- eller arbeidssituasjonen blir tilrettelagt for dem (NAV 2017, NAV 2018). Disse arbeidstakerne er ofte dyktige i utførelsen av selve arbeidet, men har problemer med

å organisere seg selv i en jobbsituasjon og mestre de sosiale kravene arbeidslivet stiller (Attwood, 2007). Arbeidsplassstilrettelegging med kompenserende teknologi for mennesker med kognitive utfordringer er en krevende og sammensatt velferds- og sosialfaglig oppgave. Det er et politisk mål å inkludere flere med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet gjennom utdanning. Å utnytte det kompenserende potensialet som ligger i bruk av teknologi, er en mulig strategi for å øke inklusjonen av denne gruppen i et stadig mer konkurranseutsatt arbeidsmarked. Dersom den funksjonshemmede ikke har fått utviklet gode individuelle mestringsstrategier og arbeidsgiveren ikke lykkes med tilrettelegging på arbeidsplassen i tilstrekkelig grad, kan mennesker med nedsatt kognitiv funksjonsevne tape i konkurransen om jobber i et åpent arbeidsmarked.

I et arbeidsliv der det stilles stadig høyere krav til at arbeidstakere skal være fleksible i jobben og mestre en løsere tilknytning til arbeidsmarkedet, enten som midlertidig ansatt eller gjennom krav om å organisere seg som selvstendig næringsdrivende, vil det oppstå ytterligere utfordringer for mennesker som har nedsatt evne til selvorganisering og forståelse av det sosiale, og et generelt stort behov for oversikt og kontinuitet. Bruk av kompenserende teknologi for individuell tilrettelegging på arbeidsplassen har vist seg å ha en moderat positiv effekt på hvordan mennesker med kognitive utfordringer mestrer arbeidslivets krav og bidra til å forbedre den enkeltes konkurransevne på arbeidsmarkedet (De Jonge, Scherer, og Rodger 2007, Hallberg 2009, Gentry et al. 2015, Smith et al. 2017).

Avhandlingens forskningsspørsmål og analyseenhet redegjøres nærmere for i kapitlet «Hensikt og problemstillinger». Oppsummert vil avhandlingen beskrive hvordan verdier i forvaltningen, verdier som teknologien bærer med seg, og verdien av sosialfaglig praksis kan bidra til å hemme eller fremme at teknologi kan få kompenserende betydning i arbeidsrettet rehabilitering. Avhandlingen beskriver hvordan introduksjon av kompenserende teknologi kan ha en faglig verdi i sosialfaglig arbeid, og hvordan introduksjonsprosessen kan ha en verdi i form av empowerment for den enkelte bruker.

1.2 «Å introdusere teknologi»

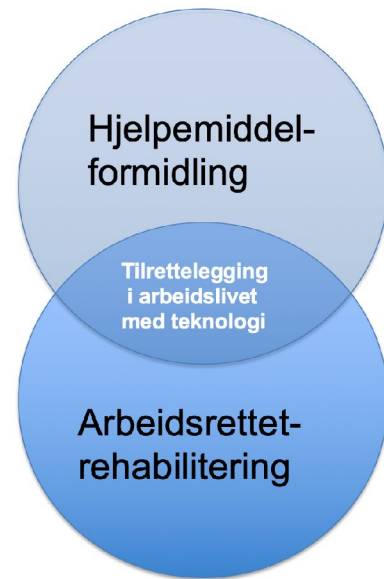
Teknologien blir introdusert av mange forskjellige aktører: produsenter, leverandører, butikker, bransjer, reklame, media, profesjonelle hjelpere, velferdsinstitusjoner, venner, familie osv. Prosessen med å introdusere teknologi er i denne konteksten vesensforskjellig fra det å *implementere* teknologi, der det implisitt ligger en avgjørelse, en beslutning om at teknologien skal inngå i et arrangement der teknologiens funksjon og rolle er bestemt. I en introduksjonsprosess er det mer åpent om teknologien får gjennomslag og blir en del av brukerens kompensatoriske strategi. Introduksjon tar også høyde for de usikkerhetene som ligger i relasjonene mellom aktørene i prosessen og samspillet mellom disse. Introduksjon forstås som en prosess som står nærmere hjelpemiddelforvaltningens begrep *formidling* og *tilpasning*, som er konsentrert rundt individuelle brukere, enn helse- og omsorgssektorens begrep *velferdsteknologi*, der teknologien blir en del av tjenestearkitekturen. Teknologi kan fungere som et kompensatorisk hjelpemiddel uavhengig av en innføringsprosess som involverer sosialfaglige aktører, for eksempel der brukeren på egen hånd har funnet fram til teknologien, lært seg å bruke den og selv utviklet mestringsstrategier der teknologi er en aktør.

1.3 Arbeidsrettet rehabiliteringskontekst

Overordnet målet med denne studien er å undersøke verdier som former prosessen med å introdusere kompenserende teknologi, og hvilken verdi denne prosessen har sosialfaglig arbeid. Grunnen til at studien gjennomføres i en arbeidsrehabiliteringskontekst, og fysisk sett på tiltaksbedrifter/attføringsbedrifter, er delvis metodologisk. Det var i disse sosialfaglige praksisene at det var størst sannsynlighet for å kunne observere og studere introduksjon av kompenserende teknologi over tid. Beskrivelsene av introduksjonen av teknologi og den konteksten den studeres i er sammenvevd og gir hverandre gjensidig mening. Arbeidsrettet rehabilitering blir her både empirien i studien og bakteppet for den.

1.3.1 I skjæringspunktet mellom to velferdstjenester

Tilrettelegging i arbeidslivet med teknologi er en sosialfaglig praksis der hjelpemiddelsentraler og lokale NAV-kontorer inngår som aktører¹. Faglig innrammes disse tverrfaglige praksisene av sosialfaglig arbeid, arbeidsrettet rehabilitering og hjelpemiddelformidling. Medisinsk rehabilitering, psykososial arbeidsplass-tilrettelegging, ergoterapi, arbeidslivskunnskap, rekrutteringskompetanse og teknologikompetanse er kunnskaps- og fagområder som flettes inn og får betydning for brukeren.

Arbeidsrettet rehabilitering er her definert som «tidsavgrensede, planlagte prosesser med klare mål og virkemidler med deltakelse i arbeidslivet som definert hovedmål, hvor flere aktører samarbeider om å gi nødvendig bistand til brukerens egen innsats for å oppnå mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltakelse i arbeidslivet» (Tellnes og Claussen 2014, s.115). Definisjonen er basert på forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator (Helse- og omsorgsdepartementet 2011) og legger vekt på prosess- og samarbeidsperspektivet i rehabiliteringen og at arbeidsdeltakelse er det sentrale målet (<http://kunnskapsbasert-innovasjon.no/definisjon-pa-arr/>). Definisjonen fremhever at målet med rehabiliteringen er at brukeren skal komme i arbeid (Braathen og Tellnes 2014). I denne forståelsen av arbeidsrettet rehabilitering i et sosialteknologisk perspektiv inngår kompensierende teknologi som en aktør som bidrar til mestringsevne, selvstendighet og deltakelse i arbeidslivet.

¹ Samarbeidet mellom hjelpemiddelsentraler og lokale NAV-kontorer er blant annet organisert i ordningen arbeidsrettet veiledningstjeneste. Ved behov for tilrettelegging med teknologi (hjelpemidler) vil fagpersonene fra hjelpemiddelsentralene kunne bidra med spesifikk veilednings- og tilretteleggingskompetanse (<https://www.nav.no/no/Person/Hjelpemidler/Nyheter+hele+landet/arbeidsrettet-veiledningstjeneste>).

Deltakerne i denne studien utgjør en liten gruppe av alle arbeidssøkere som har vansker med å komme i arbeid. Studien er basert på feltarbeid i to attføringsbedrifter som kan kategoriseres som «special support and labour market programmes (LMPs)» (Legard 2016) som tilbyr arbeidsrettet rehabilitering i skjermet virksomhet. Det arbeidsrettede rehabiliteringstiltaket er også omtalt som «subsidized employment in sheltered firms» (Markussen og Røed 2014). Karakteristisk for arbeidssøkerne som deltar på slike tiltak, er at de har spesielle utfordringer med å komme i arbeid på grunn av fysiske, psykiske eller kognitive vansker (Legard 2016). Deltakerne har ofte også vært gjennom en arbeidsevneutredning og stått utenfor arbeidslivet i lengre tid. Mange av deltakerne opplevde å måtte vente i flere måneder før de fikk plass ved attføringstilbudene (Dyrstad, Mandal, og Ose 2014).

Feltarbeidet skjer i en kontekst og med en forståelse der attføringstiltak i skjermete virksomheter vil fremme mulighetene til å komme ut i arbeidslivet for arbeidssøkere med kognitive utfordringer. Det beskrives som en «bridge theory of transition support» (Legard, Halrynjob og Floera 2016). I følge bro-teorien kan arbeidsrettet rehabilitering i skjermede enheter utgjøre en helhetlig bro av tiltak mellom avsluttet eller avbrutt utdanning og inn i arbeidslivet.

Attføringstiltakene i skjermete virksomheter betraktes alternativt som hovedsakelig et hinder for at unge i særdeleshet kommer ut i arbeid:

On the other side of the analytical spectrum, we find the view that transition services are not sufficient for overcoming the difficulties facing young disabled adults entering the labour market. Instead of closing the gap, support programmes may be an obstacle on the pathway to adulthood, and consequently sustain or even worsen the situation of the service recipients.

We call this the hurdle theory of transition support. (ibid.: 3)

Disse to måtene – broteorien og hinderteorien – for attføring til og inklusjon i arbeidslivet danner et bakteppe for studien. Fordi introduksjonen av teknologi er studert i skjermete virksomheter, vil det være verdier i og betydningen av sosialfaglig arbeid med kompenserende teknologi som beskrives i lys av broteorien.

Forskningsresultater viser at det å satse på arbeidsrettet rehabilitering i skjermet virksomhet ikke gir den beste effekten (Markussen og Røed 2014). Effekt, i betydningen av hvor mange som kommer i arbeid etter avsluttet arbeidsrettet rehabilitering. Generelt viser forskning på effekt av ulike arbeidsrettede rehabiliteringstiltak, at et arbeidsrettet rehabiliterings opplegg der arbeidssøkere får individuell oppfølging i en ordinær bedrift, «place and train»-modellen, får flest arbeidssøkere ut i arbeidslivet (ibid., Frøyland og Spjelkavik 2014).

1.4 Kognitive vansker og arbeidslivet

Det er en utfordring for samfunnet at arbeidsdeltakelsen for mennesker med kognitive funksjonsnedsettelse er betydelig lavere enn den generelle yrkesdeltakelsen. Årsak til den lavere yrkesdeltakelsen kan være endringer i arbeidslivet. Mennesker med nedsatt funksjonsevne er mer sårbare enn andre i et arbeidsliv der arbeidstakeren forventes å være fleksibel, ivareta sin egen karriere, drive selvrekruttering og generelt være tilpasningsdyktig. Dette er kjennetegnene på den nye arbeiderklassen, prekariatet, som vokser sterkt i Europa (Standing 2014). I et slikt arbeidsmarked er det en risiko for at tilretteleggingsbehovet hos mennesker med kognitive vansker blir en faktor som kan ekskludere dem fra jobbmuligheter. Det kan også føre til at de må godta jobber som de er faglig overkvalifisert til, men som har fysiske og sosiale rammer som de kan mestre. Den enkeltes yrkesmessige potensiale vil kunne hemmes dersom det ikke etableres individuelle mestringsstrategier for å komme i og beholde faglig adekvat arbeid.

Ved å benytte denne effektiviserende eller kompensatoriske teknologien kan mennesker med kognitive utfordringer frigjøre ressurser som kan benyttes på utfordringer som det er vanskelig å kompensere for ved bruk av teknologi. Bruk av teknologien kan endre den kognitive ressursbalansen slik at det blir mulig for mennesker å stå lengre i krevende situasjoner eller håndtere krevende oppgaver, noe som igjen kan bane veien for utdanning og arbeid.

Nedsatt kognitiv funksjonsevne blir i stor grad assosiert med nedsatt arbeidsevne, og sammenlignet med andre grupper som har vansker med å komme inn i arbeidslivet kan dette utgjøre en barriere for denne gruppen (Hansen og Haualand 2012). Arbeidsgivere har ofte en forestilling om at det er krevende og komplisert å legge til

rette for arbeidstakere med nedsatt funksjonsevne (ibid.). Eksempler på beskrevne hindringer arbeidssøkere med kognitive utfordringer står overfor når det gjelder å finne og beholde arbeid kan være å mestre jobbsøknadsprosessen, tilpasning til arbeidsrutiner, sosial interaksjon med kollegaer, tretthet, sårbarhet for stress, hukommelsesvansker, redusert initiativ, manglende fleksibilitet, eksekutive vansker og manglende struktur i arbeidshverdagen (Krieger, Kinébanian, Prodingen og Heigl 2012, Ellingsen og Aas 2008, Hawkins 2004, Steindal, Fossum, Ugelstad Olausen, og Bergersen 2011, Legard 2012).

Interesseorganisasjonen ADHD Norge har listet opp ti råd for tilrettelegging i arbeidslivet. Flere av rådene er tiltak for å avhjelpe de utfordringene mange med ADHD har med å strukturere og organisere seg selv:

- 1) *Bistand med å planlegge, organisere og få oversikt over arbeidsoppgaver.*
- 2) *Faste arbeidsrutiner og en klar dagsplan.*
- 3) *Hjelp til å prioritere og dele opp arbeidsoppgaver i håndterlig mengde.*
- 4) *Veiledning for å fullføre oppgaver og ved igangsetting av nye oppgaver.*
- 5) *Veileder på jobben som kan hjelpe til med struktur, følge opp og minne om oppgaver.*
- 6) *Hjelp til å holde fokus/konsentrasjon og unngå distraksjon.*
- 7) *Finne oppgaver som engasjerer og motiverer, yrke som matcher interesser og styrker.*
- 8) *Åpenhet med arbeidsgiver og kolleger, skape forståelse for eventuelle humørsvingninger og impulsivitet.*
- 9) *Bistand til å løse konflikter underveis og hjelp til å forebygge nye.*
- 10) *Konkret praksisbasert opplæring med veiledning underveis og oppgaver med tilstrekkelig variasjon som gir synlige resultater*

(ADHD Norge, 2019)

Denne listens vektlegging av organisatoriske utfordringer finner støtte i den europeiske behandlingsveilederen for AD/HD. Den antyder at voksne med AD/HD blant annet må lære å mestre metoder for å organisere seg selv, sine oppgaver og sin tid:

Due to a lifetime history of the impairment, adults with ADHD have typically not learnt practical organisational skills and may have developed poor coping

skills and inappropriate behaviours in response to the impairments associated with ADHD. A coaching program may include:

- acceptance of the disorder
- learning to deal with time management
- learning to limit activities to 'one goal at a time'
- organizing home, administration, finances
- dealing with relationship and work difficulties
- learning to initiate and complete tasks
- understanding emotional responses associated with ADHD

(Kooij et al. 2010, s. 14)

Det er i lys av beskrivelsen av kognitive utfordringer og i oppstillingen av hva arbeidssøkere med disse utfordringene må ha hjelp til, at introduksjon av teknologi kan ha en verdi. Kunnskapen om behovet for å utvikle mestringsstrategier adresserer behovet for et opplæringsopplegg for denne brukergruppen. Utvikling av mestringsstrategier, der introduksjon av kompenserende teknologi inngår, kan være et sentralt element i en broteoretisk måte å tenke arbeidsrettet rehabilitering på for denne gruppen.

1.5 Teknologi

Teknologi benyttes her som et samlende begrep for flere typer IT-teknologi. De omfatter både de produksjons- og kommunikasjonsverktøyene som brukes profesjonelt i bedriftene og IT-løsninger som den enkelte arbeidssøker bruker i jobben eller privat. Om en teknologi kan betegnes som kompenserende teknologi er avhengig av brukeren, konteksten og formålet (Desmond m.fl. 2018, Michelsen og Moser 2019). De fleste typer teknologi kan fungere som kompenserende teknologi, og kompenserende teknologi er alltid teknologi.

Kompenserende teknologi blir i denne sammenhengen benyttet som samlebegrep for alle typer IT-teknologi som kan brukes for å bevare eller forbedre konkurranseevnen til personer med nedsatt funksjonsevne i arbeidsmarkedet (De Jonge, Scherer, and Rodger 2007). Begrepet forutsetter at brukeren opplever teknologien som kompenserende i arbeidet med å mestre en aktivitet eller en livssituasjon, eller at den

bidrar til å motivere brukeren til å forsøke å mestre bestemte aktiviteter eller livssituasjoner. Internasjonalt betegnes denne teknologien som Cognitive Support Technologies (CST) (Scherer, Hart, Kirsh og Schulthesis 2005). Forbrukerteknologi, altså teknologi som folk flest bruker, og som for eksempel finnes i mobiltelefonapper og -funksjoner kan også være kompenserende teknologi. Ved omsorgsfull introduksjon og tilrettelegging over tid kan dette være et virkemiddel for inklusjon i utdanning og arbeidsliv for denne gruppen arbeidssøkere (Moser og Michelsen 2015).

Teknologibegrepet innbefatter også teknologi som kan defineres som og fungere som individuelle hjelpemidler når bestemte forutsetninger er til stede. Teknologien kan da endre opplevde begrensinger for deltakelse og gir muligheter for mestring – kontinuerlig eller når og hvis det blir behov for den. Disse forutsetningene samsvarer med International Organization for Standardizations (ISO) definisjon av hjelpemidler: «Alle produkter (gjenstander, utstyr, redskaper, teknologi og programvare) spesielt utviklet eller allmenn tilgjengelig, som forhindrer, kompenserer, kontrollerer eller utligner funksjonsnedsettelse, aktivitetsbegrensning og/eller begrensinger av deltakelse.» (Brandt og Jensen 2010, s. 21) (Min oversettelse fra dansk).

Innen norsk hjelpemiddelforvaltning inkluderer hjelpemiddelbegrepet også tjenester og kompetanse til å velge ut, tilpasse og yte service for teknologien. Kompenserende teknologi som dekkes av folketrygden lånes ut av hjelpemiddelsentralen til personer med varige funksjonsnedsettelser der det er nødvendige og hensiktsmessige. Hjelpemiddelsentralens praksis reguleres blant annet av forskriften for hjelpemiddelsentralen og Lov om folketrygd.

Eksempler på teknologier som ble observert i studien, er mobiltelefoner, PCer, personlige organiserings-, kommunikasjons- og interaksjonsapper, profesjonell samhandlings- og prosjektstyringsprogramvare, sosiale medier og informasjonsløsninger. I en medisinsk kontekst kan denne teknologien omtales som rehabiliteringsteknologi (Chen et al., 2015).

1.6 Sosialfaglig arbeid med introduksjon av kompenserende teknologi

Sosialfaglig arbeid defineres her som all faglig fundert praksis som har som mål å hjelpe brukere til å komme i posisjon til å forsørge seg selv, forfølge sine yrkesmessige muligheter, oppfylle sitt potensial som voksen og ta del i samfunnet som medborger, også i arbeidslivet. Arbeidsrettet rehabilitering forstås her som et område innenfor sosialfaglig arbeid. En sosialfaglig praksis der teknologi introduseres, betegnes her som en sosialteknisk praksis.

Sosialteknisk praksis benyttes her om faglig praksis som henter elementer fra sosialpedagogikk, som en underkategori for sosialfaglig arbeid.

Et av sosialpedagogikkens mål er å utvikle personlige forutsetninger innenfor rammen av et felleskap for å bidra til inklusjon i arbeidslivet (Madsen 2005). I arbeidsrettet rehabilitering er utgangspunktet for denne inklusjonen en blanding av deltakerens ønske om å passe inn i arbeidslivet, og arbeidslivets krav til at individet sosialiseres inn i arbeidslivets normer og regler. Sosialpedagogisk praksis kan i denne konteksten være å hjelpe individer som av ulike grunner har vansker med å få innpass i arbeidslivet. Et virkemiddel i denne prosessen kan være å introdusere kompenserende teknologi.

Det sosialfaglige arbeidet med introduksjon av kompenserende teknologi har til hensikt å etablere mestringsstrategier som kan bidra til at brukerne kan finne seg til rette på arbeidsplasser og gjøre en jobb for arbeidsgiveren. Opplæring i det brukerne skal jobbe med ute i det ordinære arbeidslivet, er underordnet opplæring i hvordan man mestrer det å ha en jobb – de sosiale aspektene ved å være i jobb. Det er med andre ord snakk om tilrettelagt opplæring i grunnleggende arbeidslivskompetanse. Å ha arbeidslivskompetanse betyr blant annet å huske å møte opp på jobbintervjuet, ha oversikt over hvem som er leder i bedriften, og hva som er akseptabel omgangsform i et intervju, de første dagene på jobb og når man forventes å være en inkludert arbeidstaker. I bromodellen er denne måten å tenke på en omvei, jf. «place and train»-modellen, men for noen grupper kan denne omveien være både verdifull og nødvendig. Brukere kan ha sammensatte behov, blant annet for at helserettede tjenester gjøres til en integrert del av rehabiliteringen. Det kan være behov for opplæring i forkant av kontakten med det ordinære arbeidslivet, og oppfølgingen i etterkant bør være noe tettere enn for andre brukergupper.

Det sosialfaglige arbeidet med å introdusere teknologi for denne brukergruppen er utfordrende av flere grunner. På grunn av gruppens lave sysselsettingsgrad har arbeidsgivere liten kjennskap til denne gruppen av arbeidssøkere. Personer med kognitive vansker vil ofte fungere annerledes enn det som forventes av arbeidstakere (NAV 2017, NAV 2018). Det er liten tradisjon i sosialfaglig praksis for å benytte kompensierende eller annen teknologi i oppfølgingen av brukere i arbeidsrehabiliteringsprosessen. Etablering av nye mestringsstrategier kan i tillegg være utfordrende for voksne med kognitive vansker.

2 Kunnskapsoppsummering og kunnskapshull

En kunnskapsstatus om introduksjon av kompenenserende teknologi for arbeidssøkere med kognitive vansker er basert på omfattende litteratursøk, og dette har vært strategien for å etablere et kunnskapsgrunnlag for avhandlingen. Avhandlingen kobler sammen flere fagfelt, forskningsfelt eller -temaer for å beskrive en avgrenset sosialfaglig praksis. Kunnskapsgrunnlaget er søkt etablert fra de områdene der fagfeltene overlapper hverandre. Som utgangspunkt for litteratursøkene ble det benyttet tre søkeord på norsk og engelsk, og variasjoner av disse:

- 1) arbeidsrettet rehabilitering/attføring/arbeidsrehabilitering / vocational rehabilitation
- 2) hjelpemidler/teknologi / assistive technology
- 3) sosialfag/sosialfaglig praksis / social work practice / social work

En oversikt over variasjoner av søkeordene og treff med de forskjellige søkestrengene finnes i vedlegg 1, tabell 010, og vedlegg 2, tabellene 001–009.

Oria² er benyttet som søkemotor for dette litteratursøket. Oria er tverrfaglig, omfattende og inkluderer alle relevante tidsskrifter, avhandlinger og tilgjengelige bøker i Norge, og fanger også opp noe av den grå litteraturen³ som kan inneholde relevant erfarings-/forskningsbasert kunnskap. Artikler og erfaringer fra de systematiske litteratursøkene er supplert med litteratur jeg har funnet i en snøballprosess der én referanse har ledet til nye referanser. I flere tilfeller har disse to prosessene ført fram til samme kilde.

²<https://bibsalsmaprimo.hosted.exlibrisgroup.com/primolibrary/libweb/action/search.do?vid=BIBSYS>

³ Grå litteratur er blant annet materiale som ikke er publisert av akademiske tidsskrifter eller forlag, eller ikke er fagfelle vurdert. Det kan være rapporter, mastergradsoppgaver, og foredrag. <https://kib.ki.se/soka-vardera/gra-litteratur>

Inklusjonskriteriet i kunnskapsoppsummeringen er at publikasjonen beskriver prosessen med å introdusere teknologi innenfor de tematiske områdene: velferdspolitik, arbeidsrettet rehabilitering, sosialfaglig praksis, kompenserende teknologi og kognitive vansker.

Artiklene ble ansett som ikke relevante dersom de beskrev introduksjon av teknologi utenfor disse fagområdene eller området mellom dem, for eksempel hvis temaet var tilrettelegging for hjemmeboende eldre eller på institusjon, eller tilrettelegging med teknologi for andre funksjonsnedsettelse enn kognitive vansker. Publikasjoner som nevner faktorer, elementer, praksiser eller temaer som er med på å påvirke *hvordan* teknologi blir introdusert i arbeidsrettet rehabilitering for mennesker med kognitive vansker, er tatt med, selv om de ikke har introduksjon av teknologi som hovedtema. Ut fra en omfattende litteratur om tilrettelegging med kompenserende teknologi, arbeidsrettet rehabilitering for mennesker med kognitive vansker og velferdspolitiske føringer er avhandlingens kunnskapsoppsummering spisset til å redegjøre for hva vi vet om avhandlingens analyseenhet – beskrivelse av verdier i og verdien av sosialfaglig praksis i introduksjon av kompenserende teknologi. I litteraturstudien beskrives de faktorene som hemmer eller fremmer introduksjon av kompenserende teknologi som komplekse, sammensatte og strukturelle. Faktorene trekkes her for analytiske formål litt fra hverandre for at de skal kunne beskrives enkeltvis.

2.1 Teknologi er et lite benyttet virkemiddel

I et forvaltningsperspektiv kan en faktor som hemmer tilrettelegging med teknologi være at dette er et lite benyttet virkemiddel. I en studie av tilrettelegging for sykemeldte går det fram at bare i én prosent av tilfellene ber fastleger om tilbakemelding på om tilrettelegging med teknologi som virkemiddel er benyttet

(Andreassen og Fossestøl 2014). Stor aktivitet for å utvikle og produsere apper innen psykisk helse har ikke i seg selv medført økt bruk denne type teknologi (Torus, Wisniewski, Liu, og Keshavan 2018). Flere av de faktorene som påvirker hvor mye mennesker med nedsatt funksjonsevne benytter teknologi – dårlig økonomi, dårlig tilgjengelighet til teknologien, manglende opplæring og manglende evne til å benytte teknologien – kan være hemmende faktorer for prosessen med å introdusere kompensierende teknologi for mennesker med kognitive utfordringer (Gentry et al. 2015). Voksne med kognitive problemer benytter bærbar teknologi i mindre grad enn befolkningen generelt (ibid.), og mennesker med funksjonsnedsettelse benytter for eksempel internett bare halvparten så ofte som befolkningen generelt (Jaeger, 2012).

2.2 Manglende kompetanse

Manglende kunnskap om funksjonshemninger, problemer med tilgang til spisskompetanse på teknologi og manglende bevissthet om utnyttelse av universelt utformede løsninger, er pekt på som årsaker til at det potensialet som ligger i bruk av teknologi, ikke er utnyttet (Hansen 2009). Manglende kompetanse, usikkerhet eller holdninger holdes fram som faktorer som har større betydning for introduksjon av teknologi enn forhold ved utformingen av teknologien (Söderström 2014). Kombinasjonen av mangel på opplæring i bruk og at teknologi generelt sett benyttes lite på noen arbeidsplasser, er også beskrevet som barrierer mot utnyttelse av teknologien i arbeidssituasjoner (Bureau of Labor Statistics 2011). Systematisk utdanning og kompetanseutvikling av sosialarbeidere som arbeider med introduksjon av teknologi for eldre etterlyses og fremheves som nødvendig fremmede faktor for introduksjonsprosessen (Wigfield, Wright, Burtney og Buddery 2013).

Kompetansefaktoren er trolig like nødvendig i introduksjon av teknologi i arbeidsrettet rehabilitering som for introduksjon av teknologi til bruk for eldre og for velferdsteknologi i helse- og omsorgstjenesten. Gentry med flere (2015) drøfter kompetansefaktoren og anbefaler profesjonelle å øve på å benytte den samme teknologien i eget dagligliv før de introduserer teknologien til brukere. En generelt positiv kompetansefaktor består i at de fagfolkene som skal introdusere teknologi, både behersker teknologien og har en god forståelse av de sosiale og kulturelle forholdene i brukerens liv (MacRae 2011, Thygesen 2015, Grut, Øderud og Bøthun 2017).

De hevder også at det kan være til hjelp for introduksjonen av kompenserende teknologi hvis kompetansen styrkes gjennom samarbeid mellom en hjelpemiddelspesialist og en ekspert på tilrettelegging i arbeidslivet. Som tilnærming til tilrettelegging med teknologi på arbeidsplassen anbefales en organisering i tverrfaglige team (Smith et al. 2017). Et samarbeid mellom profesjonelle innenfor hjelpemiddelfag og arbeidsrehabilitering vil kunne ha en positiv effekt (Sauer, Parks og Heyn 2010). Sosialfaglig kompetanse – som evne til å skape forståelsesfulle møter med brukeren, kombinert med passe mengde påtrykk og motivasjon til å utfordre brukeren på det som er problematisk – er generelt fremmede faktorer i arbeidsrettet rehabilitering (Haugli, Maeland og Magnussen 2011). Det kan ikke utelukkes at slike faktorer også kan ha betydning for prosessen med å introdusere kompenserende teknologi.

2.3 Opplæringen

En opplevelse av opplæringsdelen som meningsfull og realistisk kan være en fremmede faktor i den fasen av introduksjonen der brukeren skal lære seg å benytte teknologien (Parsons, Yuill, Brosnan og Good 2015). En annen pedagogisk faktor i denne fasen er at opplæringen av brukerne foregår enkeltvis (Smith et al. 2017). Forhandlingene mellom de fremmede og hemmende faktorene kan her illustreres ved at en fremmede faktor – enkeltvis opplæring – er i forhandling med den hemmende faktoren – at opplæringen ikke alltid oppleves som meningsfull for den enkelte.

Oversiktsartikler fra forskning på bruk av teknologi på en gruppe med en overlappende funksjonsnedsettelse, i dette tilfellet unge over 14 år med generelle lærevansker (*learning disabilities*), peker på noen faktorer som kan ha overføringsverdi til gruppen av arbeidssøkere med kognitive vansker: 1) Teknologien må være tilpasset den enkelte. 2) De profesjonelle må ikke forutsette at en løsning passer alle. 3) Den faktoren som i størst grad er til hinder for realisering av potensialet i kompenserende teknologi, er at brukerne av en eller annen grunn slutter å benytte teknologien. 4) Måten introduksjonen eller innføringen av teknologien gjøres på, passer ikke for alle (Perelmutter, McGregor og Gordon 2017, s. 159). Tilstrekkelig tid, ressurser, motivasjon og interesse hos støttepersoner er ytterligere

nevnte utfordringer ved introduksjon av teknologi for unge med funksjonsnedsettelse (Knarvik og Trondsen 2016).

2.4 Mangel på regler

Erfaringer med introduksjon av kompenserende teknologi for elever med autismspekterforstyrrelser i allmennskolen antyder at en faktor som hemmer introduksjon av teknologi, er bekymringen for at den skal bli benyttet til underholdning (Mintz 2013). Andre faktorer som har ført til bekymring er at teknologien vil kunne forstyrre andre elever eller bryte generelle skoleregler om bruk av mobiltelefon i timene, og at det kan skape uklare ansvarsforhold hvis den blir skadet (ibid.). Fraværet av generelle regler for personlig bruk av teknologi i institusjoner, for eksempel regler for mobilbruk i grunnskolen, er blitt framhevet som en faktor som vil kunne hemme introduksjonsprosessen for mobiltelefoner brukt som kompensatorisk teknologi for elever med autismspekterforstyrrelser (ibid.).

2.5 Interaksjon med teknologi

Personer med autismspekterforstyrrelser kan profitere på, og i noen tilfeller ønske å få jobbinstruksjoner og oppfølging elektronisk framfor gjennom interaksjon med en person (Gentry et al. 2015). Andre studier fremhever at elevenes aksept for å benytte teknologien som en erstatning for læreroppløring kan være en fremmede faktor, for eksempel ved at det er teknologien og ikke læreren som minner elevene om ting de må gjøre (Mintz 2013). Det å ha nytte av og et ønske om å interagere med teknologi kan være en faktor som fremmer introduksjonsprosessen. Forskning på intervensjoner med tilrettelegging ved hjelp av teknologi for mennesker med kognitive vansker er hovedsakelig utført på barn (Gentry et al. 2015). Kompenserende teknologi er i vesentlig grad visuell. Visuelle tenkere, som mennesker med autismspekterforstyrrelser ofte er, har vist seg å ha nytte av den visuelle støtten teknologien kan gi (Chen et al. 2015). Flere studier har påpekt at systematisk bruk av de visuelle mulighetene med forbrukerteknologi (mobiltelefoner, nettbrett, apper), videokonferanse og videobaserte veiledninger kan virke fremmede for introduksjonen av denne typen teknologi (Allen et al. 2010, Burke et al. 2013, Gentry et al. 2012, Goh og Bambara 2013, Kellems og Morningstar 2012, Chen et al. 2015).

2.6 Inkluderende forbrukerteknologi

At dette er forbrukerteknologi som er designet og produsert for forbruksmarkedet, kan være en faktor som fremmer introduksjonsprosessen. Forbrukerteknologiens kvaliteter er at den er tilgjengelig, kommer i mange varianter og utvikles av en industri som ønsker kontinuitet i produkter og standarder (Michelsen og Moser 2019). Forbrukerteknologi kan fungere godt som kompenserende hjelpemiddel for mennesker med kognitive vansker, men dette er avhengig av at brukerne benytter teknologien målrettet for å kompensere for funksjonsnedsettelse (Gentry et al. 2015).

2.7 Kunnskapshull

Anbefalinger om videre forskning på dette temaet har styrket den faglige undringen som motiverte til denne studien. Den kunnskapen vi i dag har om hvilken verdi kompensatorisk teknologi kan ha for voksne med kognitive utfordringer, kommer i stor grad fra utprøving av enkeltteknologier (Ramdoss 2013). Det etterlyses flere helhetlige praksisstudier om hvilken betydning bruken av kompenserende teknologi kan ha i arbeidsrettet rehabilitering (Chen et al. 2015, Smith et al. 2017).

Litteraturen peker også gjennomgående på det kompensatoriske potensialet denne teknologien kan ha for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Det etterlyses kunnskap om oppfølgingsstrategier, i betydningen faktorer ved den menneskelige aktøren, og om hvordan introduksjonen av kompenserende teknologi er organisert (ibid.)

Enkelte går så langt som å hevde at det er en generelt stor mangel på forskning som kan beskrive hvordan man legger til rette for overganger, for eksempel mellom skole og arbeid, for mennesker med kognitive utfordringer (Howlin 2013).

Det etterlyses spesielt kunnskap om hvordan teknologi blir introdusert og tatt i bruk i arbeidssituasjonen til arbeidstakere med kognitive utfordringer (Chen et al. 2015).

3 Formål og problemstilling

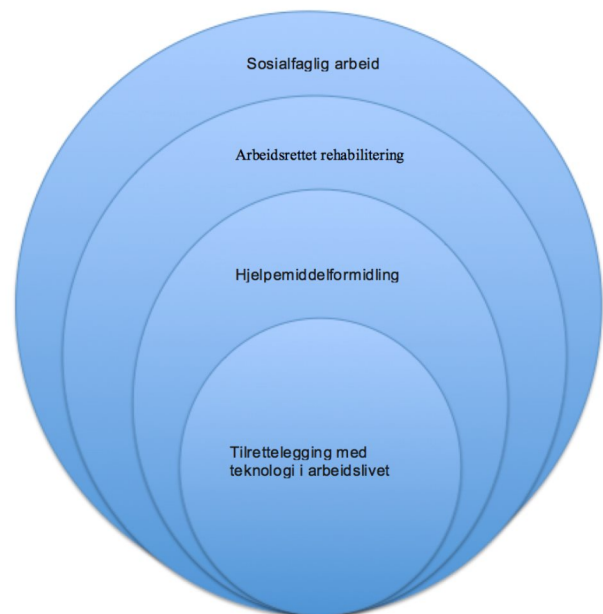
Formålet med studien har vært å utvikle kunnskap om prosessen med å introdusere teknologiske, kompensatoriske hjelpemidler for mennesker som har kognitive vansker og som ønsker å komme i jobb.

Som følge av økningen i antallet arbeidssøkere som har kognitive vansker og som ønsker arbeidsrettet rehabilitering, er det behov for mer kunnskap om introduksjon av kompenserende teknologi i denne prosessen. Økningen har vært dramatisk de siste årene, mellom 121 og 792 prosent (Chen et. al. 2014). Gruppen som har kognitive vansker og søker arbeidsrettet rehabilitering, er med en gjennomsnittsalder på 28,8 år yngre enn gjennomsnittsalderen på andre i samme situasjon, på 39,3 år (Migliore 2013).

3.1 Faglig innsirkling

Litteraturen beskriver i liten grad faktorene som bidrar til å forme introduksjonsprosessen, slik den er forstått her, som en sosialfaglig praksis. Det finnes få arenaer der teknologi blir en sentral aktør i sosialfaglige praksiser. Fagområdene sosialfaglig arbeid, arbeidsrettet rehabilitering og hjelpemiddelformidling rammer inn temaet for avhandlingen.

Sosialfaglig arbeid har som mål å fremme sosial endring og utvikling som kan bidra til empowering og frigjøring av mennesker. I en utvikling der inklusjon i arbeidslivet er en tydelig del av det sosialfaglige er fagfeltet og praksisene med arbeidsrettet rehabilitering mer sentralt. Både «place and train» og «bro» modellen har som målsetning at flest mulig skal kunne komme i og bli stående i arbeid, og gjennom betalt arbeid forsørge seg selv. Innen formidling av hjelpemidler er det i takt med en endring «*fra welfare til workfare*», fra velferdsytelser til konkurransedyktighet på arbeidsmarkedet, blitt utviklet et tydeligere fokus på hvordan hjelpemidler kan bidra til inklusjon på arbeidsmarkedet, blant annet gjennom ordningen om «Arbeidsrettet veiledningstjeneste (AVT)». Gjennom AVT ordningen gir hjelpemiddelsentralene et

særskilt arbeidsrettet veiledningstilbud for hvordan tilrettelegge med teknologi kan bidra til at brukere kan delta i arbeidslivet (NAV 2019). Det er i denne innsirklingen at «tilrettelegging med teknologi i arbeidslivet» blir et tverrfaglig tema innenfor sosialfaglig arbeid, arbeidsrettet rehabilitering og hjelpemiddelformidling.

Avhandlingens tverrfaglighet gjenspeiles i hvilke tidsskrifter artikkelen fra denne studien er publisert, og med hvilke forskningsfelt studien kommuniserer.

Artiklene i avhandlingen er publisert i fire tidsskrifter med hvert sitt temaområde og nedslagsfelt: hjelpemiddelforskning, funksjonshemmede og rehabiliteringsforskning, velferdsforskning og forskning på samfunn og teknologi. Disse tidsskriftene og fagområdene har ulike publiseringstradisjoner, og i tillegg er publiseringskulturen noe ulik. Artiklene er publisert henholdsvis i et amerikansk, et britisk, et nordisk og et norsk tidsskrift. Alle artiklene presenterer funn fra denne studien, og er vinklet mot fag, tradisjon og målgruppe. Selve publiseringprosessen har bidratt til å forme helheten i avhandlingen. Dialogen med fagfeller og redaktører har vært konstruktiv.

3.2 Fra tema til analyseenhet

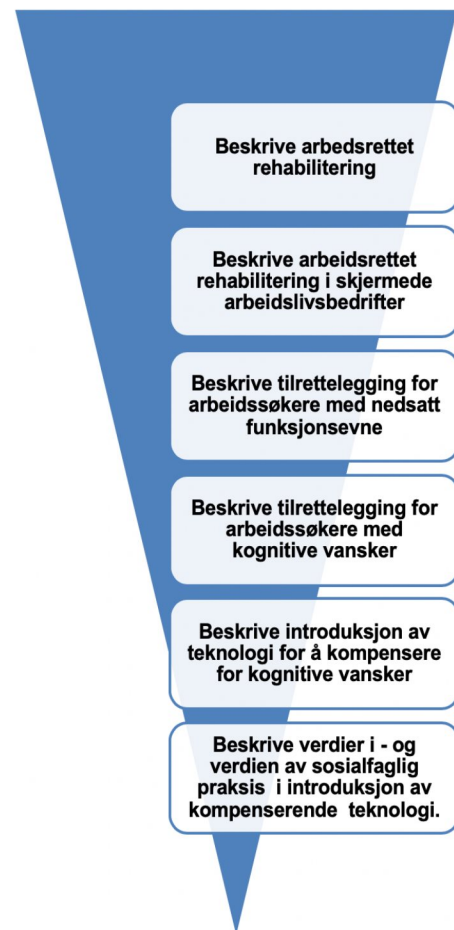
Avhandlingens formål, utforskende tilnærming, forskningstradisjon og analyseenhet, avgrenser dette til en empirisk og praksisnær studie av faktorer og sammenhenger som forskningsfeltet etterspør. Det kunnskapshullet studien ønsker å dekke dreier seg om hvordan kompenserende teknologi best introduseres og hvilke faktorer som virker inn på denne prosessen.

Hvis prosessen fra tema og arena til analyseenhet fremstilles som en trakt, finner vi velferdspraksisen arbeidsrettet rehabilitering i den bredeste enden. Den videre innsnevringen skjer gjennom valget av å studere arbeidsrettet rehabilitering i skjermede bedrifter. Dette valget avgrenser både arenaene for feltarbeid og hvilken type praksiser som skal beskrives. Valget av å analysere utfordringer som deltakere møter på grunn av kognitive vansker, innsnevrer utvalget videre, og valget av å studere praksiser der teknologier er aktører i den arbeidsrettede rehabiliteringsprosessen, innsnevrer mulige arenaer ytterligere.

Praksis, og profesjonell praksis er verdiladet (Pattison og Pill 2004). Termen «verdi» deles her opp i to begreper; verdier som bidrar til å forme en praksis, og verdi av en praksis for enkeltmennesker eller samfunn. Valget av å beskrive hvordan verdier er med på å forme disse spesifikke praksisene er et uttrykk for en ivaretagelse av det helhetsperspektivet STS og praksisforskningstilnærming gir. Studiens omdreiningspunkt blir dermed å beskrive en spesifikk praksis i et helhetlig perspektiv.

Fokuset på den faglige prosessen med å introdusere teknologien er både teori- og empiridrevet. Valget av å beskrive «verdier i og verdier av sosialfaglig praksis» er utviklet i en abduktiv tilnærming mellom gjennomgang for kunnskapsstatus, kunnskapshull, empirien fra feltarbeidet og analytiske perspektiver.

Ny kunnskap om hvordan samspillet mellom verdier i - og verdier av sosialfaglige praksiser med teknologi, avgrenset av; velferdspolitik, kognitiv funksjonsnedsettelse, sosialfaglig arbeid og teknologier, former praksis, kan ha betydning for hvordan mennesker med kognitive vansker kan få mulighet til å utnytte de inkluderende mulighetene som ligger i tilrettelegging med teknologi.

Analyseenheten blir da å beskrive verdier i – og verdier av sosialfaglig praksis i introduksjon av kompenserende teknologi.

3.3 Problemstilling

Problemstillingen i denne studien er å utforske verdier i og verdien av sosialfaglig praksis i introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering. Hensikten er å utvikle kunnskap om hva som fremmer eller hemmer at teknologier introduseres og tas i bruk som virkemiddel i inklusjon av arbeidssøkere med kognitive utfordringer.

Tre forskningsspørsmål skal besvares:

- 1) Hvordan introduseres kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering med mennesker med kognitive funksjonshemninger?
- 2) Hvilke verdier får gjennomslag i forhandlingene om introduksjonen av teknologi i arbeidsrettet rehabilitering?
- 3) Hvilken verdi har introduksjonen av kompensatorisk teknologi for sosialfaglig arbeid og for de funksjonshemmede selv?

Forskningsspørsmålene vil i dette utforskende forskningsdesign bidra til kunnskapsutvikling på området som kunnskapsoppsummeringen etterlyste, og gjennom analyse og svarene på disse spørsmålene belyse spørsmålet om hva som fremmer og hemmer at teknolog tas i bruk.

Forskningsspørsmålene er formulert utforskende og har en praksisnær tilnærming. Alle spørsmålene omhandler om hvordan og på hvilken måte ulike verdier forhandles i interaksjon om og med teknologier (Creswell 2014). Studien tar sikte på å utvikle kunnskap som kan tilbakeføres til praksisfeltet og bidra til utviklingen av sosialfaglig arbeid med teknologi.

4 Design, metode og teori

Her skal jeg redegjøre for avhandlingens forskningsdesign, vitenskapsteoretisk plassering, utvalg og analytiske begreper, og drøfte de forskningsetiske aspektene. I denne delen beskriver jeg også hvordan feltarbeidet og dokumentanalysen er gjennomført.

4.1 Casestudier

Temaet og analyseenheten i denne studien er forhold som har et grunt kunnskapsgrunnlag. Jeg har derfor valgt en eksplorerende forskningsstrategi, og feltarbeid i casestudie som metodisk tilnærming. Feltarbeid er valgt som metode for å kunne lære av feltet, undersøke tema og spørsmål helhetlig. Casestudie ble valgt for å utforske feltet fra flere ståsteder og identifisere faktorer og relasjoner mellom faktorer som ikke tidligere er beskrevet i disse kontekstene. Den multiple casetilnærmingen, med to unike caser, er valgt som design for å kunne beskrive de sammensatte casene (Marcus 1995) og speile ulike praksiser (Yin 2014). Forskningstilnærmingen ga rom for å gå i dybden uten klare hypoteser om kategorier og sammenhenger.

Studien omfatter et etnografisk og multippelt og longitudinelt feltarbeid (2 caser over 24 måneder) ved to attføringsbedrifter. To caser vil gi muligheten til å se på et fenomen eller en forutsetning i to situerte praksiser som i utgangspunktet (jf. utvalgskriteriene) er likere enn de fleste andre arbeidsrehabiliteringstilbudene som eksisterer i Norge. I den valgte forskningstilnærmingen er det en underliggende oppfatning at menneskers handlinger ikke kan beskrives eller analyseres løsrevet fra den sosiomaterielle konteksten de foregår i (Tjora 1997). For å studere sosialfaglige praksiser der teknologi inngår og den relasjon teknologien har til arbeidsrettet rehabilitering, må alle faktorer og samspillet mellom dem beskrives (Holmgren, 2007).

Slik studien er designet, med et strategisk utvalg av to best case praksiser, har studien overføringsverdi uten at kunnskapen fra studien er formelt generaliserbar. (Flyvberg 2011). Kunnskapen fra en strategisk casestudie som denne kan ha

overføringsverdi til lignende studier, til praksisfeltet, og bidra til utvikling av senere forskningsspørsmål (Flyvberg 2006).

4.2 Praksisforskning

Dette er en studie av praksiser som henter teorier, perspektiver og analytiske tilnærming og ressurser fra praksisforskningen. Praksisforskning er en samlebetegnelse for en rekke samfunnsvitenskapelige tradisjoner og tilnærming, som har det tilfelles at de er praksisorienterte undersøkelser av sosiale fenomener. Praksisene forstås her som konstituert gjennom praksis, sosialt og materielt formet, og i tråd med Kemmis' tenking om praksiser som «bundles of arrangements», altså som sammensatte og uten klare avgrensinger (Kemmis 2009). De sammensatte og uendelige praksisene er grunnleggende konstituert av samfunnet og det sosial livet, det folk sier og gjør, arrangementer (*set-ups*) og relasjoner (Moser 2013). Definisjonen av praksiser og praksisstudier er i denne sammenhengen inspirert av flere teoretikere innen blant annet etnometodologi, antropologi og sosial interaksjonsime (Moser 2003, Thygesen 2009)

Praksiser, inkludert profesjonelle praksiser, kan best studeres ved at det gis rom for å inkludere de størrelsene utenom individene som er med på å forme praksisene. Dette kan være størrelser som det sosiale, diskurser, verdier, kultur og historie (Kemmis 2011). I tillegg må metodikken kunne fange opp teknologiens rolle i konstruksjonen av praksiser.

Kemmis 12-punktsdefinisjon av praksiser (min oversettelse) (Kemmis, 2009):

- 1 Praksiser er ikke bare aktivitet – de er formet og styrt av ideer og intensjoner.
- 2 Praksiser vil alltid innebære verdier og reise moralske spørsmål.
- 3 Praksiser er ikke bare individuelle – de har alltid «ekstraindividuelle» aspekter.
- 4 Praksiser er kulturelt og diskursivt formet – de er derfor alltid «teoretiske».
- 5 Praksiser er materielt og økonomisk formet og strukturert.
- 6 Praksiser er alltid sosialt formet og strukturert.
- 7 Praksiser er alltid historisk formet og strukturert (av lokal og generell historie).
- 8 Praksiser er utviklet, opprettholdt og regulert i institusjoner.
- 9 Praksiser er situerte og kroppsliggjorte.
- 10 Praksiser innebærer praktiske overveielser.
- 11 Praksiser er transformerbare.
- 12 Praksiser er reflekssive.

I «*The practice turn in contemporary theory*» peker Schatzki, Knorr-Cetina og Savigny (2001) på fellesnevner for hva praksiser er, basert på en gjennomgang av teoretikere innen sosiologien og antropologien som Pierre Bourdieu og Anthony Giddens, og filosofer som Martin Heidegger og Ludwig Wittgenstein.

Fellesnevnerne er de følgende:

- Praksiser er et sosialt fenomen i den forstand at de omfatter flere personer
- Praksiser er organiserte konstellasjoner av forskjellige menneskers aktiviteter
- Menneskelige egenskaper forstås som former for, eller med forankring i, organisert menneskelig aktivitet, praksiser eller foranledninger til praksis

En annen felles oppfatning er at praksiser i noen grad hviler på størrelser som ikke artikuleres (ibid). Sosiologen Sylvia Gherardi beskriver praksis som de aktivitetene som utgjør toppen av et isfjell, og at det som ligger under, er en masse av praktisk kunnskap og diskursive (materialesemiotiske) praksiser som rettferdiggjør praksiser som moralske og estetisk akseptable (Gherardi 2009). Dette «isfjellet under vann» som holder praksiser flytende, består ikke nødvendigvis av veloverveide, reflekterte eller artikulerte praksiser (Higgs m.fl.2012, Schatzki 2012). Gherardi hevder at praksiser på denne måten avslører seg som et produkt av en underliggende forhandlet orden (Gherardi 2009).

Schatzkis minimumsdefinisjon av praksiser er at de utgjør systematiseringer eller matriser av menneskelig aktivitet, inkludert ferdigheter, taus kunnskap og forutsetninger (Schatzki, Knorr-Cetina og Savigny 2001).

I Schatzkis forutsetninger for praksiser og Kemmis' punkt om at praksiser formes av materielle størrelser, tematiseres praksiser og teknologier. Schatzki beskriver den nære sammenhengen mellom praksiser og teknologier som materielle størrelser:

Just about every practice, moreover, deals with material entities (including human bodies) that people manipulate or react to. And most practices would not exist without materialities of the sorts they deal with, just as most material arrangements that practices deal with would not exist in the absence of these practices. Because the relationship between practices and material entities is so intimate, I believe that the notion of a bundle of practices and material arrangements is fundamental to analyzing human life.

(Schatzki 2012, s. 16)

I en sosioteknisk forståelse kan både teknologi og det sosiale, både maskiner og mennesker, være aktører i framforhandling av beskrivbare praksiser. I forståelsen av praksis vil jeg trekke inn forskning fra STS, og benytte analytiske ressurser fra dette perspektivet. Jeg vil tydeliggjøre teknologien i praksiser ved ikke bare å kalle den en forutsetning for praksiser, men følger STS forskningen som inkorporerer teknologien som ikke-menneskelige aktører i definisjonen av praksiser: Praksiser er det folk og teknologi sier og gjør i relasjon til hverandre, konstituert av samfunnet og sosialt liv. Teknologi er ofte automasjoner og infrastruktur som er distansert i tid og rom fra de menneskelige aktørene som er involvert i praksisene. For eksempel er digital navigering med det globale GPS-systemet en teknologi som både er en forutsetning for praksiser og en praksis i seg selv når man må kommunisere med navigasjonsenheten i bilen eller på mobiltelefonen. Stemmestyring og interaksjon med enten virtuelle eller fysiske roboter er isolert sett også egne grensesnittpraksiser og dermed eksempler på at praksisbegrepet også kan innbefatte interaksjon mellom mennesker og maskiner.⁴

Praksiser har gode vekstvilkår i sosiale sammenhenger der det finnes rammer, normer, regler eller en praktisk felles forståelse av mål eller historie (Schatzki 2012). Praksiser konstitueres og oppstår i relasjoner mellom aktører. De relasjonelle trådene som forbinder aktørene, trenger ikke å være nære, synlige eller konkrete, men den praksisen som oppstår i dette nettverket av relasjoner, vil ofte oppleves som meningsfull eller produktiv (Kemmis 2009). Produksjon av samtidskunst kan være et spennende eksempel. Aktører som geografisk og kulturelt befinner seg langt fra hverandre (Wenger 2004), bindes sammen av abstrakte uttrykk som kommenterer hverandres arbeider, og som dermed konstituerer en særegen praksis med egne uttrykksformer, produkter, materiell semiotikk og arenaer.

Ikke-menneskelige aktører, for eksempel GPS-teknologi, eller lover og rundskriv, vil også bidra i utformingen av praksiser. Ny lovgivning eller ny teknologi kan endre forutsetninger, hemme eller fremme elementer i praksiser eller transformere

⁴ Et helt forskningsfelt er opptatt av praksiser som i stor grad bare omfatter interaksjon mellom mennesker og maskiner, Human-Computer Interaction (HCI) – <http://hcibib.org/hci-sites/organizations>.

praksiser totalt. Både materielle og teknologiske forhold inngår i konstruksjonen av praksiser, og disse kan ikke skilles fra hverandre i den måten de tilrettelegger og kanalisere praksiser (Schatzki 2012).

4.2.1 Profesjonell praksis

En profesjonell praksis kan beskrives som en praksis som er forhåndsdefinert og faglig, teoretisk eller vitenskapelig basert. Den innebærer et faglig håndverk, kunnskap om eller innsikt i hvordan man gjør noe, og personlig kunnskap hos utøveren om seg selv som person og i forhold til andre (Kemmis 2011, s. 140; Higgs, Titchen og Neville 2001, s. 5).

Dette er en avgrensning eller en underkategori av praksiser. Kemmis argumenterer for at profesjonelle praksiser bør studeres på samme måte som andre praksiser, blant annet fordi dette gir rom for å inkludere de utenomindividuelle forholdene som er med på å forme den profesjonelle praksisutøveren. Forhold som det sosiale aspektet, diskurser, verdier, kultur og historie vil da bli inkludert (Kemmis 2011). Fokuset på praksiser generelt, og ikke bare profesjonelle praksiser, vil av de samme grunnene gi rom for å belyse de samfunnsmessige og kulturelle verdiene som er implisitte i de diskursene Kemmis henviser til.

4.2.2 Verdier i praksiser

Deltakelse i meningsforhandlinger forutsetter muligheter for deltakelse. Siden arenaen for studien er attføringsbedrifter med profesjonelle hjelpere, mennesker med funksjonsnedsettelse i en marginalisert posisjon til arbeidsmarkedet, regelverk og teknologiske aktører, står de verdiene som former praksisene og deltakelsen i dem sentralt. Disse kan potensielt virke både inkluderende og ekskluderende.

De analytiske begrepene *verdier* og *praksiser* forstås som dualistiske og gjensidig påvirkende: Aktørens verdier bidrar til å forme praksiser, og aktørens praksiser former verdier (Schatzki, Knorr-Cetina og Savigny 2011). De verdiene som beskrives, er operasjonalisert av aktørene og observert i praksisene. Dette er en praksistilnærming til begrepet *verdier* som beskriver de verdiene vi finner i aktørens beskrivelser av egen praksis (Pattison 2007, s. 11), det vil si *verdier* som er utledet av observerbare praksiser, i motsetning til overordnede *verdier* som mennesker

teoretisk gir uttrykk for i ideer og overbevisninger (MacIntyre 2013, s. 201). Å studere forhandlingene mellom og tilslutninger til verdier i praksis gir rom for å inkludere verdier som både ligger implisitt og «innbakt» i teknologier og i holdninger og tradisjoner for profesjonsutøvelse.

Sosialfaglige verdier bidrar til å konstituere sosialfaglige praksiser. Gjennomslag for verdien av å arbeide med for eksempel empowerment i sosialfaglige praksiser har medført økt deltakelse, partnerskap og samarbeid mellom hjelper og klient (Slettebø, 2008). Verdien i og verdien av ulik sosialfaglig praksis konstituerer praksiser og er med på å danne grunnlag for de sosialfaglige praksisene og rommene brukere og profesjonelle hjelpere deler.

I praksiser er verdier ikke konstanter. Praksiskonstituerende verdier – overordnede og universelle – slik som autonomi, inkludering og medborgerskap, kan transformeres i praksiser til opplevelser av andre, mer personlig opplevde verdier, «small values» (Pols 2013). For eksempel kan brukere oppleve at inklusjon, en forholdsvis betydningsfull verdi for utforming av praksis, medfører stress og helsemessige omkostninger (Norvoll og Fossetøl 2010), økt smerte, lav motivasjon, svekket livskvalitet og funksjonshemmende barrierer (Grut og Kvam 2001). Andre studier fremhever opplevde verdier som aksept og fleksibilitet ved inkludering i arbeidslivet (Ellingsen og Aas 2008; Grut og Kvam 2001; Innjord 2008). Praksiser blir formet av forhandlinger mellom disse makro- og mikroverdiene. Hvordan denne forhandlingen utspiller seg, er et forskningsområde for praksisforskningen (Askeland, 2013).

4.2.3 Flerdimensjonalt

Som et verktøy i vurderingen av metoder for forskning på praksis benyttes en krysstabell inndelt i det individuelle og det sosiale, og et subjektivt eller et objektivt perspektiv. Denne firefeltmodellen gir fire mulige måter å beskrive praksiser på (Kemmis 2011) (se figur 8.2). Tabellen gir også en femte (5) beskrivelsesmåte for å kunne beskrive alt sammen i sammenheng, og dermed kunne beskrive praksis som sosialt og historisk konstituert, og som rekonstituert gjennom menneskelig handling og sosial samhandling.

Focus:	<i>The individual</i>	<i>The social</i>	<i>Both: Reflexive-dialectical view of individual–social relations and connections</i>
Perspective:			
<i>Objective</i>	(1) <i>Practice as individual behaviour:</i> Quantitative, correlational-experimental methods. Psychometric and observational techniques, tests, interaction schedules.	(2) <i>Practice as social and systems behaviour:</i> Quantitative, correlational-experimental methods. Observational techniques, sociometrics, systems analysis, social ecology.	
<i>Subjective</i>	(3) <i>Practice as intentional action:</i> Qualitative, interpretive methods. Clinical analysis, interview, questionnaire, diaries, journals, self-report, introspection	(4) <i>Practice as socially structured, shaped by discourses and tradition:</i> Qualitative, interpretive, historical methods. Discourse analysis, document analysis.	
<i>Both: Reflexive-dialectical view of subjective– objective relations and connections</i>			(5) <i>Practice as socially and historically constituted, and as reconstituted by human agency and social action:</i> Critical methods. Dialectical analysis (multiple methods).

Fig. 8.2 Methods and techniques characteristic of different approaches to the study of practice

Kilde: Kemmis 2011, s. 142.

Kemmis (ibid.) hevder at denne femte (pkt. 5 i tabellen) flerdimensjonale forskningstilnærmingen er nødvendig fordi aktørene i praksisen opplever sin deltakelse ut fra vidt forskjellige perspektiver, forståelsesrammer, historie osv. Samlet sett gir denne femte tilnærmingen rom for et mangfold av perspektiver og oppfatninger. Jeg har valgt denne femte (5) åpne forskningstilnærmingen fordi den gir rom for å utforske praksiser som tilnærmelsesvis grenseløse.

4.2.4 Etnografisk tilnærming

Kemmis' oppstilling kan være et argument for en åpen måte å forske på praksis på, og forståelsen hans av praksis peker mot et vitenskapsteoretisk landskap innenfor sosialkonstruktivismen. Som Latour (1996) skriver, er praksiser sjelden universelle eller ordnede, men situerte og relative til kontekst, tid og sted. En etnografisk tilnærming til sosiotekniske praksiser, inkludert teknologier og sosiale elementer (Söderström 2009), er ikke på forhånd avgrenset av kategorier som samfunn, organisasjoner, teknologier eller kultur (Bijker og Law 1992). Tilnærmingen fokuserer på forbindelser som effekter av samhandling og ordningsarbeid (Moser 2006). Ved forskning på praksiser med teknologi er det lite formålstjenlig å se isolert på menneskene på den ene siden og teknologien på den andre. Praksiser kan studeres

ved å observere de forhandlingene som foregår i de mest sette heterogene forbindelsene mellom de ulike aktørene i praksisen (Latour, 1992). I denne etnografiske tilnærmingen blir det først og fremst å følge og beskrive de sosiotechniske praksisene. Dette innebærer at man undersøker sosial orden og sosiale fakta som resultat av pågående arbeid og prosesser, at man legger vekt på deltakernes metoder og forklaringer i praksis, og at man nærmer seg den sosiale virkeligheten eller det sosiale feltet med et innenfrablikk (Lynch 2001, Mol 2002).

4.3 Vitenskapsteoretisk plassering

For å svare på problemstillingene har jeg følgelig valgt en sosialkonstruktivistisk etnografisk tilnærming. Tilnærmingen er valgt for å kartlegge og beskrive de sosiotechniske praksisene (Mol 2002, s. 83). Studien legger vekt på å beskrive det sosiotechniske – det vil si forbindelsene og sammenhengen mellom teknologiske løsninger og det sosiale, og hvordan forhandlinger mellom disse formes av og former verdier, interesser, behov og muligheter (Moser 2019, s. 50). Studier av det sosiotechniske gjøres innenfor en forskningstradisjon og forståelsesramme hentet fra det internasjonale og interdisiplinære fagfeltet Science and Technology Studies (STS). Denne forskningstradisjonen bygger på etnometodologi, etnografi og postmodernistisk forståelse av det sosiale (Law og Singleton 2000).

Den valgte forskningstilnærmingen til studiet av praksiser er situert (Haraway 1995), og avgrenses av at det som studeres, skjer til en bestemt tid og på et bestemt sted (Moser, Brenna og Asdal 2007), og av de de begrepene og forestillingene aktørene selv har for sine handlinger (Elgaard-Jensen 2005, Rawls 2008, Lien, Nustad og Ween 2012).

Denne vitenskapsteoretiske plasseringen innenfor STS gir føringer for valg av både metoder, analysestrategier og analytiske begreper. Den valgte metodikken benyttes for å finne fram til empiri som kan beskrive en flertydig og fluktuerende situert virkelighet (Järvinen 2005, Haraway 1991).

4.3.1 Metodisk sammenheng

Den overordnede vitenskapsteoretiske og metodologiske sammenhengen i denne studien illustreres i denne tabellen:

Samlet oversikt over vitenskapsteoretiske og metodologiske valg i denne studien		
Ontologisk	En tolket virkelighet	Situerte og relative – lokale og spesifikt konstruerte virkeligheter
Epistemologisk	Subjektivistisk, interaksjonell konstruktivistisk	Sosiale konstruksjoner og forhandlinger i heterogene nettverk av aktører
Aksiologisk	Forskningsetikk	Transparens og deltakelse. Forskerrollen som informert outsider
Forskingsdesign	Kvalitative metoder, multippel casestudie, longitudinell studie, praksisstudie.	Etnografisk
Problemstilling	Eksplorerende	Åpen, utforskende og beskrivende
Forskningsmetoder	Feltarbeid	Interaktiv observasjon, intervju, gruppeintervju og dokumenter, bilder, video og presentasjoner av caset
Data	Kvalitative. Tekst, bilder, video m.m.	Transkripsjoner av intervjuer, observasjonsnotater, beskrivelser av videoer og bilder
Analysestrategi	Abduktiv	Sirkulær og iterativ
Analytiske begreper	Praksisforskning og tverrfaglige studier av vitenskap, teknologi og samfunn (Science, Technology and Society, STS)	Verdier, praksiser, forhandlinger, aktør, scenario, nettverk, affinitet.

Tabelldesign fritt etter Krumsvik (2016).

4.4 Feltarbeid

Jeg vil her redegjøre for hvordan feltarbeidet og dokumentanalysen ble gjennomført. Deretter vil jeg redegjøre for analysestrategi, analytiske verktøy, validering og forskningsetikk. Innhenting, analyse og validering av empiri ble gjort sirkulært, over et lengere tidsrom og i dialog med de casene som ble observert. Feltarbeidet ble gjennomført ved to strategisk utvalgte casebedrifter over en periode på 24 måneder⁵.

4.4.1 Utvalget

I denne studien var det nødvendig å gjøre et strategisk utvalg for å kunne beskrive faktorer og forutsetninger for introduksjon av teknologi som kompensatoriske tiltak for arbeidssøkere med kognitive vansker. Dette er praksiser som er sjeldne. På tidspunktet for gjennomføring av studien (2013) var det om lag 400 attførings- og vekstbedrifter som var forhåndsgodkjente tiltaksarrangører for arbeids- og rehabiliteringsplasser eller mer varig tilrettelagt arbeid i skjermede virksomheter (Meld. St. 46 [2012–2013] *Flere i arbeid*. 2013), og av disse hadde 317 EQUAS-godkjenning⁶ (Gjertsen, Anvik og Olsen, 2014). Av disse fire hundre virksomhetene er det etter min erfaring bare et fåtall, mindre enn ti, som oppfyller utvalgskriteriene for denne studien.

Utvalget består av «best case», det vil si de bedriftene som skulle ha de beste forutsetningene for å lykkes med introduksjon av teknologi, jf.

kunnskapsoppsummeringen. Casebedriftene måtte oppfylte følgende kriterier:

- 1) Attføringsbedriftene markedsfører seg som virksomheter som legger vekt på bruk av teknologier i sine sosialfaglige praksiser.
- 2) Alle deltakerne oppfyller inntakskravet for et tilbud om arbeidspraksis i skjermet virksomhet (APS).
- 3) Bedriftene har ansatte med IT-kompetanse og kunnskap om tilrettelegging med teknologi.
- 4) De måtte kunne vise til at de i løpet av de tre siste årene hadde formidlet mer enn 50 prosent av deltakerne med kognitive vansker ut i arbeidslivet.

Utvalgskriteriene var nødvendige for å finne fram til praksiser der forhold knyttet til introduksjon av kompenserende teknologi kunne beskrives.

⁵ Det omfattende feltarbeidet har vært mulig takket være casebedriftenes velvillige innstilling. Arbeidsgiverens tilrettelegging av min arbeidssituasjon har vært en forutsetning for gjennomføring av feltarbeidet.

⁶ EQUASS er et europeisk system for kvalitetssikring av velferdstjenester med ekstern revisjon og sertifisering. <https://www.equass.no/equass/index.php/en/>

4.4.2 Diagnoser

Utvalgskriteriene differensierer ikke mellom diagnoser. Utvalgskriteriene er harmonisert med NAVs inntakskrav for arbeidspraksis i skjermet virksomhet (APS), som ikke er diagnosebaserte, men der deltakerne er søkt inn på bakgrunn av funksjonsvurderinger som konkluderer med at de har særlige utfordringer med å komme i jobb. Denne studien har ikke hentet inn opplysninger om deltakernes individuelle diagnoser. Ledelsen i casebedriftene har beskrevet diagnoser blant deltakergruppen. Enkelte deltakere har uoppfordret fortalt om sine diagnoser i individuelle intervju, eller snakket åpent om temaet på bedriften. Forhandlingene om introduksjon av kompenserende teknologi er ikke avhengig av diagnoser, og diagnoser er ikke et sentralt i denne studien. I den grad diagnoser nevnes, er det for å gi eksempler på utfordringer som deltakerne har, og som man jobber for å kompensere for med teknologi i rehabiliteringsopplegget.

Spørsmål om diagnose som realitet eller sosiale konstruksjon, diagnoser som kategoriserende eller stigmatiserende, og diagnose som funksjon faller utenfor formålet til denne avhandlingen.

Det ble ikke hentet inn noen form for personopplysninger. Studien er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

4.4.3 Datainnsamling

Feltarbeidet ved casebedriftene var omfattende, og en rekke datainnsamlings metoder ble benyttet for å samle inn flere typer empiri: dokumenter, bedriftenes egne web-videoer, bildeanalyse, interaktiv observasjon, spontane samtaler, intervjuer med deltakere, intervjuer med ansatte, intervjuer med ledelsen og gruppeintervjuer med ansatte.

Datainnsamlingen besto av tre faser, men feltarbeidet kan beskrives som iterativt, fordi mange av spørsmålene ble gjentatt med stadig større innsikt, hos både den som spurte og de som svarte. Den innledende fasen besto i å samle inn og studere markedsføringsmateriell, interne dokumenter og presentasjoner. Dette foregikk i forkant av de første observasjonsfasen, som varte i tre måneder. Denne fasen besto av 400 observasjonstimer fordelt på de to bedriftene. Formålet med den første observasjonsfasen var å beskrive hvordan teknologi ble introdusert for nye deltakere,

identifisere hvilke scenarier de inngikk i, og hvilke verdier som ble gjort gjeldende. I den etterfølgende perioden, som varte i 21 måneder, ble det gjennomført 500 observasjonstimer. Denne avsluttende fasen av feltarbeidet var innrettet på å observere aktiviteter som den første observasjonsfasen hadde identifisert som spesielt relevante å følge opp videre – det vil si arenaer, situasjoner, kurs, tiltak osv. der introduksjon og utvikling av individuelle mestringsstrategier med teknologi forekom.

Samtykke til feltarbeidet fra alle ansatte og deltakere ble innhentet, den praktiske gjennomføringen ble avtalt og undertegnede taushetserklæringer ble lagt fram før den første observasjonsfasen. Individuelt samtykke fra deltakerne og ansatt om forskningsdeltakelse ble innhentet av ledelsene ved de to casebedriftene.

Informasjon om forskningsprosjektet ble gitt muntlig av meg til deltakere og ansatte på plenumsmøter, og skriftlig på bedriftenes sine interne nettsteder før første observasjonsfase.

Denne tabellen viser når i feltarbeidsperioden de ulike delene av datainnsamlingen ble gjennomført:

Datainnsamlingsmetode	Før oppstart	1. halvår	2. halvår	3. halvår	4. halvår
Dokumentanalyse	X	X	X		
Observasjon, identifisere arenaer og situasjoner		X			
Observasjon, introduksjon og utvikling av mestringsstrategier med teknologi			X	X	X
Intervju med deltakere				X	X
Intervju med ansatte			X	X	
Intervju med ledelsen	X	X		X	X
Gruppeintervju med ansatte og ledelse			X	X	

Feltarbeidet ved begge casebedriftene omfattet interaktiv observasjon (Tjora, 2012), med kontinuerlige spontane samtaler med både deltakere og ansatte. I min rolle som interaktiv observatør var jeg i hovedsak en passiv tilskuer i de alle fleste

situasjonene, for eksempel i individuelle veiledninger, samarbeidsmøter og undervisningssituasjoner. Observasjonstilgangen var avklart med bedriftene i forkant. Jeg fikk fri adgang til alle aktiviteter, møter, kurs osv. som foregikk internt i bedriftene. I tillegg handlet feltarbeidet om å følge de ansatte i undervisningen, veiledning, prosjektmøter, produksjonsmøter, planleggingsmøter og samarbeidsmøter med eksterne aktører. I den første observasjonsfasen ble jeg også invitert med på eksterne møter der introduksjon av teknologi kunne bli et tema.

Jeg var i bedriftene først og fremst som observatør, med en helt klart definert rolle som «noe annet» enn deltaker, veileder eller leder. Dette skiller seg fra en mer deltakende observatørrolle, som betegner en forsker som faktisk deltar mer eller mindre på lik linje med de som observeres (Fangen 2010). Det interaktive aspektet ved rollen ble tydelig i hverdagslige situasjoner, som når man slo av en prat ved kaffemaskinen, i heisen, i lunsjen, ved småprat i møter, på datarommet og i undervisningssituasjoner. Interaktiviteten kommer også til uttrykk når de ansatte, som kjente til at jeg kan litt om tilpassing av teknologi for mennesker med ulike funksjonshemninger, henvendte seg til meg i gruppeveiledninger og i undervisningssituasjoner. I disse tilfellene bidro jeg og ble en aktiv aktør i den praksisen som jeg var der for å beskrive. I et konkret tilfelle satt jeg sammen med en gruppe med nye deltakere som var informert om min rolle og funksjon i bedriften. Den ansatte som holdt en presentasjon, ba forsamlingen summe sammen to og to i fem minutter om et aktuelt tema. Litt overaskende ble jeg satt i rollen som deltakende observatør de fem minuttene jeg snakket sammen med en av de nye arbeidssøkerne. Disse eksemplene viser det fleksible og interaktive i observatørrollen. Observatørrollen krevde at jeg fulgte vanlige sosiale konvensjoner for hvordan folk omgås på en arbeidsplass, særlig på en arbeidsplass der et av målene ved hele praksisen er å gjøre mennesker i stand til å fungere ute i det ordinære arbeidslivet.

Det å ha en forsker på et langvarig feltarbeid i to ganske små bedrifter utviklet seg i løpet av perioden til en egen praksis, med de omgangsformene, rutinene og rollene som fellesskapet både stilltiende og gjennom verbal interaksjon uttrykte at de var komfortable med.

4.4.4 Intervjuer

I løpet av feltarbeidet ble det gjennomført en rekke planlagte intervjuer der samtalen ble tatt opp og senere transkribert⁷:

- Totalt 13 av i alt 33 deltakere på atføringstiltakene ble intervjuet. Rekrutteringen skjedde ved at ledelsen inviterte alle deltakerne til å la seg intervju. De som var interessert, ble intervjuet. Organiseringen av intervjuene ble også gjort av bedriften.
- Begge lederne av bedriftene ble intervjuet fire ganger.
- Fem av de ansatte, som gjennom første observasjonsfase ble identifisert som de som jobbet mest med å introdusere teknologi, utvikle mestringsstrategier med teknologier og holde kurs for deltakerne, ble intervjuet.
- To omfattende semistrukturerte gruppeintervjuer med alle ansatte. Hensikten med gruppeintervjuet var å presentere noen observasjoner og få gruppen til å forklare og reflektere over egen praksis på bakgrunn av dem.

Alle intervjuene ble gjennomført på casebedriftene. Utvalget av intervjupersoner er også her gjort strategisk for å få beskrivelser fra de ansatte og deltakere som med størst sannsynlighet kunne bidra til å belyse problemstillingene.

4.4.5 Dokumentanalyse

Den innledende fasen av feltarbeidet dreide seg om å samle og analysere dokumenter som hadde bidratt til å forme praksisene på casebedriftene. De formende dokumentene omfattet offentlige utredninger og rapporter som ga velferdspolitiske føringer om studiens analyseenhet, og dessuten avtaler og regelverk som regulerte forholdet mellom NAV og casebedriftene.⁸ Det materialet

⁷ Lydopptak av intervjuene inneholdt ingen personopplysninger. Lydfilene ble merket med «intervju ansatt nr. x, dato», «intervju deltaker nr.y, dato», «intervju med leder nr. z, dato» og «gruppeintervju ansatte, dato». Lydfilene ble lagret på to harddisker og oppbevart i safe fram til sletting. Transkripsjon av lydopptakene ble gjort av meg selv. Der intervjupersonene nevner navn eller steder er disse blitt anonymisert i transkripsjonen.

⁸ Avtaler og regelverk som regulerer forholdet mellom NAV og casebedriftene, var
– forskrift om arbeidsrettede tiltak mv. Arbeids- og sosialdepartementet. 2008, hefte 13
– kravspesifikasjon for tiltak i skjermede virksomheter
<https://www.nav.no/attachment/87667?download/x3dtrue>

som casebedriftene selv hadde utformet, omfattet styringsdokumenter⁹, informasjonsvideoer og nettsider som beskrev casebedriftene for deltakere, kunder, samarbeidspartnere og oppdragsgivere.

Seks velferdspolitiske dokumenter ble valgt ut. Utvalgsriteriet var at dokumentene ble nevnt, henvist til eller på annen måte ble gjort gjeldende i feltarbeidet og i utformingen av studien (se tabell 1):

Tabell Velferdspolitiske dokumenter, kronologisk liste.

1	2010	NOU 2010: 5 <i>Aktiv deltakelse, levekår og inkludering</i>	Arbeidsdepartementet
2	2011	Jobbstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne. Vedlegg til Prop. 1 S (2011–2012).	Arbeidsdepartementet
3	2011	NOU 2011: 11 <i>Innovasjon i offentlig omsorg</i>	Helse- og omsorgsdepartementet
4	2012	NOU 2012: 6 <i>Arbeidsrettede tiltak</i>	Arbeidsdepartementet
5	2012	Velferdsteknologi. Fagrapport om implementering av velferdsteknologi i de kommunale helse- og omsorgstjenestene 2013–2030	Helsedirektoratet
6	2013	Meld. St. 29 (2012–2013) <i>Morgendagens omsorg</i>	Helse- og omsorgsdepartementet

Det ble gjort søk etter termer med variasjoner av følgende søkeord: hjelpemidler, teknologi, tilrettelegging, inkludering, mestringsstrategi, selvhjulpen. Analysene sporet føringer som handler om tilrettelegging/introduksjon av teknologi/hjelpemidler, inkludert der teknologi/hjelpemidler kan tenkes å være et moment, selvhjulpenhet ved bruk av hjelpemidler/teknologi og utvikling av mestringsstrategier for å kunne være i arbeid ved hjelp av teknologi/hjelpemidler.

⁹ Styringsdokumenter for casebedriftene omfattet årsrapporter, styredokumenter, evalueringsrapporter og møtereferater.

4.5 Analysestrategi

Dataanalysen er basert på en abduktiv tilnærming (Alvesson og Sköldberg 1994, s. 47), forstått som en hermeneutisk prosess mellom empiriladet teori og teoriladet empiri, forforståelse og ny forståelse. Abduktiv analyse er en kvalitativ dataanalysestrategi som bygger på pragmatisme og er ment for teoriutvikling. Abduksjon forstås som den iterative prosessen med å forfølge den intuitivt oppfattede, overraskende empirien tilbake i litteraturen og systematisk undersøke den videre i datamaterialet. Analysen, og datainnsamlingen, skjer ikke i en lineær prosess (induktiv: data – litteratur – analyse – konklusjon; deduktiv: litteratur – data – analyse – konklusjon) men i en sirkulær og repeterende prosess mellom data, litteratur og analyser. Analyseprosessen og datainnsamlingen er gjennomført i en sirkulær og repeterende prosess mellom data, litteratur og analyser. På denne måten ble det utviklet kategorier og forbindelser gjennom hele forskningsprosessen. Analyseprosessen ble tilført ny empiri gjennom systematisk og induktiv innsamling og kategorisering (Glaser og Strauss 1967, Charmaz 2008). Disse utfyllende analytiske prosessene ble utført ved å kode, kategorisere og finne fellestrekk i datamaterialet.

Denne abduktive tilnærmingen harmoniserer med det eksplorerende designet. Studien ble en søken etter uventede funn på alle stadier i studien. Denne tilnærmingen var basert på muligheten til å kunne gjennomføre iterative prosesser som en del av feltarbeidet¹⁰:

- fenomenet ble registrert og på ren faglig intuisjon sjekket opp mot litteraturen
- fenomenet ble lagt fram for andre deltakere, ansatte eller ledelsen, og diskutert

Iterativ analyse og iterative forståelsesprosesser har mange likhetstrekk med dataprogrammering. Å beskrive denne kvalitative forskningsteknikken som en iterativ prosess, ga mening på arbeidsplasser (casebedriftene) der alle arbeider med dataprogrammering og er kjent med denne terminologien. Bruk av gjenkjennbar terminologi for å beskrive hvorfor jeg spurte om de samme tingene flere ganger, for å

¹⁰ I dataprogrammering er iterasjon en mye benyttet teknikk for å effektivisere en prosedyre. En iterativ operasjon gjentar en prosess et gitt antall ganger (iterasjoner), avhengig av på forhånd definerte parametere. Det typiske er at utdataene fra en gjentakelse av prosessen brukes som et utgangspunkt for neste iterasjon, slik at hvert trinn fører til neste trinn. Prosessen fortsetter til et bestemt mål er nådd og prosessen er avsluttet. tinyurl.com/y847ut4d

få deltakerne til å utdype hva de mente, kan ha bidratt til den imøtekommenheten som jeg opplevde i feltarbeidet.

I analysen ble de uventede funnene fra observasjonsnotatene, intervjuene og dokumentanalysen kodet og sammenfattet i kategorier som uttrykte hva som utgjorde kjernen i de overraskende fenomenene: motstand, resultatkrav, kreativitet, engasjement, inklusjon, tid, anerkjennelse, tillit, motivasjon for å eie teknologi, dobbelt kompetanse, obligatorisk bruk osv. Fenomenene ble systematisk utforsket med vekt på når og hvor de oppsto i materialet, variasjoner over tid og hvilken betydning de hadde i de situasjonene der de oppsto. For eksempel var faktoren resultatkrav til stede i dokumenter som beskrev tiltaksbedriftenes relasjon til oppdragsgiver NAV Tiltak. Dette var et dokument som forskeren var kjent med lenge før feltarbeidet ble påbegynt, men som på det tidspunktet ikke ble vurdert som relevant for problemstillingen. Fenomenet ble først overraskende og relevant i et gruppeintervju med de ansatte og ledelsen 12 måneder ut i feltarbeidet. Fenomener og temaer som ble gjort gjeldende i materialet fra den ene casebedriften, ble i tråd med den utforskende abduktive strategien fulgt opp i feltarbeidet ved den andre, og i tråd med en iterativ strategi videre fulgt opp ved den første. På denne måten bidro designet med to strategiske caser til å utvikle beskrivelsene av abstrakte faktorer som anerkjennelse, tillit, motstand, og empowerment.

Den forsknings- og analysemetoden som er benyttet her, har visse begrensninger. Forskningsmetodikken ble utfordret ved at ikke alle de involverte i de to casene deltok i alle de iterative prosessene med å kondensere en felles beskrivelse og forståelse av fenomener og faktorer, hendelser og utsagn. Noen fenomener ble definert som interessante å forfølge tidlig i feltarbeidet og kunne dermed undersøkes mer systematisk over tid, mens andre ble «oppdaget» sent i feltarbeidet og bare fulgt opp i intervjuer med et fåtall personer over en begrenset tidsperiode.

Den abduktive analysen ble evaluert med tre spørsmål (Tavory og Timmermans, 2014): 1) Henger det sammen? Blir påstanden i tilstrekkelig grad støttet av det empiriske materialet? 2) Er det sannsynlig at det ikke finnes støtte i litteraturen for å hevde at påstanden ikke er plausibel? 3) Er det relevant? Gir påstanden mening for de involverte i studien og for andre som arbeider i eller studerer lignende praksiser?

Dette tredje spørsmålet blir utdypet i avsnittet om «Valideringsstrategi». I tillegg er funnene lagt frem og diskutert på forskningskonferanser, i fagnettverk med ansatte i tilsvarende virksomheter og med fagpersoner fra samarbeidsorganisasjoner.

4.5.1 Databehandling

De innledende rundene med å ordne og finne fram i dataene ble gjort ved hjelp av NVivo, et verktøy for kvalitativ forskning¹¹.

NVivo var et effektivt verktøy for å søke, kategorisere og samle inntrykk når jeg skulle identifisere faktorer og forutsetninger, parallelt med at feltarbeidet pågikk. NVivo ble etter hvert primært benyttet i dokumentanalysen. Studien ønsket å følge de uventede faktorene og forutsetningene. I analysen av disse dataene ble NVivo bare benyttet som en midlertidig teknologi for å få oversikt over materialet. Det videre iterative analysearbeidet, med de interessante faktorene og forutsetningene, ble gjort mer manuelt og intuitivt i regneark, tabeller, Evernote og tavleprosesser. Alt dette kunne gjøres i NVivo, men det var noe med å anerkjenne at kvalitativ forskning er en rotete affære og bli i dette rotet uten å legge all analyseinnsats på å forsøke å rydde alt i kategorier og hierarki. Denne tilnærmingen er inspirert av det John Law har kalt «dedication to messiness» (Law 2004) og Donna Haraways oppfordring til «staying with the trouble» (2016). Begge tar utgangspunkt i erkjennelsen av hvordan skrift bidrar til å produsere kategorier og klassifikasjoner som gir inntrykk av at verden er klarere, mer ordnet og mer homogen enn den faktisk er. Denne studien tar ikke sikte på å gi en fullstendig ryddig objektiv beskrivelse av de praksisene som er studert, men derimot å fortelle en fortelling, som ikke nødvendigvis er sannere enn andre fortellinger, men som gjennom å eksistere kan virke i verden og utgjøre en forskjell. Fokuset, innsatsen og strategien for å utforske empirien ble rettet tilbake mot informantene i feltarbeidet ved å gå tilbake til casebedriftene for å få dem til å utdype hva de mente, og legge denne utdypingen til beskrivelsen.

4.5.2 Forskningsetikk

Ivaretagelse av etikken i denne studien henger nøye sammen med den eksplorerende tilnærmingen og hvordan responsvalidering og dialogen med

¹¹ «NVivo er et program som støtter kvalitative data og blandede forskningsmetoder. Det er designet for å hjelpe deg med å organisere, analysere og få innsyn i ustrukturerte eller kvalitative data som f.eks. intervjuer, åpne spørreundersøkelser, artikler, sosiale media og webinnhold.»

<https://www.alfasoft.com/no/produkter/statistikk-og-analyse/nvivo.html>

casebedriftene om utdyping av data ble gjennomført. Casebedriftene ble forelagt observasjonsnotater, utskrifter av intervjuer, forslag til analyser og utkast til artiklene tilknyttet studien. Et gjentakende spørsmål til casebedriftene i denne iterative prosessen var om beskrivelsene og analysen var meningsfull for dem. Denne prosessen var også en responsvalidering (Fangen 2010, s. 241) og en prosess for å ivareta de forskningsetiske utfordringene i prosjektet, involvering av deltakerne og bidra til transparens i forskningsprosessen (Slettebø 2008).

Som forsker har jeg fulgt begge casebedriftene tett over tid. Bedriftene og jeg hadde jevnlig møter både før og i løpet av feltarbeidsperioden, der vi diskuterte hvordan feltarbeidet skulle gjennomføres i alle aktiviteter ved bedriften. Informasjon om studien ble gjort tilgjengelig på bedriftenes intranettsider, med mulighet for chat dialog med meg gjennom hele feltarbeidsperioden. Bedriften la til rette for at jeg kunne informere om studien til deltakere og ansatte i plenum, og i mindre grupper gjennom hele feltarbeidsperioden.

Prosjektet hentet ikke inn verken persondata eller helsedata, og er godkjent av NSD. De formelle forskningsetiske kravene er med dette innfridd, men det komplekse ved å utforske praksiser med den valgte vitenskapsteoretiske og metodiske tilnærming utfordrer en rekke andre etiske forhold enn de som vedrører konfidensialitet og personvern i streng forstand (Fangen 2005, Mauthner 2002). I valget av en etnografisk tilnærming søker prosjektet å produsere kunnskap på grunnlag av feltarbeid ved praksiser, og ikke direkte forbedre kvaliteten på disse praksisene (Hammersley og Atkinson 1996). Dette valget er i seg selv et etisk dilemma. Jeg har bakgrunn fra praksiser der motivasjonen for arbeidet er å forbedre praksiser, slik at mennesker med funksjonshemninger kan utnytte det potensialet som ligger i bruk av kompenserende teknologi. Forskningens påvirkning blir her et etisk tema. Det er også forskningsetiske spørsmål knyttet til tilstedeværelsen av meg som forsker i et langvarig feltarbeid. Feltarbeid er en kraftfull forskningstilgang som virker inn på de som skal studeres, og de praksisene som er etablert. Dette kan medføre både stress og ubehag hos de observerte (ibid.). Studien vil i tillegg være forskning på en sårbar gruppe (Waal, Ruyter og Solbakk 2008). På grunn av at de står utenfor det ordinære arbeidslivet og har kognitive utfordringer er deltakerne i en sårbar posisjon.

Både forskningsmetodikken og deltakernes situasjon i casebedriftene fordret særlig forskningsetisk aktsomhet. En forskningsetisk oppgave ble å ivareta intervjupersonenes interesser, som innebærer å beskytte dem mot unødig belastning, gi tilrettelagt informasjon om prosjektet og sikre deres selvbestemmelse i relasjon til forskningen.

4.5.3 Refleksivitet, transparens og intervensjon

De metodiske valgene som er gjort i denne studien, møter to større etiske utfordringer: å ivareta de observertes integritet og at forskningen skal gi noe igjen til de som lar seg forske på. Donna Haraway tematiserer denne sammenvevingen av design, metodikk og etikk innenfor STS-forskningstradisjonen i sitt begrep «det beskjedne vitne» (Haraway 1990). I en noe tilbaketrukket interaktiv observatørrolle, forsøkte jeg i minst mulig grad å overskygge de aktørene jeg observerte. Responsvalideringsstrategier hjalp meg til å hele tiden være bevisst på min rolle som et beskjedent vitne. Rollen fordret også en anstendighet både i framgangsmåten og i presentasjonen av observasjonsnotater (Lien, Nustad og Ween 2012). Responsvalideringen var også et grep for å imøtekomme den etiske utfordringen ved å ivareta deltakerne og for å bidra til transparent forskning (Fangen 2005). Det bidro til å balansere forholdet mellom meg som forsker og de jeg observerte. De ga meg tilgang til å observere dem, noe som primært var til nytte for meg, og jeg ga dem tilgang til mine notater, noe som ga dem en sjelden anledning til å se seg selv utenfra og muligens få informasjon til å utvikle sin praksis.

Denne valideringsøvelsen bidro også til å gjøre kunnskapsproduksjonen transparent for de observerte og i noen grad også til at observasjonsnotatene ble tykkere, enten ved større detaljrikdom eller ved å ta med diskusjoner om hvordan observasjonene burde skrives. Som alt annet er heller ikke respondentvalideringen løsrevet fra kontekster, verdier, viljer osv. (Miller og Dingwall 1997).

Da feltarbeidet pågikk over så lang tid, kan det grense opp mot en intervensjon for å endre praksis. I motsetning til et mer inkluderende, deltakende og demokratisk forskningsdesign, som for eksempel aksjonsforskningsdesignet (Tiller 1999, Argyris, Putnam, og Smith 1985), som har en uttalt motivasjon om å utvikle ny praksis gjennom en endringsprosess (Olaussen og Aanestad 2010), har dette prosjektet som

mål å beskrive praksisene slik de framstår og slik de utvikler seg, uten å intervensere med verken en invitasjon til endring eller noen klar angivelse av retningen for en eventuell intervensjon.

Jeg var ikke en fremmed og nøytral forsker for casebedriftene. Enkelte ansatte kjente meg fra kurs og utviklingsprosjekter, og visste at jeg er opptatt av å benytte det kompensatoriske potensialet som ligger i tilrettelegging med teknologi for den deltakergruppen de har i sine arbeidsrehabiliteringstilbud. I feltarbeidet var jeg i rollen som forsker. Ethvert feltarbeid, uansett hvor beskjedent et vitne forskeren ønsker å være, vil bidra til endring, om så bare ved undring og refleksjon over egen praksis blant de observerte i møte med observasjonsnotater. I en av bedriftene ble det også uttalte forventninger fra noen av de observerte om at feltarbeidet mitt skulle føre til endring. Lederen for en av bedriftene fortalte at hun håpet at feltarbeidet mitt ville føre til at de som bedrift «skjerpet seg». En av veilederne fortalte at han håpet at det ble litt mer oppmerksomhet på hvordan de kunne bruke teknologien i oppfølgingen av deltakerne. I evalueringen av feltarbeidsperioden ble det konkludert med at feltarbeid hadde vært en ganske ubetydelig endringsagent i disse bedriftene.

I feltarbeidet og analysen har jeg forsøkt å reflektere over min egen posisjon til bedriften, og i arbeidet med data har jeg lagt vekt på å styrke troverdigheten, ærligheten og gjennomsiktigheten i prosjektet (Mauthner, 2002). Særlig i identifiseringen av hva som intuitivt opplevdes som uventede funn, ble denne selvrefleksjonen nødvendig.

4.5.4 Valideringsstrategier

I positivistiske vitenskapsteoretiske tradisjoner er forskningsmetodikken konstruert for å fremme objektivitet og begrense skjevheter (Bordens og Abbott 2014). I denne studien blir objektivitetsdiskusjonen en del av datagrunnlaget og analysen (Burr 2003). Objektivitet er vanskelig, på grensen til det umulige: «Furthermore, social constructionism would regard objectivity as an impossibility.» (ibid, s. 152).

Valideringsstrategier gir likevel mening i denne tradisjonen hvis de bidrar til så gode beskrivelser som mulig (Creswell, 2014).

Valideringsstrategiene i denne studien er designet med i hovedsak fire strategier som bidrar til å styrke beskrivelsenes validitet:

- Feltarbeidet strakk seg over lang tid (24 måneder).
- Ansatte og deltakere ble vant til å ha meg rundt seg, og de fikk tid til å avklare usikkerheter med rolle, hensikter osv.
- Jeg brukte respondentvalidering med fremlegg og diskusjoner rundt mine observasjoner og fortolkninger av dem. Observasjoner fra disse interaksjonene ble også en del av empirien.
- Jeg brukte tykke, dvs. detaljerte og fyldige beskrivelser av så mye av helheten som mulig. Utover det som ble sagt, beskrev jeg blant annet kroppsspråk, stemning, omgivelser, tilslutning fra andre og min egen rolle i situasjonen.
- Jeg brukte selvrefleksjon ved at jeg beskrev min egen bakgrunn, verdier og forutinntattheter, og ved at jeg reflekterte om forskerpåvirkningen i analysen.

4.6 Teoretiske perspektiver og analytiske ressurser

Studien benytter analytiske begreper og ressurser hentet fra teknologisosiologi, det tverrfaglige feltet for studier av vitenskap, teknologi og samfunn (Science, Technology and Society, STS), i tillegg til de praksisorienterte samfunnsvitenskapelige tilnærminger (Gherardi 2009; Nicolini 2013; Schatzki 2012; Schatzki et al. 2001). Denne forskningslitteraturen og dens analytiske verktøy er relevant fordi den undersøker forbindelsene og forhandlingene mellom aktører, mål, verdier, interesser, behov og muligheter i teknologiske løsninger og samfunnsmessige utfordringer. Med begreper fra STS kan den analytiske tilnærmingen beskrives som sosiomateriell eller sosiotekniske (Law 2004, Moser 2019), og den metodologiske som etnografisk (Mol 2002). For alle praktiske formål – og i praksis – er sosiale, materielle, tekniske, juridiske og økonomiske aspekter nær sammenflettet. Størrelsene kan beskrives som koblinger eller punkter i en sømløs vev, der endringer i noen elementer fører til en samtidig forandring i andre deler. Utviklingen av det tekniske og det sosiale skjer i tandem eller i samproduksjon, og våre metodologiske strategier og konseptuelle verktøy hjelpe oss til å forsøke å spore denne sammenflettingen og sammenhengene (Bijker, Hughes, og Pinch 1987, Suchman 2003, Asdal, Brenna, og Moser 2007, Mort m.fl. 2015). I det følgende redegjøres det for et par sentrale analytiske begreper som bidrar til dette formålet.

4.6.1 Aktører

En kvalitet ved det analytiske STS-perspektivet er at det for analytiske formål likestiller menneskelige og ikke-menneskelige aktører i beskrivelsen av teknologier, samfunn og vitenskap (Borch og Madsen 2008, Law 2008). En `aktør` er i denne sammenhengen å forstå som et punkt eller en enhet som utøver påvirkning, agerer og har innflytelse til å skape endring som kan spores empirisk. Relasjonene mellom de teknologiske og sosiale aktørene i nettverket beskrives også med termer som vi til daglig ville ha brukt om mellommenneskelige forhold, for eksempel forhandlinger, gjensidig informere, mobilisere og rekruttere hverandre – i hele tatt det som kan kalles tekno sosial samhandling (Hafnor 2004).

4.6.2 Forhandlinger

Begrepet *forhandlinger* benyttes her overført og i en utvidet betydning om de sosiotekniske prosessene som både kan involvere systematiske verbale overlegninger og diskusjoner mellom klare, artikulerte posisjoner og ikke-verbale, implisitte og/eller ureflekterte valg og handlinger som foretas av ulike aktører som former de observerbare praksisene (Callon 1986).

4.6.3 Scenario

For å utdype beskrivelsene av hvordan verdier bidrar til å forme praksisene ved introduksjon av teknologi, benytter jeg en videreutvikling av det analytiske begrepet *scenario*. Innføring av enhver ny teknologi kan forstås som en lansering av hypoteser om eller framtidsscenarioer for det universet teknologien skal inngå i, og disse scenarioene kan man analysere seg fram til (Callon 1987). Denne studien bygger videre på Callons scenariobegrep. Her benytter jeg scenario om den hypotesen casebedriftene har om de fremtidige arbeidssituasjonene deltakere som benytter kompensierende teknologi, skal ut i etter endt attføringsprogram. I scenarioer identifiserer man aktører og predikerer deres spesifikke behov, interesser, identiteter, roller og kvalifikasjoner. Begrepet benyttes for å analysere og beskrive aktørens mål, verdier og framtidsscenarioer, hvilke roller teknologien tilskrives i scenarioene, og hvorvidt og hvordan den mobiliseres for å realisere verdier – her knyttet til inkludering i arbeidslivet.

4.6.4 Arrangement

Det analytiske begrepet *arrangementer* forstås og benyttes her om konstellasjoner, organisering og nettverk som muliggjør sosiotekniske interaksjon (Thygesen og

Moser 2010, Moser 2019). I en arbeidsrehabiliteringsprosess vil et arrangement, foruten deltakeren selv, bestå av de profesjonelle, de tjenesteytende organisasjonene man tilhører, regelverket for dem, og andre velferdsordninger som spiller sammen for å bidra til at deltakeren skal komme ut i arbeidslivet. Teknologiske aktører som kan opptre som aktører i et slikt arrangement, omfatter for eksempel nettf forbindelser, operativsystem, betalingssystemer, brukerkontoer, saksbehandlingssystemer, brukerportaler og apper. Arrangementsbegrepet er utviklet innenfor en STS-tradisjon der relasjonene mellom teknologi og brukere utvikles i kontekster som forhandlingsprosesser (Moser 2019). Identiske teknologiske aktører vil forståes ulikt og ha ulike betydninger og konsekvenser avhengig av konteksten og interaksjonen med de andre aktørene i arrangementet. De teknologiske aktørene i arrangementer kommer med innebygde antakelser – i hovedsak konstruktørens ideer om bruk og funksjonalitet, om kontekster der teknologien skal inngå i eller hvilke scenarier den skal være en del av (Callon 1987). Teknologienes utforming, funksjon, betydning og fortolkning er med på å forme det arrangementet der den opptre som en aktør (Moser og Thygesen 2013).

Arbeidet med å introdusere teknologien innebærer å gi individuelt tilpasset opplæring, og å implementere teknologien i det komplekse arrangementet en arbeidsrehabilitering er. I denne prosessen vil både de menneskelige og teknologiske aktørenes ansvar, roller, makt og verdier forhandles og reforhandles.

4.6.5 Affinitetsrom

Det analytiske begrepet *affinity spaces* («affinitetsrom») (Gee 2004) benyttes her for å beskrive scenografien, de fysiske og digitale rommene, som mye av utføringstiltaket skjedde innenfor i studiens to casebedrifter. Det analytiske begrepet affinitetsrom er hentet fra forskning på den digitale verden og er mest brukt på å beskrive virtuelle rom, slik som nettforum, MMORPG (Massively Multiplayer Online Role-Playing Game) eller sosiale medier. Det kan også brukes for å beskrive fysiske steder der mennesker møtes ansikt til ansikt for å delta med individuelle aktiviteter (ibid.). Gee (2005, s. 225–228, mitt utvalg og min oversettelse) definerer affinitetsrom som et rom

- der deltakerne søker å oppnå samme mål
- der rase, klasse, kjønn eller funksjonshemming ikke er primære fellestrekk

- der det er plass til alt fra nybegynnere til mestere
- der individuelle ferdigheter og individuell kunnskap verdsettes
- der det er stor variasjon i hvordan deltakerne havnet i dette rommet
- der lederskapet er skiftende og ledere er en ressurs

4.6.6 Empowerment

Tengeland foreslår to måter å betrakte empowerment på, og disse kan bidra til å utdype relasjonene mellom teknologi og empowerment (Tengland 2008). Den ene måten er å betrakte empowerment som et mål i seg selv, der kjernen i begrepet empowerment ligger i at enkeltmennesket får, eller i møte med skiftende livsforutsetninger beholder kontroll, autonomi og livskvalitet.

På den annen side kan empowerment også betraktes som en pågående prosess eller tilnærming. Dette kan for eksempel bestå i å utvikle en relasjon mellom den profesjonelle og deltakeren, der deltakeren tar styringen over endringsprosessen og bestemmer både målet med og innholdet i den (Hal, Meershoek, Nijhuis og Horstman 2012).

Empowerment kan på denne måten også betraktes som et relasjonelt og prosessuelt begrep. I begge disse forståelsesmåtene foregår det en kontekstualisert prosess av empowerment som involverer flere aktører, og som har som mål å styrke enkeltmennesket. Prosessen innebærer å legge til rette for at brukerne får mulighet til å ta kontroll over eget liv, og at de har innflytelse og makt til å påvirke egne livsbetingelser og forhold som kan øke deres velferd (Slettebø, 2008). Disse dimensjonene i empowermentbegrepet kan følges tilbake til begrepets tidlige utvikling innen sosialt arbeid. Barbara Bryant Solomon definerer empowerment slik:

Empowerment refers to a process whereby persons who belong to a stigmatized social category throughout their lives can be assisted to develop and increase skills in the exercise of interpersonal influence and the performance of influence on social roles. (Solomon, 1976, s. 6)

I møte med arbeidslivet kan mennesker med kognitive vansker sies å være en stigmatisert gruppe. En underliggende årsak til kognitive vansker kan være

nevropsykiatriske lidelser. Disse er kroniske, og vil i samspill med endringer i livet gi ulike utfordringer. For mange med kognitive vansker vil det å komme i og stå i arbeid være en stor utfordring som de må mestre for å kunne inkluderes i arbeidslivet og innta en sosial posisjon som arbeidstaker.

I forskningen om bruk av hjelpemidler anvendes også empowerment som et begrep for å beskrive brukernes opplevelse av teknologiens betydning for deres rehabiliteringsprosess. I sin analyse av brukeres oppfatning av hjelpemidler fant Jensen (2014) at opprettholdelse av roller, selvbilde, mål i livet og verdighet var like viktige aspekter av teknologien som at den bidro til å løse rent fysiske eller tekniske utfordringer i hverdagen. Jensen påpeker at dette er en forståelse av teknologi som ligger nær ideer om empowerment, og at veiledere i større grad må ta dette perspektivet inn i arbeidet sitt.

Empowerment kan også være en prosess for å bli en ansvarlig aktør (Frøyland 2015) og en deltakende medborger (Villadsen 2004, s. 254–264). Deltakelse er en bærende dimensjon i de postmoderne forståelse av det å være medborger (Kildal og Nilssen 2011). Foruten medborgerskapets plikter og rettigheter er deltakelse og tilhørighet viktig å strebe etter. Mulighet for deltakelse i arbeidslivet står sentralt i målsettingen om at landets borgere skal kunne defineres som medborgere (Lister og Leira 2007). Muligheter for deltakelse står også sentralt i forståelsen av menneskerettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne (FN 2017).

Arrangementer og relasjoner som utvikles mellom teknologi og brukerne av den, er innenfor hjelpemiddelområdet beskrevet som potensielt empowering (Reed, Fried og Rhoades 1995). Fyldigere beskrivelser av hvordan prosessen med å introdusere teknologi for mennesker med nedsatt funksjonsevne kan virke empowering, kan bidra til å utvikle empowering begrepet innen sosialfaglige arbeid til i større grad å omfatte tilrettelegging med teknologi.

Design, metode og alle andre forskningsteoretiske aspekter er nå redegjort for. Jeg vil videre presentere de to casebedriftene som praksisstudien er gjennomført ved. Dette for å tydeliggjøre kontekst før funn blir presentert og drøftet.

5 Casebedriftene

De to bedriftene som utgjør studiens strategiske utvalg, presenteres her anonymisert, men uten at sentrale fakta er endret. Begge bedriftene er tiltaks- eller attføringsbedrifter. Gjennomføringen av arbeidsrettet rehabilitering i bedriftene er regulert gjennom avtalen mellom bestilleren, NAV Tiltak, og tjenesteleverandøren, casebedriftene. Avtalen var hjemlet i forskrift om arbeidsrettede tiltak med rundskriv og retningslinjer, økonomireglementet for staten og St.prp. nr. 1. Deltakerne søkes til casebedriftene av NAV lokalt gjennom NAV Tiltak. I søknadsprosessen gjennomføres det en vurdering av arbeidsevne og kartlegging av IT-ferdigheter. Forretningsområdene til casebedriftene er produksjon av nett- og serverløsninger, programvareutvikling og -produksjon, IT-sikkerhet, programvaretesting, tilgjengelighetstesting og utviklingsarbeid. Bedriftene produserer IT-løsninger og tjenester for næringslivet, offentlig virksomhet og frivillige organisasjoner.

Den ene casebedriften er en mindre attføringsbedrift med 15 ansatte og ca. 45 deltakere, fordelt på programmene «Arbeidspraksis i skjermet virksomhet», «Arbeid med bistand» og «Avklaring i skjermet virksomhet». Den andre bedriften er en liten avdeling (mindre enn 10 ansatte) av et stort arbeidsmarkedskonsern som tilbyr arbeidspraksis i skjermet virksomhet for et mindre antall deltakere. Begge bedriftene har som mål å kvalifisere deltakerne til en jobb i IT-bransjen.

Begge bedriftene selger IT-tjenester og -løsninger til små og mellomstore IT-bedrifter, internasjonale konsern innenfor IT, finans og produksjon, og til interesseorganisasjoner. Bedriftene utfører også oppdrag innenfor kursvirksomhet, bedriftsrådgivning og omstilling for større bedrifter og fra det offentlige. Arbeidspraksisen for deltakere i APS skjer i hovedsak i form av utvikling og levering av IT-løsninger og -tjenester, og ved å holde IT-kurs for næringslivet. Bedriftene har også noen oppdrag som gjennomføres eksternt. Disse kan bestå i oppsett eller flytting av mindre IT-løsninger for en bedrift, eller drift av og support for mindre dataanlegg ute hos kunden.

5.1 Deltakerne

Ingen av bedriftene henvender seg til en spesiell diagnosegruppe, men generelt til personer som har havnet utenfor arbeidslivet eller har vansker med å beholde en jobb på grunn av nedsatt arbeidskapasitet eller sykdom, og som har spesiell interesse for eller kompetanse innenfor IT.

Deltakerne var i hovedsak (ca. 80 prosent) menn. Aldersspredningen var stor, de yngste var tidlig i 20-årene og kom ifølge den inntaksansvarlige så godt som direkte til bedriften etter fullført fem års tilrettelagt videregående utdanning. Dette er en økende gruppe som bedriftene tidligere har hatt få av. Hovedtyngden av deltakerne er personer mellom 25 og 40 som har vansker med å etablere seg i arbeidslivet eller med å fullføre en utdanning. Noen har hatt en tidligere karriere, men har av ulike grunner falt helt ut av arbeidslivet. De underliggende årsakene til den problematiske tilknytningen til arbeidslivet ble oppgitt å være nevropsykiatriske lidelser, autismspekterforstyrrelser, Aspergers syndrom, ADHD, fysiske eller psykiske skader etter ulykker, psykiatriske lidelser, rusmisbruk og alle mulige kombinasjoner av disse og flere andre forhold. Bedriftene fortalte at de i økende grad tok inn deltakere som hadde en eller annen form for autismspekterforstyrrelse. I dagligtale ble de betegnet som mennesker med Aspergers syndrom, eller «aspergere».

5.2 De ansatte

I den ene bedriften var de ansatte i hovedsak rekruttert fra det private næringslivet og hadde kompetanse innenfor personlighetsutvikling, arbeidsveiledning, rekruttering og karriereveiledning. Utviklere, arbeidsledere og de fleste av veilederne hadde i tillegg IT-kompetanse på et slikt nivå at de kunne designe, utvikle og vedlikeholde IT-løsninger, i tillegg til grunnleggende maskinvarekompetanse. De få som ikke hadde en så omfattende IT-kompetanse, hadde høy brukerkompetanse på IT-løsninger. I den andre bedriften hadde de ansatte primært utdanning innenfor helse- og sosialfag eller pedagogikk og formell utdanning eller praksiserfaring innenfor IT. De ansatte hadde også videreutdanning i arbeid med voksne med kognitive vansker og god kompetanse på bruk av forbrukerteknologi. Kjønnfordelingen blant de ansatte i begge bedriftene var ca. 50/50, med en gjennomsnittsalder på omkring 45 år. De ansattes ved begge bedriftene hadde kunnskap om hva som hemmer og fremmer deltakernes muligheter for inkludering og tilknytning til arbeidsliv. Den profesjonelle

arbeidsrettede veiledning de ansatte gjorde for deltakerne forstås her som sosialfaglig arbeid.

5.3 Aktiviteter

Produksjon av IT-løsninger og tjenester var kjernevirksomheten i bedriftene. Produksjonsverktøyet omfattet dataterminaler, interne nett, internett og ulike typer programvare for produksjon og vedlikehold. Noen få deltakere utførte arbeidet på sine egne private maskiner. Produksjon og vedlikehold av dataløsninger er en ganske stille aktivitet som skjer foran en skjerm. Kursvirksomheten var imidlertid en aktivitet som satte et mer aktivt preg på hverdagen i bedriftene. Bedriftene tilbyr og gjennomfører en rekke kurs for deltakerne, både om rene IT-faglige temaer og i personlighetsutvikling. Bedriftene tilbyr og gjennomfører også kurs for eksterne, der deltakerne bidrar som kursholdere på de temaene de har kompetanse på.

5.4 Historien

Initiativet til den ene bedriften kom fra en interesseorganisasjon for mennesker med nedsatt funksjonsevne for ca. tjue år siden. Dette var i den tidlige internettperioden, og teknologioptimismen var stor: «Ideene var at mennesker med ulike funksjonsnedsettelse skulle bli en ressurs i IT-bransjen, og gjennom kvalifisering i denne atferdsbedriften skulle de komme seg ut i arbeid i denne nye og blomstrende næringen. Det var en tanke om at mennesker med funksjonshemminger lettere ville kunne arbeide innen IT-bransjen fordi produksjonsutstyret hadde alle muligheter for å kunne bli tilpasset til den enkelte» (fra et intervju med en leder). Bedriften forsøkte i en periode å utnytte det potensialet som åpnet seg med raskere internettløsninger, VPN-løsninger og videokonferanse for å drive undervisning og oppfølging på distanse, men gikk bort fra dette fordi de erfarte at deltakerne profitterte mer på å være fysisk til stede i bedriften.

Den ene bedriften er en ideell stiftelse og er godt integrert i et forretningsbygg med andre teknologi- og kunnskapsbedrifter. Den andre bedriften er resultat av et offentlig støttet utviklingsarbeid for å bedre inklusjon i arbeidslivet. Flere offentlige etater, kompetansemiljøer og kommersielle aktører i IT-bransjen deltok i utviklingen av dette

arbeidsrettete rehabiliteringsprogrammet. Bedriften var organisert som en enhet i et større attføringskonsern.

5.5 Likhetstrekk

Begge bedriftene hadde deltakere med autismespekterforstyrrelser, ADHD og andre kognitive utfordringer på grunn av sykdom eller skade. Bedriftene hadde interne opplegg for å tilrettelegge for bedre mestring av kognitive utfordringer ved hjelp av teknologi, og forsøkte å integrere bruk av IT-løsninger på en slik måte at deltakerne kunne dra nytte av denne bruken i en arbeidssituasjon. Begge hadde utviklet IT-løsninger (apper) som skulle bidra til bedre mestring av utfordringer i arbeidslivet for sine deltakere. Denne utviklingen skjedde internt i bedriftene i et samarbeid mellom deltakerne og de ansatte i bedriften. Begge bedriftene hadde deltatt i utviklingsarbeid om hvordan man kan introdusere og tilrettelegge ved hjelp av teknologi, og hadde implementert og videreutviklet resultater fra disse prosjektene i virksomheten.

Bedriftene hadde som visjon at de skulle være innovative, proaktive og oppdaterte, inkluderende og ha stor takhøyde. Begge presenterte seg også som bedrifter som skulle styrke deltakerne faglig i et trygt og tillitsskapende miljø. Etter at feltarbeidet er gjennomført har begge casebedriftene endret faglig profil og innhold i de respektive arbeidsrettete rehabiliteringstilbudene. Satsingen på introduksjon og tilrettelegging med teknologi er nedtonet. Ledelsen forklarte dette med den totale omleggingen av søknadsprosessen og kriteriene for å bli valgt ut som tiltaksbedrift. Dette var faktorer som hadde en styrende effekt på endringen og utviklingen av praksiser.

I løpet av feltarbeidsperioden er jeg blitt godt kjent med casebedriftene, og dialogen mellom alle på bedriftene og meg har bidratt til å forme og utvikle empirien. I drøftingen vil jeg illustrere noen poeng med utdrag fra empiri. Jeg gjør dette både for å vise hvordan notatene fra feltarbeidet så ut, og for å la deltakere og ansatte sin stemme være representert.

6 Hovedfunn

Hovedfunnene er her punktvis oppsummert med henvisning til i hvilken artikkel funnene er presentert.

1) Hvordan introduseres kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering med mennesker med kognitive funksjonshemminger?

Fremmende:

- Et arbeidsmiljø som oppleves som inkluderende og tolerant. (Artikkel 2)
- Veiledere med kompetanse innen IT- og sosial fag, og om kognitive funksjonsnedsettelse. (Artikkel 3)
- Bedrifter som fokus på introduksjon av kompenserende teknologi i alle ledd; i rekruttering, i markedsføring og i utvikling av individuelle mestringsstrategier. (Artikkel 3)
- Muligheten til å ta digitale mini-time-outer i arbeidstiden. (Artikkel 2)
- Tid til å jobbe med motstand mot å ta i bruk kompenserende teknologi. (Artikkel 1)

Hemmende

- Deltakernes motstand mot å ta i bruk kompenserende teknologi. (Artikkel 1)
- Forvaltningen sin verdsetting av måloppnåelse på resultatkrav. (Artikkel 3)

2) Hvilke verdier får gjennomslag i forhandlingene om introduksjonen av teknologi i arbeidsrettet rehabilitering?

- Forvaltningen sin verdsetting av måloppnåelse på resultatkrav. (Artikkel 3)

3) Hvilken verdi har introduksjonen av kompensatorisk teknologi for sosialfaglig arbeid og for de funksjonshemmede selv?

- Prosessen med å introdusere kompenserende teknologi har empowering verdi for deltakerne. (Artikkel 4)
- I sosialfaglig arbeid med denne brukergruppen har det motiverende verdi å introdusere og benytte teknologi, og bygge videre på deltakernes teknologiinteresse. (Artikkel 4)

7 Artiklene

- Artikkel 1: Publisert Side 65
Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2017)
Introduction of Cognitive Support Technologies (CST) for job seekers. *Journal on Technology & Persons with Disabilities*. California State University, Northridge. 94–106.
- Artikkel 2: Antatt for publisering 4. februar 2019 Side 79
Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2019c)
Inclusive physical and digital spaces in vocational rehabilitation. *Nordic Journal of Science and Technology*. NTNU Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.
- Artikkel 3: Antatt for publisering 12. desember 2018 Side 89
Michelsen, G., T. Slettebø og I. B. Moser (2019b)
Introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering: verdier som former praksis. *Tidsskrift for velferdsforskning*. nr. 2, 2019. Universitetsforlaget, Oslo.
- Artikkel 4: Publisert Side 107
Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2019a)
The empowering value of introducing CST in vocational rehabilitation. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. Taylor & Francis, Oxford, UK. Antatt 4. november 2018. Publisert på nettet 7. februar 2019.

Artikkel 1

Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2017) Introduction of Cognitive Support Technologies (CST) for job seekers. Journal on Technology & Persons with Disabilities. California State University, Northridge. 94–106.

Artikkel 2 er tidligere publisert av følgende utgiver:

<http://scholarworks.csun.edu/handle/10211.3/190205>

THE JOURNAL ON
TECHNOLOGY AND
PERSONS WITH
DISABILITIES

Introduction of Cognitive Support Technologies (CST) for Job Seekers

Gunnar Michelsen, Tor Slettebø, and Ingunn Brita Moser

VID Specialized University

gunnar.michelsen@gmail.com; Tor.Slettebo@vid.no; Ingunn.Moser@vid.no

Artikkel 2

Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2019c) Inclusive physical and digital spaces in vocational rehabilitation. Nordic Journal of Science and Technology. NTNU Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.

Artikkel 2 er tidligere publisert av følgende utgiver:

<https://www.ntnu.no/ojs/index.php/njsts/article/view/279666>

NORDIC JOURNAL
of Science and Technology Studies

INCLUSIVE PHYSICAL, SOCIAL AND DIGITAL SPACES IN VOCATIONAL REHABILITATION

by Gunnar Michelsen, Tor Slettebø and Ingunn Brita Moser

Artikkel 3

Michelsen, G., T. Slettebø og I. B. Moser (2019b) Introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering: verdier som former praksis. Tidsskrift for velferdsforskning. nr. 2, 2019. Universitetsforlaget, Oslo.

Antatt for publisering 12. desember 2018

https://www.idunn.no/tidsskrift_for_velferdsforskning#/editions

TIDSSKRIFT FOR VELFERDSFORSKNING VITENSKAPELIG PUBLIKASJON	 UNIVERSITETSFORLAGET Årgang 22, nr. 2-2019, s. 163-180 ISSN online: 2464-3076 https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2019-02-05
--	--

Introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering:

verdier som former praksis

Introduction of Cognitive Support Technologies (CST) in Vocational Rehabilitation:

Values that Construct Practices

Gunnar Michelsen

Ph.d.-student

VID vitenskapelig høyskole

gunnar.michelsen@gmail.com

Tor Slettebø

Professor

VID vitenskapelig høyskole

tor.slettebo@vid.no

Ingunn Brita Moser

Rektor Professor

VID vitenskapelig høyskole

ingunn.moser@vid.no

Artikkel 4

Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2019a) The empowering value of introducing CST in vocational rehabilitation. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. Taylor & Francis, Oxford, UK.

Artikkel 4 er tidligere publisert av følgende utgiver:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17483107.2018.1545263?journalCode=iidt20>

Disability and Rehabilitation: Assistive Technology

ISSN: 1748-3107 (Print) 1748-3115 (Online) Journal homepage: <https://www.tandfonline.com/loi/iidt20>

The empowering value of introducing CST in vocational rehabilitation

Gunnar Michelsen, Tor Slettebø & Ingunn Brita Moser

To cite this article: Gunnar Michelsen, Tor Slettebø & Ingunn Brita Moser (2019): The empowering value of introducing CST in vocational rehabilitation, *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, DOI: [10.1080/17483107.2018.1545263](https://doi.org/10.1080/17483107.2018.1545263)

To link to this article: <https://doi.org/10.1080/17483107.2018.1545263>

8 Drøfting og funn

De tre forskningsspørsmålene er sammenvevd med et samlende fokus på hvordan ulike verdier hemmer og fremmer introduksjon av teknologi, og hvilken verdi introduksjon av teknologi kan ha. Samlet skal forskningsspørsmålene utforske verdier i og verdien av sosialfaglig praksis i introduksjon av kompenserende teknologi. Drøftingsdelen følger den tematiske oppdelingen som er gjort i utforskningen av forskningsspørsmålene.

Først gis det en beskrivelse og drøfting av hvordan introduksjonen av teknologi foregikk ved bedriftene. Et hovedfunn i denne studien er hvordan det som har verdi for forvaltningen, i dette tilfellet; verdien av måloppnåelse på resultatmål, former sosialfaglig praksis med introduksjon av kompenserende teknologi. For å komme fram til denne funnet var det nødvendig først beskrive hvordan teknologi ble introdusert, jf. forskningsspørsmål 1 (Hvordan introduseres kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering med mennesker med kognitive funksjonshemminger?). Deretter var det nødvendig å analysere hvilke verdier som fikk gjennomslag i de forhandlingene som formet praksisen med introduksjonen av teknologi, jf. forskningsspørsmål 2 (Hvilke verdier får gjennomslag i forhandlingene om introduksjonen av teknologi i arbeidsrettet rehabilitering?). Forskningsspørsmål 2 er besvart på bakgrunn av en beskrivelse og analyse av den daglige praksisen ved casebedriftene. Avslutningsvis i drøftingsdelen utforskes forskningsspørsmål 3 (Hvilken verdi har introduksjonen av kompensatorisk teknologi for sosialfaglig arbeid og for de funksjonshemmede selv?), med å beskrive ny kunnskap om den empowering verdi prosessen med introduksjon av kompenserende teknologi kan ha for deltakerne og for sosialfaglig arbeid.

Et av studiens funn er at velferdspolitiske styringsdokumenter viser at introduksjon av kompenserende teknologi er et ønsket tiltak for å oppnå inklusjon i arbeidslivet for mennesker med nedsatt funksjonsevne, og for å realisere de verdiene det har for individ og samfunn at alle som kan og vil, kan være i arbeid (Michelsen, Slettebø og Moser 2019b). Videre viser studien at casebedriftenes informasjonsmateriell og planarbeid hvordan bedriftene iverksetter og konkretiserer de scenarioene som er skissert for hvordan teknologien skal være en aktør i inklusjon av mennesker med funksjonsnedsettelse i arbeidslivet (ibid.).

Studien er gjennomført på arbeidsrettede rehabiliteringstiltak i skjermet virksomhet, og med praksisfeltets forståelse av at det er gjennom å benytte bro-modellen at disse deltakerne skal komme ut i arbeid. Utforskningen av introduksjon av kompenserende teknologi i denne konteksten, belyser også verdien av arbeidsrettet rehabilitering i skjermet virksomhet for arbeidssøkere med kognitive utfordringer. Effekt, i betydningen av hvor mange som kommer i arbeid etter avsluttet arbeidsrettet rehabilitering, ligger utenfor formålet til denne avhandlingen.

8.1 Introduksjon av teknologi

1 Hvordan introduseres kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering med mennesker med kognitive funksjonshemninger?

Deltakerne ved begge atføringsbedriftene både eide og brukte mobiltelefon. Veiledernes oppfatning var at mange av deltakerne ikke likte å snakke i telefon. Sosial interaksjon via telefon syntes å være utfordrende. Svært få av deltakerne fortalte for eksempel at de brukte eller var aktive på sosiale medier (Snapchat, Instagram, Facebook, Twitter) på telefonen. Inntrykket var at deltakerne ved oppstart av atføringsopplegget ikke hadde digitale kalendere eller noen annen form for hjelpemidler for selvorganisering. Hovedinntrykket fra feltarbeidet er at deltakerne ikke selv så nytten av å bruke mobiltelefonene til sosial interaksjon eller selvorganisering.

8.1.1 Tilrettelegging og opplæring

I løpet av feltarbeidet ble det observert at veilederne tok i bruk flere sosialpedagogiske grep for å fremme introduksjon av kompenserende teknologi (Michelsen, Moser og Slettebø 2017), enten for å skape interesse for funksjonaliteter eller for å få deltakerne til å se hvilken egen nytteverdi som ligger i teknologien. Disse fremmende tiltakene var

- temagrupper der deltakerne regelmessig kom sammen for å vurdere og skrive anmeldelser av ulike apper
- kurs i oppsett av ulike nødvendige brukerkontoer for å klargjøre for organiserings- og kalenderapper

- utlån av bedriftstelefoner når deltakerne hadde feil på eller manglet telefon
- sponning av nye smarttelefoner til deltakerne fra fremtidige arbeidsgivere
- bedriftsinterne regler om at alle skulle benytte én eller flere apper som bare fungerer på en nyere smarttelefon

Casebedriftene jobbet kontinuerlig med å skape realistiske øvingssituasjoner (eksterne kunder, tidsfrister og kravspesifikasjoner). Feltarbeidet bekrefter tidligere forskning om at dette er en gruppe mennesker som ikke liker å gjøre noe «på liksom» eller som en øvelse (Parsons, Yuill, Brosnan og Good 2015). I disse øvingssituasjonene skapes det ulike arrangementer der kompensierende teknologier er en aktør. Deltakerne ble motivert til å lære seg å bruke teknologi i disse arrangementene og tilpasse den til sine behov når situasjonen krevde det.

Veilederne følger i stor grad prinsippene i HAAT-modellen (Human-Activity-Assistive Technology) for innføring av hjelpemiddelteknologi (Cook 2015). Veilederne jobbet også sosialfaglig med metoder og teknikker fra sosialpedagogikk og nettverksarbeid (Andresen 2006). De jobbet med det sosiale samspillet, individuelt tilpasset opplæring og utvikling av den enkeltes mestringsstrategier både med og uten teknologisk støtte. I interaksjonen med deltakerne fant veilederne ut hva som var deltakernes interesser, hva som aktiviserte nysgjerrigheten deres, og hva de syntes var utfordrende.

Veilederne og ledelsen var klar på at deres intensjon med å introdusere teknologi gjennom disse tiltakene var å skape interesse for bruk av blant annet smarttelefoner, slik at deltakerne kan bli mer selvstendige i fremtidig arbeid og også ha bedre oversikt over situasjonen her og nå i tiltaksbedriftene.

8.1.2 Motstand

En hemmende faktor for introduksjon av kompensatorisk teknologi var at enkelte av deltakerne vegret seg for å ta i bruk teknologien (Michelsen, Moser og Slettebø 2017). Dette var et tema eller en faktor som kom fram i den abduktive analysen. Observasjoner fra feltarbeidet ledet til samtaler med deltakere om temaet. Det viste seg at mange av deltakerne hadde eldre knappe- eller klapptelefoner. Deltakerne uttrykte sin motstand ved å nekte å ta i bruk nye telefonene, utsatte det i flere uker

før de begynte å benytte den, eller trenerte introduksjonen med skiftende argumenter og forklaringer.

Casebedriftene hadde erfaring med denne motstandstematikken, og jobbet sosialpedagogisk med deltakerne over tid for å fremme introduksjonen av teknologi som de mente deltakerne ville ha nytte av. Generelt og gjentakende ganger over tid insisterte veilederne på at deltakerne skulle ha spesifikke apper på telefonene sine. En veileder sier det slik:

Her skal du legge inn dette (informasjon, påminnelser, avtaler osv. - min tilføyelse.) på din telefon, og det er på telefonen du SKAL legge det fordi du skal ha telefonen som ditt multiredskap. Det er noe av det vi forsøker å lære dem. Det er et hjelpemiddel som kan gi dem påminnelser i form av alarmer, det kan gi dem struktur og bidra til forutsigbarhet, gi dem oversikt, og det kan bidra til tanketømming, men hovedpoenget er at det også er et sted, en kanal, der vi kan kommunisere med dem.

Omtale av bruken av enkelte apper som obligatorisk var også et strukturelt og sosialfaglig fremmede grep (ibid.). Å ha tilgjengelig tilstrekkelig med tid var også en fremmede faktor i introduksjonsprosessen. På grunn av at deltakerne befant seg i bedriftene opptil 24 måneder hadde veilederne anledning til å jobbe seg forbi motstanden mot å ta teknologien i bruk og tid til å hjelpe deltakerne til å prøve ut og korrigere innstillinger og funksjonalitet.

8.1.3 Tillit og troverdighet

I samtaler og intervjuer om faktorer som hadde betydning for introduksjon av teknologi ble begreper som *tillit*, *troverdighet* og *tro på* framhevet som fremmede faktorer som hadde betydning (ibid.). Deltakerne snakket om hvilken troverdighet veilederne hadde i spørsmål om bruk og nytte av teknologier. Dette er faktorer som ikke har noe med selve teknologien eller den konteksten teknologien kan tenkes å benyttes i, men egenskaper ved den profesjonelle relasjonen mellom deltaker og veileder, og ved den kompetansen veilederne hadde. I rehabiliteringsprosessen kom denne tilliten til veilederne til uttrykk ved at deltakerne ba veilederne om hjelp til grunnleggende IT-problemer, råd om programmering, nettpubliseringsløsninger og

spørsmål innenfor spesifikke IT-fagområder som enkelte deltakere hadde særlig interesse for og kompetanse på. Disse samtalenes var ofte ekskluderende for mindre IT-kyndige på grunn av at de foregikk på et spesifikt «IT-stammespråk». Disse samtalenes ble oppfattet som innsiktsfulle og givende for begge parter selv om de ikke alltid var enige.

Et karakteristisk trekk ved personer med Aspergers syndrom er at de ofte er spesielt opptatt av et bestemt tema eller en interesse (Caldwell-Harris og Jordan 2014). I en sosial øvelse der deltakerne fikk i oppgave å skrive forslag til fem spørsmål som de kunne bruke for å snakke med folk for å lære dem bedre å kjenne, var det vanligste spørsmålet: «Hva er din interesse?» I forklaringen på hvorfor dette var et så sentralt spørsmål, var det enighet i gruppen om det ville være vanskelig å være venn med et menneske som de ikke delte en felles interesse med. At deltakerne fant veiledere på casebedriftene som de felles interesser med på IT-området, var dermed en faktor som bidro til å forme relasjonene, og ga deltakerne tillit til veiledernes råd.

8.1.4 Tro på

Flere av deltakerne hadde spesifikke interesser og kompetanser innenfor IT-faget, for eksempel sikkerhetsløsninger, krypteringsteori eller spesifikk maskinvare eller programvare. Disse deltakernes kompetanse ble anerkjent blant annet ved at deltakerne ble brukt i undervisningen eller fikk jobbe med prosjekter der deres kompetanse ble brukt og verdsatt. Å inkludere deltakerne i kunnskapsutvikling ved casebedriftene var en bevisst strategi. En av lederne sa i et intervju:

Jeg tror at det ligger en verdi i det at vi tror at ... Vi tror at mange som kommer til oss, har mye erfaring med å mislykkes, og at ved at vi tror på dem, og viser dem at vi tror på dem, og ved å kommunisere at vi tror på dem, og ved å tilrettelegge for at de ressursene de har skal komme mer til sin rett, at hindringene eller utfordringene skal få mindre betydning ... Vi har en grunnleggende tro på at de har et potensial som mange av dem ikke har fått vist, utviklet eller ... og så videre. Det påstår jeg at vi har som gjennomgående i alt det vi gjør.

De ansatte var bevisst på at denne troen på deltakerne måtte støttes opp med noe substansielt. For å kunne hevde at de har tro på dem og ser deres faglige potensial i IT-bransjen, må de ha en viss troverdighet. Denne troverdigheten får de blant annet ved at de har ansatte med spesialisert IT-kompetanse i bedriften som kan gi en faglig bedømmelse av deltakernes IT-kompetanse. Casebedriftene hadde også lagt vekt på å rekruttere sosialfaglig eller pedagogikkutdannede veiledere som på en eller annen måte hadde kompetanse innenfor IT – veiledere som kunne IT-språket og hadde grunnleggende forståelse for programmering, programvareutvikling og bransjekunnskap. I flere av samtalene med deltakerne, som i utgangspunktet handlet om hvordan de brukte teknologi, nevnte flere at de opplevde at veilederne hadde tro på at de skulle mestre arbeidslivet, og at de opplevde at bedriften gjorde alt som var mulig for å få til dette.

En veileder reflekterer omkring at ansatte med særlig høy IT-kompetanse blir rollemodeller for deltakere med lite eller ingen arbeidslivserfaring (ibid.). Veilederne blir også invitert inn i deltakernes faglige nettverk, for eksempel som kontakter på LinkedIn.

8.1.5 Inkludere teknologi i all interaksjon

Begge bedriftene la til rette for bruk av teknologien gjennom å finne måter å inkludere teknologien i de daglige interaksjonene med deltakerne på (Michelsen, Moser og Slettebø 2017). Arrangementet var formet slik at deltakerne var nødt til å respondere på digitale henvendelser fra casebedriften, og alle beskjeder ble primært gitt digitalt. Som en av veilederne uttrykte det, var tankegangen denne:

Deltakerne skal alltid få beskjeder inn på telefonen, slik at de blir avhengig av telefonen og bruker den. I det øyeblikket da deltakerne hos oss skjønner at det er på mobiltelefonen at de kan hente opplysninger som har betydning for dem, blir den eiendommen deres.

Casebedriftene tilpasset seg også deltakernes preferanser for digital samhandling. Hvis det var deltakere som benyttet en bestemt digital kommunikasjonsløsning, la veilederne også vekt på å benytte den. Veilederne var fleksible, og hadde ingen større utfordringer med å interagere digitalt på en rekke plattformer simultant.

Også i nærkommunikasjon, det vil si når deltakeren og veilederen satt i samme rom, ble teknologien tatt i bruk. En veileder forklarte dette med at deltakere som har autismespekterlidelser, ofte sliter med å ha øyekontakt. Når deltakerne benytter en pc-skjerm, et nettbrett eller en telefon som et felles fokuspunkt, dempes stresset hos dem. Interaksjonen støttes da også visuelt ved at det henvises til tekst eller annen informasjon på skjermen. I disse interaksjonene ble teknologien brukt både for å tilrettelegge kommunikasjonen og for at veiledere og deltakere sammen kunne produsere noe konkret som deltakerne kunne ta med seg fra møtet. Dette kunne være notater om hva de har avtalt å jobbe med videre, hendelser eller aktiviteter i kalenderen, huskelister for gjøremål, eller lenker til informasjon som ble gitt i et møte.

I feltarbeidet ble det også observert at deltakerne og veilederne, som enten satt i samme rom eller i tilstøtende rom, chattet med hverandre. De chattet om alt fra spørsmål om attføringsprosessen til programmeringskode. Veilederen forklarte at denne kommunikasjonsformen har flere fordeler: Den er asynkron, kan foregå uten at veilederen eller deltakeren får en større avbrytelse av den aktiviteten vedkommende er inne i, og den gir mulighet til å sende lenker og informasjon mellom kommunikasjonspartnerne. Initiativet og frekvensen til slik interaksjon utviklet seg individuelt, og for noen av deltakerne ble dette en viktig del av interaksjonen på arbeidsplassen.

Forutsetningene for disse fremmede faktorene for introduksjon av kompensierende teknologi er i hovedsak bedriftenes faglige profil, evne til å lage arrangementer der teknologi er en aktør, kompetanse om deltakergruppens utfordringer og systematisk rekruttering av veiledere med kompetanse om både mennesker og maskiner.

8.1.6 Inkluderende arbeidsmiljø i fysiske, sosiale og digitale rom

Casebedriftene hadde som mål at alle deltakerne skulle klare å være fysisk til stede i bedriftene i arbeidstiden, og fysisk tilstedeværelse var en forutsetning for å kunne introdusere kompensierende teknologi. Begge casebedriftene hadde en intensjon om å skape et inkluderende arbeidsmiljø. Gjennom intervjuer med deltakerne kom det

fram at aspekter av arbeidsmiljøet hadde en positiv effekt på introduksjon av kompensierende teknologi, ved at deltakerne følte seg inkludert på arbeidsplassen. I analysen av arbeidsmiljøet og utforskingen av hvilke aspekter av det som hadde en inkluderende virkning, er begrepet delt opp i tre analytisk atskilte, men i praksis sammenvevde rom: det fysiske rommet, det sosiale arbeidsmiljøet og det digitale rommet (Michelsen, Slettebø og Moser 2019c). Jeg vil her beskrive de tre rommene som deltakerne pekte på som sentrale arenaer, og drøfte hvordan de kunne oppleves som inkluderende.

8.1.6.1 Det fysiske rommet – «datarommet»

Rommet som deltakerne selv identifiserte som sin arbeidsplass, har jeg valgt å kalle «datarommet». Dette er en samlebeskrivelse og en fortolkning av lokalene, fordi det var datamaskinene som deltakerne benyttet, som var det definerende objektet i begge rommene. Datamaskinene utgjorde det produksjonsutstyret og den kommunikasjons- og organiseringsteknologien alle deltakere og ansatte forholdt seg til alle de timene de var på jobb, med unntak av i lunsjen. I den ene bedriften ble dette omtalt som «prosjektrummet» og i den andre som «arbeidsrommet». Rommene var ulike i størrelse og utforming, men hadde noen sentrale likhetstrekk i funksjon, sosiale regler og utstyr.

I Bedrift1 møttes de om lag 25 deltakerne og de ansatte i det store prosjektrummet hver morgen for en felles gjennomgang av arbeidsoppgavene og av hvem som var på jobb den dagen. I lokalet sto det 20 arbeidsbord med komfortable kontorstoler med hjul. Halvparten sto sammen i grupper på to og fire. Alle bordene var plassert langs veggene, slik at rommet virket luftig. Rommet hadde en stor whiteboard, prosjektor og lerret. Her hadde arbeidslederen sin faste arbeidsplass med flere skjermer og stasjonære PC-er. Noen av deltakerne hadde også faste plasser, og markerte dette ved å sette igjen private ting ved arbeidsdagens slutt. Noen deltakere benyttet utelukkende sine private maskiner, men de fleste brukte bedriftens bærbare maskiner. Bruk av private hodetelefoner var utbredt.

Deltakere og ansatte benyttet datarommet ved Bedrift1 til å samarbeide om utviklings- eller serviceprosjekter for eksterne kunder. Det ble også gjennomført kortere kurs i programvare, gjennomgang av oppdateringer av programmer og

systemopplæring. Prosjektrummet kan beskrives som et kontorlandskap på en arbeidsplass der deltakerne forventes å snakke sammen og inkludere hverandre i de arbeidsoppgavene de holder på med.

Ved Bedrift2 kunne arbeidsrommet minne om en liten hule i det store bygningskomplekset. Alle deltakerne gikk direkte dit etter å ha stemplet inn. Arbeidsrommet var ganske lite. Det var akkurat plass til de åtte lesesalspultene langs tre av veggene. Pultene vendte inn mot veggen, og på hver av dem sto det en stasjonær PC. Noen av deltakerne hadde sin private bærbare maskin stående ved siden av dataskjermen. Alle deltakerne satt med ryggen vendt ut mot midten av rommet, og de fleste hadde hodetelefoner enten over ørene eller rundt halsen. Rommet virket mørkt, ved at de to vinduene var godt tildekket med tette gardiner. I tillegg var rommet utstyrt med projektor, lerret og en stor whiteboard. Stemningen i rommet var jovial. Deltakerne småpratet sporadisk med hverandre om det de holdt på med, mens andre satt og jobbet uforstyrret, skjermet av hodetelefoner og lesesalspultenes skillevegger. Det meste av oppmerksomheten var rettet mot det som foregikk på dataskjermene. Deltakerne snakket om nesten alt mulig, men det meste var på en eller annen måte relatert til IT eller teknologi. Når arbeidslederen eller underviseren var i rommet, snudde alle seg vekk fra skjermene for å følge med på det som ble presentert på lerretet eller whiteboardtavlen.

Arbeidsoppgavene ved begge bedriftene var av en slik art at deltakerne ikke var nødt til å oppholde seg på datarommet rent fysisk. Det var teknisk mulig for deltakerne å arbeide hjemme med de fleste arbeidsoppgavene (programmering, webdesign o.l.). Deltakerne fortalte at de hadde tilgang til datautstyr hjemme som til dels var mer avansert enn bedriftens, og mange holdt på med egne dataprojekter på fritiden. En av deltakerne på Bedrift1 fortalte: «Å være her på bedriften er et alternativ til det å sitte hjemme. Jeg gjør mye det samme her som jeg gjør hjemme.» I unntakstilfeller kunne deltakere etter avtale med ledelsen jobbe hjemme i kortere perioder, enten på grunn av sin helsesituasjon eller på en fast dag i uken.

I Bedrift2 fikk deltakerne beskjed om at hele etasjen skulle omorganiseres, og at det datarommet som de inntil da hadde brukt i over et år, skulle flyttes. I et felles brev ba

deltakerne om å få beholde rommet. De argumenterte blant annet med at de hadde funnet seg godt til rette der. De ble hørt, og beholdt datarommet som sitt faste arbeidssted ut atfføringsløpet.

8.1.6.2 Det sosiale arbeidsmiljøet

De sosiale aspektene og tiden til å være sosial nevnes ofte når deltakerne skal beskrive sin opplevelse av å arbeide på datarommene. De fortalte at de har romslige tidsfrister på arbeidsoppgavene, og gir det litt av skylden for at «det flyter litt ut», i den forstand at de prater med de andre om alt mulig og kan bli sittende og spille dataspill sammen med andre deltakere. Flere fortalte at de hadde funnet tonen med andre deltakere gjennom felles fritidsinteresser, som for eksempel teknologi eller biler. Av og til hentydet deltakerne til egen diagnose i samtaler på datarommet. På begge casebedriftene ble det holdt egne kurs og samtaleopplegg om Aspergers syndrom og/eller ADHD. I intervjuene framhevet deltakerne i intervjuene at de opplevde det som befriende og avslappende at dette ble tematisert i atfføringsopplegget. Som en av deltakerne sa: «Så vet alle hva det går i ikke å være nevrotypisk.» Måten deltakerne hentydet til diagnoser på når de snakket sammen på datarommet, bar preg av at alle var innforstått med hverandres utfordringer.

Begge casebedriftene kartla jevnlig trivselsnivået gjennom spørreundersøkelser og medarbeidersamtaler. Lederne presenterte resultatene av kartleggingene på fellesmøter, og de viste at deltakerne generelt sett trivdes. Observasjoner fra feltarbeidet, lav frafallsprosent, høy oppmøteprosent og uttalelser fra deltakerne som ble intervjuet, bekrefter inntrykket av at deltakerne jevnt over trivdes. Deltakerne trakk fram betydningen av det sosiale arbeidsmiljøet på datarommet. Her møtte de andre deltakere med felles interesser, og de fikk lære nye IT-ferdigheter. Både deltakere og ansatte trakk fram at trivsel ikke bare hang sammen med det sosiale, men at det også handlet om å tilegne seg ny kompetanse og at de fikk jobbe med reelle arbeidsoppgaver. For eksempel fikk de opplæring i sentrale IT-utviklingsverktøy, programmeringsspråk, programvalideringsverktøy og nettpubliseringsverktøy. De fikk også nyttig kompetanse i datasikkerhet, digital samhandling og presentasjonsteknikk.

I den grad deltakerne hadde noe å utsette på bedriftene, var det knyttet til mangel på reelle oppdrag. Dette medførte at deltakerne i perioder jobbet med oppdrag som ikke opplevdes som spesielt viktige.

Den sosiale interaksjonen var ulik ved de to casebedriftene. På Bedrift1, hvor det var flere ansatte og deltakere, og større gjennomstrømming, var det mer sosial interaksjon mellom deltakerne. I Bedrift2, der det var en fast gruppe på åtte deltakere, endret den sosiale interaksjonen karakter og omfang gjennom de to årene deltakerne var ved bedriften. Ved oppstart ble det meste av interaksjonen initiert av veilederne, men over tid interagererte deltakerne mer med hverandre uten at veilederen var til stede. En deltaker forteller dette om endringen i den sosiale omgangsformen i deltakergruppen:

Vi er jo ikke så pratsomme typer. De første ukene vi var her, kanskje de første månedene, var det jo et veldig sterkt ønske, nærmest et krav at vi skulle spise lunsj sammen, og da var det fast struktur på at vi skulle møtes ute i kantinen klokka 11.30, og så skulle en av pedagogene sitte sammen med oss og innlede en samtale. De gangene pedagogen ikke var der, kunne vi sitte i 25 minutter sammen uten å utveksle et ord. Og jeg innbiller meg at for mange ville det kunne oppleves som litt ubehagelig at man satt ved et lunsjbord og ingen sa noe. Men det lot ikke til at noen av oss brydde seg noe om at det var stille, og jeg syntes også at det var helt greit. Men så har vi jo blitt mer vant til hverandre. Dette opplegget har vært god trening for å kunne bli litt mer vant til å forholde seg til andre, til å kunne slå av en prat og innlede en liten passiar – det har fungert veldig godt, vil jeg si. Ellers sitter vi jo inne på arbeidsrommet og holder på med hver våre ting. Og det blir vel ikke vekslet så veldig mange ord i løpet av en arbeidsdag. Men jeg synes det er en god tone der inne likevel.

Deltakerne ved begge casebedriftene fortalte at de likte at samarbeid om oppgaver ble organisert med et digitalt prosjektstyringssystem. Samarbeidsinteraksjon, som fordeling av arbeidsoppgaver, definering av roller i prosjekter, framdriftsrapportering, og oppgavestatus, ble primært gjennomført i prosjektstyringsverktøyene. Det var

også mulig å søke veiledning fra andre deltakere eller fagpersoner internt i disse verktøyene.

8.1.6.3 Det alltid tilstedeværende digitale rommet

Det meste av produksjonen av programvare og IT-tjenester skjedde på casebedriften i de digitale rommene. Observasjonene av hvordan deltakerne jobbet med det digitale grensesnittet (skjerm bilde, menyer, kontoer osv.) viste at alle hadde hvert sitt individuelt oppsatte digitale arbeidsmiljø. Alle deltakerne hadde egne kontoer på bedriftens interne produksjonssystemer. Deltakerne organiserte menyene og det visuelle digitale grensesnittet slik det passet dem. De tilpasset funksjonaliteter og organiserte filstrukturer, justerte tastatur- og musrespons, endret oppløsning og farger. Alle deltakerne hadde etter hvert sine unike digitale grensesnitt. I tillegg hadde de tilgang til private kontoer i nettskyen, for eksempel til Google, Facebook, Dropbox, iCloud. Disse private digitale grensesnittene var individualisert etter den enkeltes smak og behov. Utformingen av den enkeltes digitale grensesnitt var også et tema for den sosiale interaksjonen mellom deltakerne.

8.1.6.4 Diagnose- og interessefellesskap i tolerante affinitetsrom

Datarommet var bare delvis utformet i samsvar med et scenario for hvordan deltakerne skulle jobbe i en fremtidig IT-bedrift: systematisk, på en strukturert måte, først og fremst foran en skjerm og med arbeidsoppgaver gitt av en prosjektleder eller produksjonssjef. Datarommene ble tilpasset til et hybridscenario som inneholdt utfordrende elementer i form av et åpent kontorlandskap, og støttende faktorer i form av sosial og teknologisk tilrettelegging for bruk av kompenserende teknologi. Alle deltakerne hadde fri tilgang til å lage sitt individuelle digitale grensesnitt, utforme sitt eget digitale arbeidsmiljø og mulighet til å trekke seg digitalt tilbake. Deltakerne hadde også mulighet til å trekke seg fysisk tilbake og ta en «time-out» hvis det ble for krevende å være på datarommet. Begge bedriftene hadde tilgjengelige grupperom og cellekontorer til dette formålet. Deltakerne benyttet seg i liten grad av denne muligheten (Michelsen, Moser og Slettebø 2019c).

Tilgangen og muligheten til å forholde seg aktivt til et privat digitalt rom så ut til å fungere som en «mini-time-out» for enkelte deltakere (ibid.). I sitt eget digitale rom hadde de autonomi og kontroll. De styrket kontrollen over sitt private rom, eller når de tok en «digital time-out», ved å ta på seg hodetelefoner. Deltakerne hadde også

konstant tilgang til sine kompensatoriske og organisatoriske digitale verktøy i det personlig oppsatte grensesnittet. De sosiale reglene på datarommet ga rom for at deltakerne holdt på med aktiviteter som på en ordinær arbeidsplass ville blitt betraktet som private. Toleransen for å være i det private bidro til å etablere en forståelse av datarommene som en hybrid mellom de effektive og krevende aspektene av arbeidslivet og «gutterommet» (som deltakerne fortalte at de hadde hjemme, og fortsatt tilbrakte mye tid på).

Alle deltakerne hadde interesse for og kompetanse innen IT, og denne hadde blitt kartlagt av bedriftene før inntaket til programmet. På bedriften fikk deltakerne anerkjennelse for sine IT-ferdigheter av veiledere som de hadde faglig respekt for. De fikk også arbeide med reelle oppgaver der de fikk benyttet IT-kompetansen sin. Datarommene i de to rehabiliteringsforetakene kan betegnes som affinitetsrom (Michelsen, Moser og Slettebø 2019c). De sosiotekniske kvalitetene ved datarommene bidro til inklusjon. Rommene fungerte inkluderende ved at det var høy toleranse for parallelle aktiviteter, og et felles sosialt engasjement innenfor samme fag- eller interesseområde (ibid.).

Bedriftene hadde konstruert et datarom som fungerte som en treningsarena for deltakere som hadde mange av de samme ferdighetene og utfordringene. På datarommet var det også en form for diagnosefellesskap. At alle hadde disse diagnoserelaterte utfordringene, gjorde dette til normalen i rommet, og oppmerksomheten ble rettet mot formålet med å være i rehabiliteringsprogrammet: å kunne levere IT-faglige løsninger for kunder og dermed få bedre muligheter på arbeidsmarkedet (ibid.). Å være en del av et diagnosefellesskap har verdi for deltakerne. De snakker om verdien av å være seg selv og å bli tolerert på tross av sine særegenheter. Disse beskrivelsene av verdien av et diagnosefellesskap samstemmer med andres beskrivelser, blant annet verdien av å se at man ikke er alene med sin diagnose (Steindal 1994, s. 42), og det fascinerende og trøstende verdien av å treffe mennesker som ligner på en selv (Schäfer 1997)

8.2 Verdier former praksis

2 Hvilke verdier får gjennomslag i forhandlingene om introduksjonen av teknologi i arbeidsrettet rehabilitering?

Både i Norge og i andre velferdsstater er det et enstemmig mål for velferdspolitikken at flest mulig skal være i arbeid. Dokumentanalysen viser at teknologi blir pekt ut som et virkemiddel for inklusjon av personer med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet (Michelsen, Moser og Slettebø 2019b).

Målet om inklusjon er en verdi som har fått gjennomslag i introduksjonen av teknologi på den måten at attføringsbedrifter har implementert dette som et virkemiddel.

Casebedriftene har utviklet sine tilbud på bakgrunn av disse verdimeslige føringene.

8.2.1 Verdien av å introdusere teknologi for å oppnå inklusjon

En analyse av informasjonsmateriell og planarbeid fra casebedriftene viser at de ønsker å tilrettelegge med kompensatorisk teknologi for å hjelpe mennesker ut i arbeidslivet. Dette budskapet ble også gjentatt i intervjuer og samtaler med lederne og de ansatte. Begge bedriftene introduserte teknologi som et mulig hjelpemiddel og som del av en mestringsstrategi på informasjonsdager for mulige deltakere og i løpet av introduksjonsukene. Casebedriftene mener at bruk av kompensatorisk teknologi kan ha en verdi for deltakerne. Ved begge bedriftene ble smarttelefon nevnt som et hensiktsmessig kompensatorisk hjelpemiddel for mestring av arbeidslivets krav (ibid.).

Casebedriftenes satsing på bruk av teknologier som et verktøy for inklusjon i arbeidslivet kommer også til uttrykk på to andre områder:

- Teknologeutvikling: Begge bedriftene har på eget initiativ og egen regning, eller ved hjelp av intern kompetanse, utviklet kompenserende IT-løsninger beregnet for sine deltakere.
- Rekruttering: Begge bedriftene har målrettet rekruttert medarbeidere med dobbelt kompetanse innen både teknologi og pedagogikk/sosialfag for å kunne tilby individuell tilrettelegging med teknologi.

Begge bedriftene har brukt tid og ressurser på å utvikle teknologiske løsninger for sine deltakere. Dette viser at de både har en forståelse av behovet, kompetanse om å tilrettelegge med teknologi og en vilje til å implementere dette i sin virksomhet.

8.2.2 Verdier i teknologien

Casebedriftenes valg av teknologi var også forbundet med ulike verdikonnotasjoner. Bedriftene ønsket å introdusere mobiltelefoner og apper. Dette er teknologi som assosieres med begreper som *muligheter*, *frihet* og *effektivitet* (Harmon 2013). Mobiltefonteknologien er blitt mer brukervennlig og universelt utformet, og er den blitt en sentral plattform for kompensatorisk teknologi (De Jonge et al. 2007). Dette var kvaliteter ved teknologien som casebedriftene ønsket å utnytte i prosessen med å introdusere den.

8.2.3 Forvaltningens verdier

Hvordan arbeidet med å introdusere teknologien ble gjennomført, er beskrevet i avsnittet «Introduksjon av teknologi». Utover i den perioden feltarbeidet pågikk, var det mulig å observere gradvise endringer i rehabiliteringspraksisene. Arbeidet med å introdusere teknologier endret seg. Det ble ikke observert at endringen skjedde på bakgrunn av eksplisitte organiserte forhandlinger eller beslutninger. Den abduktive analysen av observasjoner, intervjuer og samtaler under feltarbeidet viste at både ansatte og ledelsen i begge casebedriftene utover i feltarbeidet forholdt seg mer aktivt til resultatkravene fra oppdragsgiveren, NAV Tiltak (Michelsen, Moser og Slettebø 2019b). For eksempel blir *formidlingsprosenten*, det vil si hvor mange deltakere attføringsbedriften har hjulpet ut i arbeid eller praksisplass, jevnlig diskutert på driftsmøter. Oppnåelse av resultatmål ble viet stor oppmerksomhet, og det ble holdt egne møter hvor man diskuterte hva som kunne gjøres for at hver enkelt deltaker skulle formidles til arbeid. NAV Tiltak er casebedriftenes eneste oppdragsgiver, og NAVs retningslinjer har derfor stor påvirkning på utformingen av praksisene. De byråkratiske resultatkravene, med krav om at blant annet 25 prosent av deltakerne skulle formidles ut i arbeid, var et uttrykk for forvaltningsmessige verdier som de ansatte og lederne betegnet som forvaltningsmessige verdiinskripsjoner, med ord som *gjennomstrømming*, *måloppnåelse* og *måltall*.

8.2.4 Verdien av måloppnåelse og måltall får gjennomslag

Denne endringen av praksis ble tatt opp i de individuelle og gruppebaserte intervjuene med veiledere og ledelsen. På spørsmålet om de kunne beskrive omfanget av bedriftens arbeid med introduksjon av kompenserende teknologi svarte gruppen engasjert:

Leder: Noe av det vi gjør innen opplæring og oppfølging i bruk av teknologi, må vi skjære vekk. Dette er jo nesten et slikt ekstratilbud vi kommer med ...

Flere veiledere: Det er jo det!

Leder fortsetter: ... og skal vi bruke så mye energi, legge så mye penger og tid i dette arbeidet, må vi spørre oss selv om hvilken totalverdi vi får ut av det ...

Veileder: ... og tilbake igjen til poenget, vi blir ikke målt på det! Vi får ingen ting tilbake for denne innsatsen, annet enn vår egen gode samvittighet.

(gruppeintervju, Casebedrift1)

Sitatet illustrerer hvordan forvaltningsmessige verdier gjennom pålagte resultatkrav fikk gjennomslag for hvordan introduksjonen av kompensierende teknologi ble utformet i disse atføringsfaglige praksisene (ibid.). Oppdragsstyring og produksjonsfokus, er beskrevet som styrende verdier for forvaltningen i utforming av de velferdstjeneste som skal bidra til inklusjon i arbeidslivet (Andreassen & Fossetøl 2014). Denne studien utfyller bilde som viser at forvaltningsmessige verdiene utover å forme utvikling og styring av velferdstjenester, også former en så avgrenset sosialfaglig profesjonellpraksis som hvordan kompensatoriskteknologi introduseres.

8.3 Verdien av introduksjon

3 Hvilken verdi har introduksjonen av kompensatorisk teknologi for sosialfaglig arbeid og for de funksjonshemmede selv?

I siste del av feltarbeidsperioden ble det observert at deltakerne i liten grad benyttet den kompenserende teknologien som var blitt introdusert. Temaet ble utforsket i intervjuer og samtaler med de ansatte og deltakerne. Det overraskende funnet er at det var selve prosessen med innføring av teknologien som deltakerne trakk fram som verdifull, og ikke selve bruken av teknologien (Michelsen, Moser og Slettebø 2019a). Dette var et paradoksalt funn, fordi casebedriftene hadde investert betydelige ressurser i å utvikle den kompenserende teknologien og gjort introduksjon av den til temaet for sitt arbeidsrettede rehabiliteringsprogram.

8.3.1 Empowerment som verdi av introduksjon av teknologi

Deltakerne benyttet teknologien, men ikke like aktivt og ofte som forutsatt. En av veilederne oppsummerte det at deltakerne betraktet teknologien mer som en backup slik:

«Det skal være godt å ha appen på telefonen, og i lommen. Det hjelper at deltakeren vet at den [teknologien] ligger i lommen 99 ganger av 100 [situasjoner], og så hjelper den [teknologien] også i den ene av hundre ganger den blir tatt fram [og benyttes for å løse en kognitivt utfordrende situasjon].»

Analysen av intervjuene med deltakerne om dette temaet støtter opp under denne beredskapspregede bruken av teknologien. Prosessen med å introdusere teknologien hadde en verdi i empowermentprosessen for den enkelte deltaker. Ved at deltakerne lærte seg å bruke og tilrettelegge teknologien for sine individuelle behov, og ved at teknologien ble en aktør i det arrangementet som casebedriftene hadde utviklet, mente deltakerne at de i noen grad bedre mestret de sosiale og organisatoriske utfordringene (ibid.).

8.3.2 Den motiverende verdien av teknologi

Med hensyn på de sosialfaglige aspektene, viste analysen at introduksjonen av teknologi fikk verdi også fordi det hadde en motiverende effekt for deltakerne at teknologi utgjorde en sentral aktør i så godt som alle aktivitetene og interaksjonene i attføringsbedriftene. Gjennom prosessen kunne veilederne spille på, avdekke og anerkjenne deltakernes interesse for, forståelse av og kompetanse på teknologi. Prosessen med å introdusere teknologien fikk på denne måten en sosialfaglig verdi. Analysen av empirien viste også at introduksjonsprosessen virket motiverende. En forutsetning for at introduksjonen av kompensierende teknologi skulle kunne ha verdi i de arbeidsrettede rehabiliteringsprosessene, var delvis at veilederne hadde dobbelt kompetanse – de kunne både utvikle og forstå ikke bare teknologi, men også mennesker.

9 Avslutning

Studiens problemstilling, utvalg og analysestrategi er designet for å bygge videre på eksisterende kunnskapsgrunnlag. Problemstillingen i denne studien er å utforske verdier i og verdien av sosialfaglig praksis i introduksjon av kompenserende teknologi. Utforskningen av forskningsspørsmålene er praksisnær og langvarig. Hensikten er å utvikle kunnskap om hva som fremmer eller hemmer at teknologier introduseres og tas i bruk. Feltarbeidet studerte to strategiske eksempler på beste praksis, i lys av oppsummeringen av den eksisterende kunnskapen om hva som hemmer og fremmer introduksjon av kompenserende teknologi.

Deltakerne på de arbeidsrettede rehabiliteringsoppleggene som her er studert har IT- kompetanse som kan være attraktiv for arbeidsmarkedet, og har samtidig vansker med innpass i arbeidslivet. Deltakerne ble vurdert av innsøkende instans til å ha særlig usikre yrkesmessige forutsetninger og behov for bred og tett oppfølging for å komme i jobb. Deltakerne ble søkt inn på et langvarig, 2 år, arbeidsrettet rehabiliteringsopplegg i skjermet virksomhet. Introduksjon av kompenserende teknologi var et virkemiddel i deltakernes arbeidsrettede rehabiliteringsprosess.

Casebedriftene hadde både kompetanse og klare intensjoner om å introdusere teknologi og gjøre bruk av det kompenserende potensialet som ligger i teknologi. I tillegg var alle produksjons- og interaksjonsaktiviteter i bedriftene fullt digitaliserte, og deltakerne hadde god tilgang til teknologien. Alt dette er kjente fremmede faktorer for å introdusere kompenserende teknologi. Casebedriftene var utformet med utgangspunkt i en anerkjennelse av verdien av å benytte kompenserende teknologi for mennesker med kognitive vansker.

Studien viser at bedriftenes organisering av introduksjonen av teknologien og hvordan de har utviklet og benytter fysiske, sosiale og digitale rom har verdi for prosessen med å introdusere teknologi. Studien har beskrevet at det har verdi for deltakerne å oppleve å være i affinitetsrom, og deltakernes muligheten for å trekke seg tilbake i en digital mini-time-out har vært med på å definere arbeidsmiljøet på casebedriftene som inkluderende.

Den inkluderende naturen av de sosiale rommene der programmet gjennomføres, har bidratt til at enkelte deltakere lyktes i å gjennomføre et arbeidsrettet rehabiliteringsprogram. Dette skyldes delvis at deltakerne også hadde tilgang til personlige digitale rom. Om teknologien ikke var direkte kompensierende for deltakernes kognitive vansker, så var den en aktør i casebedriftens helhetlige motiverende sosialfaglige arbeid.

Verdien av å kunne arbeide sosialfaglig med introduksjonsprosessen av kompensierende teknologi er også utforsket. Ved at casebedriftene har hatt så lang tid som 24 måneder til rådighet for arbeidet med å introdusere teknologien til deltakere, har de kunnet jobbe med deltakernes motstand mot å gjøre ting på nye måter. Gjennom denne prosessen har deltakerne utviklet mestringsstrategier basert på teknologi. At den arbeidsrettete rehabiliteringsprosessen har skjedd i et skjermet virksomhet er ikke analysert som en selvstendig faktor, men kan ha hatt betydning for casebedriftens mulighet til å rekruttere de nødvendige kompetansene for gjennomføring av introduksjon av kompensierende teknologi.

Studien utforsker og tilfører ny kunnskap både om det å introdusere kompensatorisk teknologi og om faktorer og verdier som ligger utenfor selve teknologien. Studien har vist at forvaltningens verdier knyttet til insentiver og resultatmål er med på å forme de observerte praksisene. I denne studien har forvaltningens verdier virket hemmende for introduksjonen av kompensierende teknologi.

Valget av et helhetlig sosioteknisk perspektiv og en praksisnær tilnærming har bidratt til utvikle denne kunnskapen. Det er en svakhet med denne studien at det ikke har vært mulig å følge deltakerne individuelt etter avslutningen av rehabiliteringsopplegget for å kartlegge hvilken betydning introduksjonen av kompensierende teknologi har fått for dem i ettertid. Det åpne spørsmålet er om introduksjonen av kompensatorisk teknologi, slik den er beskrevet her, var tilstrekkelig til å sette dem i stand til å benytte teknologier som en del av sine strategier for å klare å stå i jobb.

Studien har tilført ny kunnskap om hvordan introduksjonsprosessen har hatt verdi for deltakerne i form av empowerment, uavhengig av i hvilken utstrekning deltakerne

faktisk benytter teknologien. Studien har beskrevet teknologiens psykologiske verdi gjennom begrepet empowerment. Ved å eie og kunne benytte teknologi forestilte deltakerne seg at evnen til å mestre teknologi gjorde dem bedre rustet når de ble konfrontert med utfordrende situasjoner. Dette er sosialfaglig arbeid som legger til rette for empowerment i ikke bare i psykologisk betydning, men også i praksis, ved at teknologien faktisk kan bidra til å løse utfordringer som deltakerne ville hatt problemer med å mestre hvis de ikke hadde hatt teknologien for hånden.

Ikke alle deltakerne gikk ut i arbeid i IT-sektoren. Mot slutten av opphold ved casebedriftene var veien videre klar for noen av deltakerne. En ble gravemaskinfører, noen begynte å jobbe i varehandel, på lager, i varig tilrettelagte jobber, begynte å studere eller fortsatte på et avbrutt studium. Noen ble uføretrygdet, men over halvparten gikk ut i faste eller midlertidige stillinger, prosjektstillinger eller andre typer ansettelse i arbeidslivet. Flere ble headhunted av IT-bedrifter i slutfasen av atferingsoppholdet.

Med seg ut i arbeidslivet har de erfaringer med systematisk arbeid med empowerment i affinitetsrom, både fysiske og digitale. De har opplevd veiledere de har faglig respekt for og som hadde tro på at de skulle finne seg arbeid ved å utvikle sine særinteresser innen IT. Deltakerne har også fått anerkjennelse for sine IT-interesser. På avstand og i resultatmålinger kan det være vanskelig å få øye på verdien av et slikt skreddersydd arbeidsrehabiliteringsopplegg for arbeidssøkere med de kognitive og sosiale vanskene som er beskrevet her.

I dette feltarbeidet har jeg observert og beskrevet hvordan verdien av de ansattes dobbelte kompetanse i IT og sosialfaglig arbeid har hjulpet dem til å se og anerkjenne hver enkelt deltakers potensial. Jeg har observert hvordan veiledere har benyttet deltakeres styrker og interesser i forutsigbar teknologi til å arbeide med empowerment og utvikle mestringsstrategier. De affinitetsrommene som er skapt i bedriftene, har bidratt til inklusjon av arbeidssøkere som generelt har problemer med å passe inn i sosiale sammenhenger. Noen av funnene fra denne studien underbygger og er i samsvar med den kunnskapsstatus som er presentert om introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering, som for eksempel; den fremmende verdien av å ha veiledere med kompetanse på

funksjonsnedsettelse og teknologi, og at det generelle omfanget av teknologibruk på arbeidsplassen er en hemmende eller fremmende faktor. På arbeidsplasser der teknologi bruken er lav er det vanskeligere å introdusere kompenserende teknologi enn på arbeidsplasser der teknologi bruken er høy.

Overføringsverdien fra studien er avgrenset til hva som fremmer og hemmer introduksjon av kompenserende teknologi, verdien av sosialfaglig arbeid i disse praksisene og hva som former disse praksisene. Studien tilfører ny kunnskap om hvordan sosialfaglig praksis innenfor bro-modellen av arbeidsrettet rehabilitering kan fremme introduksjon av kompenserende teknologi og være et virkemiddel for inklusjon i arbeidslivet for denne gruppen deltakere. Utforskingen av hvordan verdier får gjennomslag i utviklingen av praksiser på dette avgrensede sosialfaglige feltet, og hvilken verdi prosessen hadde for deltakerne, kan ha overføringsverdi til lignende praksiser.

Verdien av sosialfaglig arbeid i arbeidsrettene rehabilitering i skjermede virksomheter er her utforsket med et avgrenset fokus, med et strategisk utvalgte case og med en deltakergruppe med særlige utfordringer. For å lykkes med prosessen å introdusere kompenserende teknologi, er det mulig å tenke seg at et langvarig attføringsopplegg i en skjermet virksomhet kan være nødvendig. Et slikt skjermet arbeidsrettet rehabiliteringsopplegg som her er fulgt over tid kan være et tiltak på veien mot en jobb for mennesker med kognitive vansker. En gruppe som statistisk er ekskludert fra arbeidslivet.

9.1 Betydning for praksis

For sosialfaglig arbeid med kompenserende teknologi har studien tilført ny kunnskap om betydningen av både kompetanser og sosialfaglige rammer for introduksjonsprosessen. Studien har utforsket hvordan prosessen med å introdusere teknologi kan ha empowering verdi for den enkelte deltaker, og hvordan personer med kognitive utfordringer kan oppvise motstand mot å ta i bruk ny teknologi. Studien har pekt på at introduksjon av kompenserende teknologi som virkemiddel, og teknologi som bedriftenes arbeidsverktøy, kunne motivere teknologi interesserte deltakere til å gjennomføre det arbeidsrettet rehabiliteringsopplegget.

Faktorer som kan fremme introduksjonen av teknologi, og som er av sosialfaglig betydning, er hvor tidkrevende introduksjonsprosessen kan være og behovet for teknologisk kompetanse. Tillit og troverdighet i relasjonene mellom arbeidssøker og veileder, og veiledernes og attføringsbedriftenes evne til å inkludere teknologier i interaksjonen, er sosialpedagogiske faktorer som kan redusere arbeidssøkeres motstand mot å ta i bruk ny teknologi. Å rekruttere medarbeidere til arbeidsrettede rehabiliteringspraksiser med både sosialfaglig bakgrunn og IT kompetanse for å jobbe med introduksjon av kompenserende teknologi kan være en utfordring.

Studien har vist at det kan være sosial faglig krevende å introdusere kompensatorisk teknologi for enkelte grupper. De fremmende faktorene; tilstrekkelig med tid, veiledernes kompetanser, et inkluderende og tilrettelagt arbeidsmiljø og en teknologi basert virksomhet, var tilstede i de aktuelle casebedriftene. Casebedriftene var etablert og utformet for å utnytte disse fremmende faktorene. Den organisatoriske rammen for casebedriftene var en skjermet IT virksomhet, og et rehabiliteringsopplegg som appellerte til arbeidssøkere med interesse for IT. Kunnskap om disse faktorene kan ha overføringsverdi til arbeidsrettede rehabiliteringstiltak som er organisert på en lignende måte som ved casebedriftene. Hvordan disse fremmende faktorene kan ivaretas i andre arbeidsrettede rehabiliteringstiltak, for eksempel ved supported employment metodikk, er uklart og ligger utenfor det denne studien kan svare på.

Sett i lys av den formative verdien forvaltningens måltall og krav til måloppnåelse hadde på utvikling av praksis, kan det å etablere insentiver for å bruke ressurser på å introdusere kompenserende teknologi for mennesker med nedsatt funksjonsevne, være en faktor som kan fremme introduksjon av kompenserende teknologi som virkemiddel i arbeidsrettet rehabilitering.

9.2 Betydning for videre forskning

Denne studien er en etnografisk utforskende studie som har beskrevet et fenomen gjennom avgrensede eksempler på beste praksis. På det tverrfaglige praksisfeltet, som introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering er, vil det være ønskelig med videre kunnskapsutvikling om hvordan introduksjon av teknologi kan gjøres mer effektivt, hvilken kompetanse og organisering som er nødvendig, og

hvordan man kan tilrettelegge denne introduksjonen for arbeidssøkere med kognitive utfordringer. I takt med endringer fra primært arbeidsrettet rehabilitering i skjermede virksomheter, til mer bruk av supported employment / place and train metodikk kan det være behov for kunnskapsutvikling på hva som fremmer og hemmer introduksjon av kompenserende teknologi i disse sosialfaglige praksisene.

Det er spesielt behov for mer kunnskap både om hvilken verdi det har for brukere med kognitive utfordringer å benytte kompensatorisk teknologi i arbeidslivet generelt, og om sysselsettingseffekten av at arbeidstakere med kognitive vansker har tatt i bruk kompensatorisk teknologi i mestringsstrategiene sine mer spesielt. Her kan det være behov for å gjennomføre en randomisert, kontrollert studie (randomized controlled trial-RCT) som kan beskrive effekten av intervensjoner basert på introduksjon av kompenserende teknologi. Fagfeltet er egnet for å kombinere utviklingsarbeid med praksis- og effektforskning.

10 Referanseliste

- AbleLink Technologies, I. (2008). *FINAL TECHNICAL REPORT Ai1: A Cognitive Prosthetic to Support Independence in Executive Functioning for Soldiers with TBI*.
- Akrich, M. (1992). The De-Description of Technical Objects. I W. E. Bijker & J. Law (Eds.), *Shaping technology/building society : studies in sociotechnical change*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Allen, K. D., Wallace, D. P., Greene, D. J., Bowen, S. L., & Burke, R.V. (2010). Community-based vocational instruction using videotaped modeling for young adults with autism spectrum disorders performing in air-inflated *mascots. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 25, 186–192. doi:10.1177/1088357610377318.
- Alvesson, M. & Sköldbberg, K. (1994) *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Andreassen, T.A., og Fossetøl, K. (2014). Utfordrende inkluderingspolitikk - Samstyring for omforming av institusjonell logikk i arbeidslivet, helsetjenesten og NAV. *Tidsskrift for samfunnsforskning*(02), 174-202.
- Andresen, R. (red.) (2000). Fellesskap og sammenhenger – yrkeshjelpere i grupper, nettverk og organisasjoner. Gyldendal Akademisk.
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2014). *Intensjonsavtale om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen) 4. mars 2014 – 31. desember 2018*. Oslo. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/asd/dokumenter/2014/ia_2014_2018/signert_ia_avtale.pdf.
- Arbeidsdepartementet. (2012). *Jobbstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne. Vedlegg til Prop. 1 S (2011–2012) Statsbudsjettet 2012*. Hentet fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/asd/dok/rapporter_planer/planer/2011/jobbstrategi.html?id=657116.
- Argyris, C. Putnam, R., & Smith, D. (1985). *Action science: concepts, methods and skills for research and intervention*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Asdal, K., B. Brenna, and I. Moser (2007) *Technoscience : The Politics of Interventions*. Oslo: Unipub
- Askeland, H. (2013) *Hvordan forstå organisasjoner og ledelse organisasjoner? : faglige grunnspørsmål av betydning for organisering og ledelse*. Rapportserie. Diakonhjemmet høyskole. Oslo
- Attwood, T. (2007). *The complete guide to Asperger's syndrome*. London: Jessica Kingsley.
- Baron, M. G. (2006). *Stress and coping in autism*. Oxford: Oxford University Press 2006.
- Bijker, W.E, T.P. Hughes, og T. Pinch (red.) (1987) *The social construction of technological systems: new directions in the sociology and history of technology*, Cambridge, MA, and London, The MIT Press
- Bijker, W. E., & Law, J. (1992). *Shaping technology/building society : studies in sociotechnical change*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Blok, A., & Elgaard Jensen, T. (2009). *Bruno Latour : hybride tanker i en hybrid verden*. København: Reitzel.
- Bordens, K. S., & Abbott, B. B. (2014). *Research design and methods : a process approach* (9th ed.). New York: McGraw-Hill.

- Borch, C., & Madsen, M. R. (2008). En introduktion. I B. Latour (red.), *En ny sociologi for et nyt samfund: Introduktion til Aktør-Netværk-Teori* (s. 11-17). København: Akademisk Forlag.
- Brandt, Å. og L. Jensen (2010). *Grundbog om hjælpemidler : til personer med funktionsnedsættelse*. København: Hjælpemiddelinstittet. & Munksgaard.
- Braathen, T. N. og G. Tellnes (2014) Hva virker i arbeidsrettet rehabilitering?, I: Gunnar Tellnes og Bjørgulf Claussen (red.), *Folketrygdens framtid: Hvor går Nav?* Kapittel 9. s 115 Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Bureau of Labor Statistics. (2011). Persons with disability: Labor force characteristics – 2011. USDL-12-1125. United States Department of Labor.
- Burke, R. V., Allen, K. D., Howard, M. R., Downey, D., Matz, M. G., & Bowen, S. L. (2013). Tablet-based video modeling and prompting in the workplace for individuals with autism. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 38, 1-14. doi:10.3233/JVR-120616
- Burr, V. (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge
- Bø, T. P. (2014). *Funksjonshemma på arbeidsmarknaden i 2014 (The Disabled in the Labour Market in 2014)* Rapporter (Statistisk sentralbyrå), Vol. 36/2014. I. Håland (red.)
- Bø, T. P. (2016). Arbeidskraftundersøkelsen – tilleggsundersøkelser om funksjonshemmede. Fire av ti funksjonshemmede i arbeid. *Samfunnsspeilet, Statistisk sentralbyrå, 1*.
- Caldwell-Harris, C. L., & Jordan, C. J. (2014). Systemizing and special interests: Characterizing the continuum from neurotypical to autism spectrum disorder. *Learning and Individual Differences*, 29, 98-105. doi:10.1016/j.lindif.2013.10.005
- Callon, M (1986) The sociology of an actor-network. I Mapping the Dynamics of Science and Technology, eds. M. Callon, J. Law, and A. Rip. London: Macmillan.
- Callon, M. (1987). Society in the making: The study of technology as tool for sociological analysis. I W. BIJKER, T. HUGHES AND T. PINCH (red.), *The Social Construction of Technological Systems* (s. 83–103). Cambridge, MA: MIT Press.
- Casper Bruun Jensen, P. L., Finn Olesen (red.). (2008). *Introduktion til STS Science, technology, society*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Chen, J. L., Leader, G., Sung, C., & Leahy, M. (2014). Trends in Employment for Individuals with Autism Spectrum Disorder: a Review of the Research Literature. *Springer Science+Business Media*.
- Chen, J. L., Sung, C., & Pi, S. (2015). Vocational Rehabilitation Service Patterns and Outcomes for Individuals with Autism of Different Ages.(Original Paper)(Report). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(9), 3015. doi:10.1007/s10803-015-2465-y
- Charmaz, K. (2008) Grounded theory, i J. A. Smith (red), *Qualitative Psychology. A Practical Guide to Research Methods* (2 utg, s. 81-110). London: Sage Publications
- Cook, A. M. (2015). *Assistive technologies : principles and practice* J. M. Polgar (red.)
- Creswell, J. W. (2014). *Educational research : planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Harlow: Pearson.
- De Jonge, D., Scherer, M. J., og Rodger, S. (2007). *Assistive technology in the workplace*. St. Louis, Mo.: Mosby Elsevier.

- Desmond, D., N. Layton, J. Bentley, F. H. Boot, J. Borg, B.M. Dhungana, P. Gallagher, L. Gitlow, R.J. Gowran, N. Groce, K. Mavrou, T. Mackeogh, R. McDonald, C. Pettersson, and M. Scherer (2018) Assistive technology and people: a position paper from the first global research, innovation and education on assistive technology (GREAT) summit. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 2018-07-04, Vol.13(5), pp.437-444 DOI: 10.1080/17483107.2018.1471169
- Dyrstad, K., R. Mandal, og S. O. Ose (2014) Evaluering av Jobbstrategien for personer med nedsatt funksjonsevne. SINTEF rapport A25820
- Elgaard-Jensen, T. (2005). Aktør-netværksteori – Latours, Callons og Laws materielle semiotik In B. L. a. Å. A. Esmark (red.), *Socialkonstruktivistiske analysestrategier* (s. 185–210). Roskilde: Roskilde Universitetsforlag
- Ellingsen, K. L., & Aas, R. W. (2008). Arbeidsdeltagelse etter hjerneskode. Hemmende og fremmende faktorer.
- Erickson, K. (2015). Evidence Considerations for Mobile Devices in the Occupational Therapy Process. *The Open Journal of Occupational Therapy*, 3.
- Fallan, K. (2008). De-scribing Design: Appropriating Script Analysis to Design History. *Design Issues, Volume 24*(Number 4 Autumn 2008, MIT Press), 63.
- Fangen, K. (2005) The need to belong and the need to distance oneself : ethnic identification and contra-identification among Somali refugees i Norway. Oplandske bokforl.
- Fangen, K. (2010). *Deltagende observasjon (Participant observation, 2nd edition)* (2. utg. ed.). Bergen: Fagbokforl.
- Flyvbjerg, B. (2006) Five Misunderstandings About Case-Study Research, *Qualitative Inquiry*, vol. 12, no. 2, pp. 219-245.
- Flyvbjerg, B. (2011) Case Study. I Denzin, N.K. og Y. S. Lincoln, eds., *The Sage Handbook of Qualitative Research*, 4th edition, Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 301-316.
- FN (2017). FNs konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne. Hentet fra <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-konvensjon-om-rettighetene-til-personer-med-nedsatt-funksjonsevne>
- Frøyland, K., og Ø. Spjelkavik (2014). Inkluderingskompetanse. Ordinært arbeid som mål og middel. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Frøyland, K. (2015). Å «stå langt frå arbeid» - Refleksjonar og førestillingar om kven som kan jobbe. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*(04), 307-316.
- Gee, J. P. (2004). *Situated Language and Learning : A Critique of Traditional Schooling*. London: Routledge.
- Gee, J. P. (2005). Semiotic social spaces and affinity spaces. I K. T. D. Barton (red.), *Beyond communities of practice language power and social context* (s. 214–232). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gentry, T., Kriner, R., Sima, A., McDonough, J., & Wehman, P. (2015). Reducing the need for personal supports among workers with autism using an iPod Touch as an assistive technology: delayed randomized control trial. *J Autism Dev Disord*, 45(3), 669-684. doi:10.1007/s10803-014-2221-8
- Gentry, T., Lau, S., Molinelli, A., Fallen, A., & Kriner, R. (2012). The Apple iPod Touch as a vocational support aid for adults with autism: Three case studies. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 37(2).
- Gherardi, S. (2009). Knowing and learning in practice-based studies: an introduction, *The Learning Organization*, Vol. 16 Issue: 5, pp.352-359, <https://doi.org/10.1108/09696470910974144>

- Gjertsen, H., Anvik, C. H., & Olsen, T. (2014). *"Kvalitet er jo det vi gjør i hverdagen" : evaluering av kvalitet i skjermede arbeidsmarkedstiltak og kvalitetssikringssystemet EQUASS (Vol. nr. 5/2014)*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Gjervan, B., T. Torgersen, H.M. Nordahl, og K. Rasmussen (2012) Functional impairment and occupational outcome in adults with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 16 (7) (2012), pp. 544-552
- Glaser, B. G. and A. L., Strauss (1967) *The discovery of grounded theory : strategies for qualitative research*. Chicago New York: Aldine.
- Goh, A. E., & Bambara, L. M. (2013). Video self-modeling: A job skills intervention with individuals with intellectual disability in employment settings. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48(1), 103–119.
- Grut, L., & Kvam, M. H. (2001). *De sier du skal ha det tilnærma likt et annet liv, men det er jo slettes ikke det: en kvalitativ intervjuundersøkelse om funksjonshemmedes opplevelse av deltagelse og hindringer i dagliglivets aktiviteter*. Hentet fra Oslo:
- Grut, L., T. Øderud og S. Bøthun, (2017) GPS som hjelpemiddel for personer med orienteringsvansker. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, 2017(02), pp.127-136
- Hafnor, H. (2004). *Aktør-Nettverk teori som teoretisk rammeverk og praktisk verktøy for å analysere informasjonsinfrastrukturer i et NbF*. Hentet fra
- Hal, L., Meershoek, A., Nijhuis, F., & Horstman, K. (2012). The 'Empowered Client' in Vocational Rehabilitation: The Excluding Impact of Inclusive Strategies. *An International Journal of Health Care Philosophy and Policy*, 20(3), 213-230. doi:10.1007/s10728-011-0182-z
- Hallberg, P. (2009). *The mobile phone as aids for adults with ADHD*. Linköping University.
- Halvorsen, R., & Hvinden, B. (2011). *Andre lands modeller for å fremme sysselsetting blant personer med nedsatt funksjonsevne (Vol. 14/2011)*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1996). *Feltmetodikk (2. utg. ed.)*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hansen, I. L. S. (2008). *IKT og funksjonshemmede. Et potensial for arbeids- og samfunnsliv?* Oslo. Fafo.
- Hansen, I. L. S. (2009). IKT – et underutnyttet potensial i strategien for et inkluderende arbeidsliv? I J.Tøssebro (red.), *IKT – et underutnyttet potensial i strategien for et inkluderende arbeidsliv? i "Funksjonshemming – politikk, hverdagsliv og arbeidsliv Funksjonshemming – politikk, hverdagsliv og arbeidsliv."*: Universitetsforlaget.
- Hansen, I.L.S og H. Hualand (2012) Diskriminerende barrierer i arbeidslivet Aktivitets- og rapporteringsplikt som virkemiddel for området nedsatt funksjonsevne. Fafo-rapport 2012:25
- Haraway, D. (1990) *Primate visions: Gender, race, and nature in the world of modern science*. London: Routledge.
- Haraway, D. J. (1991). *Simians, cyborgs, and women : the reinvention of nature*. London: Free Associations Books.
- Haraway, D. J. (1995). *Situerte kunnskaper : vitenskapsspørsmålet i feminismen og det partielle perspektivets forrang*.
- Haraway, D. (1996) *Modest Witness: Feminist Diffractions in Science Studies*. I

- Galison, P. og and D. J. Stamp (red.) *The Disunity of the Sciences: Boundaries, Contexts, and Power*. Stanford, Cal.: Stanford University Press
- Haraway D (2016) *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press
- Haugli, L., Maeland, S., & Magnussen, L. (2011). What Facilitates Return to Work? Patients Experiences 3 Years After Occupational Rehabilitation. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 21(4), 573-581. doi:10.1007/s10926-011-9304-6
- Hawkins, G. (2004). *How to find work that works for people with Asperger syndrome : the ultimate guide for getting people with Asperger syndrome into the workplace (and keeping them there!)*. London: Kingsley.
- Hendricks, D. (2010). Employment and adults with autism spectrum disorders: Challenges and strategies for success. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 32, 125-134. doi:10.3233/JVR-2010-0502
- Higgs, J., A. Titchen & V. Neville. (2001). Professional practice and knowledge. I J. Higgs, & Angie Titchen (red.), *Practice Knowledge and Expertise in the Health Professions* (s. 3-9): Butterworth-Heinemann.
- Higgs, J., Barnett, R., Billett, S., Hutchings, M., & Trede, F. (2012). *Practice-Based Education: Perspectives and Strategies*. Rotterdam: SensePublishers.
- Holmgren, K. (2007). Supervisors' views on employer responsibility in the return to work process. A focus group study. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 17(1), 93-106. doi:10.1007/s10926-006-9041-4
- Howlin, P. (2013). Social disadvantage and exclusion: Adults with autism lag far behind in employment prospects. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 52(9), 890-899. doi:10.1016/j.jaac.2013.06.010.
- Innjord, A. K., og W. M. Kjæmpenes (2008). *Nav-Reformen – Verdier På Spill?* Høgskolen i Finnmark. HiF-Rapport;2008:7
- Jacob, A., Scott, M., Falkmer, M., & Falkmer, T. (2015). The Costs and Benefits of Employing an Adult with Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review. *PLoS One*, 10(10). doi:10.1371/journal.pone.0139896
- Jaeger, P. T. (2012). *Disability and the Internet : confronting a digital divide*. Boulder, Col: Lynne Rienner Publishers.
- Jensen, L. (2014). User perspectives on assistive technology: a qualitative analysis of 55 letters from citizens applying for assistive technology. *WFOT Bulletin*, 69(1), 42.
- Järvinen, M. (2005). Interview i en interaktionistisk begrebsramme. I M. Järvinen, og N. Mik-Meyer (red.), *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter* (s. 27-48.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Kellems, R. O., & Morningstar, M. E. (2012). Using video modeling delivered through iPods to teach vocational tasks to young adults with autism spectrum disorders. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 35(3), 155–167. doi:10.1177/0885728812443082.
- Kemmis, S. (2009). Understanding professional practice: a synoptic framework. I B. Green (red.), *Understanding and researching professional practice*. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
- Kemmis, S. (2011). What is Professional Practice? In C. Kanen (red.), *Developing Professional Practice*. New York: Springer.
- Kildal, N., & Nilssen, E. (2011). Norwegian welfare reforms : social contracts and activation policies (s. 218-239). Houndmills: Palgrave Macmillan, cop. 2011.

- Kooij, S. J. J. m.fl. (2010). European consensus statement on diagnosis and treatment of adult ADHD: The European Network Adult ADHD (Vol. 10).
- Knarvik, U. og Trondsen, M.V. (2016) Kunnskapsoppsummering. Eksisterende velferdsteknologiutprøvinger i Norden for barn og unge med funksjonsnedsettelse. NSE-rapport nr. 02-2016. Tromsø: Nasjonalt senter for e-helseforskning.
- Krieger, B., Kinébanian, A., Prodinge, B., & Heigl, F. (2012). Becoming a member of the work force: perceptions of adults with Asperger Syndrome. *Work (Reading, Mass.)*, 43(2), 141.
- Krumsvik, R.J. (red.) (2016). En doktorgradsutdanning i endring: et fokus på den artikkelbaserte ph.d.- avhandlingen. Fagbokforlaget, Bergen.
- Latour, B. (1992). Where are the missing masses? The sociology of a few mundane artifacts. In W. Bijker & J. Law (Eds.), *Shaping technology/building society: Studies in Socotechnical Change* (pp. 225-258). Cambridge, MA: MIT Press.
- Latour, B. (1996). On interobjectivity. *Mind, Culture, Activity* 3(4)228–245.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford New York: Oxford University Press.
- Law, J., og Singleton, V. (2000). Performing Technology's Stories: On Social Constructivism, Performance, and Performativity. *Technology and Culture*, 41(4), 765-775. <https://doi.org/10.1353/tech.2000.0167>
- Law, J. (2004). *After method. Mess in social science research*. London: Routledge.
- Law, J. (2008) Actor Network Theory and Material Semiotics. I Turner, B.S. (red.) *The new Blackwell companion to social theory*, 141–158. Oxford: Blackwell.
- Legard, S. (2012). *Overgangen mellom utdanning og arbeid for unge med nedsatt funksjonsevne : hovedfunn fra en spørreundersøkelse gjennomført av Arbeidsforskningsinstituttet*. Hentet fra https://evalueringsportalen.no/evaluering/overgangen-mellom-utdanning-og-arbeid-for-unge-med-nedsatt-funksjonsevne-hovedfunn-fra-en-sporreundersokelse-gjennomfort-av-arbeidsforskningsinstituttet/Sluttrapport_Overgangen_mellom_%20Utdanning_og_arbeid_for_unge_med_nedsatt_funksjonsevne.pdf@@inline
- Legard, S., S. Halrynjob og K. E. D. Floera. (2016). Is transition support a hurdle to getting a job? *Scandinavian journal of disability research*, 18(1), 17-31.
- Lester, R.A. (2015) *Manpower planning in a free society*. Princeton University Press
- Lien, M. E., K. G. Nustad og G. B. Ween. (2012). Introduksjon. ANTropologiens grenseflater. *Norsk antropologisk tidsskrift*, Vol.23(03-04), Vol.23(03-04), pp.216-224.
- Lister, R., & Leira, A. (2007). *Gendering citizenship in Western Europe: new challenges for citizenship research in a cross-national context*. Bristol: Policy Press.
- Lynch, M. (2001) Ethnomethodology and the logic of practice. In Theodore R. Schatzki, K. Knorr-Cetina & Eike von Savigny (eds.), *The Practice Turn in Contemporary Theory*. Routledge. pp. 131--148
- MacIntyre, A.C. (2013). *After virtue: a study in moral theory*. London/New York: Bloomsbury.
- MacRae, H. (2011). Self and other: The importance of social interaction and social relationships in shaping the experience of early-stage Alzheimer's disease. *Journal of Aging Studies*, 25(4), 445–456. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jaging.2011.06.001>
- Madsen, B. (2005) *Socialpædagogik*. Socialpædagogisk Bibliotek Hans Retizel

- Manneråk, S. (2001). *Fra bruker til borger : en strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer : utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 21. april 1999 : avgitt til Sosial- og helsedepartementet 29. juni 2001*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning.
- Marcus, G. E. (1995). Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24(1), 95-117.
- Markussen, S. og K. Røed (2014) The impacts of vocational rehabilitation. *Labour Economics*, Vol.31, pp.1-13
- Martinsen, H. (2006). *Barn og ungdommer med Asperger-syndrom : B. 1 : Prinsipper for undervisning og tilrettelegging av skoletilbudet* (Vol. B. 1). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Mauthner, M.L. (red.) (2002) *Ethics in qualitative research*. Sage. London
- McDonough, J.T. og G. Revell (2010). Accessing employment supports in the adult system for transitioning youth with autism spectrum disorders. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 32, 89–100. doi:10.3233/JVR-2010-0498
- Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2017) Introduction of Cognitive Support Technologies (CST) for job seekers. *Journal on Technology & Persons with Disabilities*. California State University, Northridge. 94–106.
- Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2019a) The empowering value of introducing CST in vocational rehabilitation. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. Taylor & Francis, Oxford, UK. Antatt 4. november 2018. Publisert på nettet 7. februar 2019.
- Michelsen, G., T. Slettebø og I. B. Moser (2019b) Introduksjon av kompenserende teknologi i arbeidsrettet rehabilitering: verdier som former praksis. *Tidsskrift for velferdsforskning*. nr. 2, 2019. Universitetsforlaget, Oslo.
- Michelsen, G., T. Slettebø & I. B. Moser (2019c) Inclusive physical and digital spaces in vocational rehabilitation. *Nordic Journal of Science and Technology*. NTNU Norwegian University of Science and Technology, Trondheim. Artikkel 4: Antatt for publisering 4. februar 2019
- Michelsen, G. og I. Moser (2019) Forbruksteknologi som hjelpemiddel og velferdsteknologi for mennesker med nedsatt funksjonsevne. i I. Moser (red.) *Velferdsteknologi- en ressursbok*. Cappelen Damm, Oslo
- Migliore, A., J. Butterworth, A. Zalewska. (2013). Trends in Vocational Rehabilitation Services and Outcomes of Youth With Autism 2006–2010. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 57(2), 80-89.
- Miller, G., & Dingwall, R. (1997). *Context and method in qualitative research* (s. vi, 226 s.).
- Mintz, J. (2013). Can smartphones support inclusion for autism in mainstream? *Journal of Assistive Technologies*, 7(4), 235-242. doi:10.1108/JAT-08-2013-0019
- Mol, A. (2002). *The body multiple : ontology in medical practice*. Durham: Duke University Press.
- Mort, M., C. Roberts, J. Pols, M. Domenech, og I. Moser (2015) Ethical implications of home telecare for older people: a framework derived from a multisited participative study. *Health Expectations*, June 2015, Vol.18(3), pp.438-449
- Moser, I. (2003). *Road traffic accidents : the ordering of subjects, bodies and disability*. [Oslo]: Faculty of Arts Unipub.
- Moser, I. (2006). Disability and the Promises of Technology: Technology, Subjectivity and Embodiment within an Order of the Normal. *Information, Communication & Society*, 9(3), 373–395.

- Moser, I. (2013). Practice understanding and practice theory Diakonhjemmet University College.
- Moser, I. (red.) (2019) *Velferdsteknologi- en ressursbok*. Cappelen Damm, Oslo
- Moser, I., Brenna, B., & Asdal, K. (2007). *Technoscience: the politics of interventions*. Oslo: Unipub.
- Moser, I. og G. Michelsen (2015) Velferdsteknologi i sosialt arbeid : muligheter og utfordringer. I Ellingsen, I.T. m.f.l.(red.) Sosialt arbeid : en grunnbok. Universitetsforlaget, Oslo
- Moser, I., og H. Thygesen (2013). Velferdsteknologi og teleomsorg: nye idealer og former for omsorg. I Tjora & M. (red. (Eds.)), *Samhandling for helse. Kunnskap, Kommunikasjon og Teknologi i Helsetjenesten*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Moser, I., og H. Thygesen (2014). The dilemma of project organization: between well-defined projects and prospects of learning in telecare and welfare innovation. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund, Nr. 21*, 57-75.
- NAV (2017) Arbeidssøkere med Asperger syndrom. Veiledningshefte utarbeidet av Fagsenteret for NAV Hjelpemidler og tilrettelegging og Oslo Universitetssykehus, NevSom - Nasjonalt kompetan- sesenter for nevroutviklingsforstyrrelser og hypersomnier. <http://www.kunnskapsbanken.net/wp-content/uploads/2017/05/Arbeidssøkere-med-Asperger-syndrom-170502.pdf>
- NAV (2018) Arbeidssøkere med ADHD. Veiledningshefte utarbeidet av Fagsenteret for NAV Hjelpemidler og tilrettelegging og Oslo Universitetssykehus, NevSom - Nasjonalt kompetan- sesenter for nevroutviklingsforstyrrelser og hypersomnier. <http://www.kunnskapsbanken.net/wp-content/uploads/2018/09/Arbeidssøkere-med-ADHD-veiledningshefte-A5-per-180710.pdf>
- NAV (2019) Tilrettelegging i arbeidsliv og høyere utdanning. <https://www.nav.no/no/Lokalt/Troms/NAV+Hjelpemiddelsentral+Troms/Lokal+informasjon/nav-arbeidsrådgiving-troms-tilbud-til-syns-hørselshemmede>
Hentet 11.12.18
- Nicolini, D. (2013) Practice theory, work and organization : an introduction, Oxford University Press, Oxford ; UK.Norvoll, R., & Fossetøl, K. (2010) Funksjonshemmede og arbeid : en kunnskapsstatus. *Notat (Arbeidsforskningsinstituttet): Vol. 13*: Oslo : Arbeidsforskningsinstituttet.
- Nye-Lengerman, K. (2017). Vocational rehabilitation service usage and outcomes for individuals with Autism Spectrum Disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders, 41-42*, 39-50. doi:10.1016/j.rasd.2017.08.003
- Olaussen, I. og Aanestad, M. (2010). Hvordan måle nærhet på avstand? I: M. Aanestad og I. Olaussen (red.). *IKT og samhandling i helsesektoren. Digitale lappetepper eller sømløs integrasjon?* (s. 149-166). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Parsons, S., Yuill, N., Brosnan, M., & Good, J. (2015). Innovative technologies for autism: critical reflections on digital bubbles. *Journal of Assistive Technologies, 9(2)*, 116-121. doi:10.1108/JAT-03-2015-0005
- Pattison, S. (2007). *The challenge of practical theology: selected essays*. London: Jessica Kingsley Publ.
- Pattison, S. og R. Pill (2004). *Values in professional practice. Lessons for health, social care and other professionals*. Oxford: Radcliffe Medical Press.
- Perelmutter, B., McGregor, K. K., & Gordon, K. R. (2017). Assistive technology interventions for adolescents and adults with learning disabilities: An

- evidence-based systematic review and meta-analysis. *Computers & Education*, 114, 139-163. doi:10.1016/j.compedu.2017.06.005
- Pinch, T., & Oudshoorn, N. (2003). *How users matter : the co-construction of users and technologies*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Pols, J. (2013). *Re-distributing/ or Changing care, subverting values*. Distributed health care solutions: possibilities and limitations.
- Ramdoss, S. T. (2013). Assistive technology can play an instrumental role in improving employment outcomes of people with cognitive disabilities, but the support strategies and solutions that have the potential to promote success in work place remain unexplored. *Evidence-Based Communication Assessment and Intervention*, 7(1), 4-6. doi:10.1080/17489539.2013.827491
- Rawls, A. W. (2008). Harold Garfinkel, Ethnomethodology and Workplace Studies. . *Organization Studies*, 29, 701-732. .
- Reed, B. J., Fried, J. H., & Rhoades, B. J. (1995). Empowerment and assistive technology: the local resource team model. *The Journal of Rehabilitation*, 61(2), 30.
- Roux, A. M., Shattuck, P.T., Cooper, B.P., Anderson, K.A., Wagner, M., Narendorf, S.C. (2013). Postsecondary employment experiences among young adults with an autism spectrum disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 52(9), 931-939.
- Rumrilla, P., Eileen Eliasb, Deborah J. Hendricksc, Karen Jacobsd, Anne Leopoldb, Amanda Nardoned, Elaine Sampsonc, Marcia Scherere, Callista Stauffera and Brian T. McMahonf. (2016). Promoting cognitive support technology use and employment success among postsecondary students with traumatic brain injuries. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 45, 53-61. doi:10.3233/JVR-160810
- Sauer, A. L., Parks, A., & Heyn, P. C. (2010). Assistive technology effects on the employment outcomes for people with cognitive disabilities: A systematic review. *Disability & Rehabilitation: Assistive Technology*, 2010, Vol.5(6), p.377-391, 5(6), 377-391. doi:10.3109/17483101003746360
- Schatzki, T. (2012). A Primer on Practices. Theory and Research. . I J. Higgs, R. Barnett, S. Billett, M. Hutchings, & F. Trede (Eds.), *Practice-Based Education: Perspectives and Strategies*. Rotterdam.
- Schatzki, T. R., Knorr-Cetina, K., & Savigny, E. v. (2001). *The practice turn in contemporary theory*. London: Routledge.
- Scherer, M. J. (2005). Assessing the benefits of using assistive technologies and other supports for thinking, remembering and learning. *Disability & Rehabilitation*, 2005, Vol.27(13), p.731-739, 27(13), 731-739. doi:10.1080/09638280400014816
- Scherer, M. J., Hart, T., Kirsch, N., og Schulthesis, M. (2005). Assistive technologies for cognitive disabilities. *Critical Reviews™ in Physical and Rehabilitation Medicine*, 17(3), 195-215.
- Schäfer, S. (1997). *Stjärnor, linser och äppeln : att leva med autism*. Stockholm: Cura.
- Shattuck, P. T., Narendorf, S. C., Cooper, B., Sterzing, P. R., Wagner, M., & Taylor, J. L. (2012). Postsecondary education and employment among youth with an autism spectrum disorder. *Pediatrics*, 129(6), 1042-1049. doi:10.1542/peds.2011-2864
- Slettebø, T. (2008). *Foreldres medbestemmelse i barnevernet : en studie av foreldres erfaringer med individuell og kollektiv medvirkning*. Trondheim:

- Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap.
- Smith, D. L., Atmatzidis, K., Capogreco, M., Lloyd-Randolfi, D., & Seman, V. (2017). Evidence-Based Interventions for Increasing Work Participation for Persons With Various Disabilities. *OTJR: Occupation, Participation and Health*, 37(2_suppl), 3S-13S. doi:10.1177/1539449216681276
- Solomon, B. B. (1976). *Black empowerment : social work in oppressed communities*. New York: Columbia University Press.
- Standing, G. (2014). *Prekariatet* (R. Salomonsen, Trans.): Res publica.
- Steindal, K. (2010). *Arbeidstakere med Asperger syndrom. Metodeutvikling og kompetanseheving i NAV. Et samarbeidsprosjekt mellom NAV og Nasjonal kompetanseenhet for autisme. Sluttrapport. (Employees with Asperger's. Methodological development and competence building in the Norwegian Labour and Welfare Administration [NAV]. A collaborative project between NAV and the Norwegian Resource Centre for Autism, ADHD, Tourette Syndrome and Narcolepsy. Final Report)*. . Hentet fra <https://docplayer.me/24805083-Arbeidssokere-med-asperger-syndrom-metodeutvikling-og-kompetanseheving-i-nav-et-samarbeidsprosjekt-mellom-nav-og-nasjonal-kompetanseenhet-for-autisme.html>
- Steindal, K., Autismeforeningen i Norge, & Landsforeningen for autister. (1994). *Aspergers syndrom : hvordan forstå og hjelpe personer med Aspergers syndrom og høytfungerende personer med autisme*. Oslo: Landsforeningen for autister.
- Steindal, K., B. Fossum, H. U. Olausen, og B. Bergersen. (2011). *Arbeidssøkere med Asperger syndrom : veiledningshefte for arbeidssøkers støttespillere i NAV : en veileder for saksbehandlere* Hentet fra http://www.takterrassen.no/mobil/docs/rapporter/r09_Heftet_Arbeidstakere_med_Asperger_syndrom.pdf
- Suchman, L. (2003). Organizing alignment. I: D. Nicolini, S. Gherardi og D. Yanow (red.). *Knowing in organizations: a practice-based approach*. London: M.E. Sharpe.
- Søderstrøm, S. (2009). *Ungdom, teknologi og funksjonshemming: En studie av IKTs betydning i dagliglivet til ungdommer som har en funksjonsnedsettelse*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
- Søderstrøm, S. (2014) Socio-material practices in classrooms that lead to the social participation or social isolation of disabled pupils. *Scandinavian Journal of Disability Research* 2014. doi: <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1080/15017419.2014.972449>; ISSN: 1501-7419
- Tavory, I. and Timmermans, S. (2014) *Abductive Analysis: Theorizing Qualitative Research*. The University of Chicago Press
- Taylor, J. L., og M.M. Seltzer (2011). Employment and post-secondary educational activities for young adults with autism spectrum disorders during the transition to adulthood. *J Autism Dev Disord*, 41(5), 566-574. doi:10.1007/s10803-010-1070-3
- Tellnes, G., & Claussen, B. (2014). *Folketrygdens framtid : hvor går NAV?* Oslo: Cappelen Damm akademisk.

- Tengland, P.-A. (2008). Empowerment: A Conceptual Discussion. *An International Journal of Health Care Philosophy and Policy*, 16(2), 77-96.
doi:10.1007/s10728-007-0067-3
- Thygesen, H. (2009). *Technology and good dementia care : a study of technology and ethics in everyday care practice*. [Oslo]: Centre for Technology, Innovation and Culture Unipub.
- Thygesen, H. (2015). Hva er velferdsteknologi, og hvorfor er den viktig? – en introduksjon til vel-ferdsteknologibegrepet og den samfunnsmessige konteksten. *OMSORG. Nordisk tildsskrift for palliativ medisin*, 4, 6.
- Thygesen H, og Moser I. (2010) Technology and good dementia care: an argument for an ethics-in-practice approach. I Schillmeier M, Domènech M , Editor. *New technologies and emerging spaces of care*; 2010. Farnham: Ashgate.
- Tiller, T. (1999) Aksjonslæring - forskende partnerskap i skolen : motoren i det nye læringsløftet. Høyskoleforl. Kristiansand
- Tjora, A. H. (2005). *Caring machines : emerging practices of work and coordination in the use of medical emergency communication technology* (2nd ed.). Trondheim: G&Academy.
- Tjora, A. H. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis (Qualitative Research Methods in Practice. 2nd edition.)* (2. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Torus, J., H. Wisniewski, G. Liu, M. Keshavan (2018) Mental Health Mobile Phone App Usage, Concerns, and Benefits Among Psychiatric Outpatients: Comparative Survey Study. *JMIR mental health*, 16 November 2018, Vol.5(4), pp.e11715. Doi: 10.2196/11715
- Villadsen, K. (2004). *Det sociale arbejdes genealogi : om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*. København: Reitzel.
- Westbrook, J. D., Fong, C. J., Nye, C., Williams, A., Wendt, O., & Cortopassi, T. (2014). Transition Services for Youth With Autism. A Systematic Review. *Research on Social Work Practice January 2015 vol. 25 no. 1 10-20*.
doi:10.1177/1049731514524836
- Wigfield, A., Wright, K., Burtney, E., & Buddery, D. (2013). Assisted Living Technology in social care: workforce development implications. *Journal of Assistive Technologies*, 7(4), 204-218. doi:10.1108/JAT-01-2013-0001
- Waal, H., Ruyter, K. W., Solbakk, J. H., & Universitetet i Oslo . Seksjon for medisinsk etikk. (2008). *Rusmiddelbrukeren og forskeren : etiske prinsipper, erfaringer og ettertanker : rapport fra seminar om "Sårbare grupper - forskningsetiske retningslinjer og prinsipper"*, 2.-3. oktober 2008. Oslo: SERAF SME.
- Wenger, E. (2004): "Praksisfællesskaber", Hans Reitzels Forlag, København
- Yin, R. K. (2014). *Case study research : design and methods* (5th ed. ed.). Los Angeles, Calif: SAGE.

11 Vedlegg

Vedlegg 1 Tabell 010 Systematisk litteratursøking	Side 105
Vedlegg 2 Tabell 001 – 009	Side 107

Vedlegg 1

Tabell 010 Systematisk litteratursøking

Søkestreng	Avgrensninger		Vedlegg 2	Antall relevante artikler
Arbeidsrettet og rehabilitering				0
Rehabilitering og Sosialfag	emne: ”Arbeid”	Alle mastergrads-oppgaver		3
Rehabilitering og Sosialfag og Teknologi				0
Teknologi og Sosialfag		Totalt 15 treff	Tabell 001	1
Teknologi og Arbeidsrettet rehabilitering			Tabell 002	1
Velferdspolitik og Teknologi og Sosialfaglig praksis				0
Velferdspolitik og Hjelpemidler og Sosialfaglig praksis				0
Velferdspolitik og Hjelpemidler og Sosialfag”				0
Welfare policy og Social Work practice	emne: ”Assistive technology”	Totalt 3 treff	Tabell 003	0
Hjelpemidler og Sosialt arbeid og Teknologi		Totalt 22 treff	Tabell 004	0
Assistive technology og Social Work	emnene; ”Assistive Technology” og ”Technology” i perioden 2010-2017	Totalt 23 treff	Tabell 005	3
Hjelpemidler og Sosialfag og Teknologi og Funksjonsnedsettelse				0
Hjelpemidler og Sosialt arbeid og Teknologi og Funksjonsnedsettelse		Totalt 1 treff		0
Vocational Rehabilitation og Social work og Technology	Emneknagger: “Vocational Rehabilitation	Totalt 25 treff	Tabell 006	3

	” og “Social work”			
Introduction og Assistive technology og Vocational rehabilitation	emne: “Vocational Rehabilitation” I perioden 2010-2017	Totalt 23 treff	Tabell 007	4
Systematic reviews og Vocational rehabilitation og Assistive technology	Emneknaggen e: ”Vocational Rehabilitation”, Assistive technology” og ”Autisme” i et fagfelleverderte tidsskrifter i perioden 2010 – 2017	Totalt 20 treff	Tabell 009	6
Antall relevante artikler				21

Vedlegg 2

Tabell 001 - 009

Tabell	Søkestreng
Tabell 001	Teknologi og Sosialfag
Tabell 002	Teknologi og Arbeidsrettet rehabilitering
Tabell 003	Welfare policy og Social Work practice
Tabell 004	Hjelpemidler og Sosialt arbeid og Teknologi
Tabell 005	Assistive technology og Social Work
Tabell 006	Vocational Rehabilitation og Social work og Technology
Tabell 007	Introduction og Assistive technology og Vocational rehabilitation
Tabell 009	Systematic reviews og Vocational rehabilitation og Assistive technology

Tabell 001: Teknologi og Sosialfag		
Referanse	Tema: Introduksjon av teknologi?	Relevant?
Digitale praksiser i samspill mellom kontekster. En undersøkelse av 9 - 13 åringers bruk, opplevelser og fortolkninger av digital teknologi i overganger mellom skole og fritid Bjørger, Anne Mette 2014	Nei	Nei
Teknologi og design : 1.-7. årstrinn Komsa skole Dag Atle Lysne 1959- HIF-notat (trykt utg.) 2009:3 2009	Nei	Nei
Rapportering av uønskede hendelser på et sykehus - ansattes erfaringer med et elektronisk meldesystem Ravndal, Maria 2012	Nei	Nei
Ledelse, kvalitet og pasientsikkerhet : sammenlignende case studie av to norske sykehus Bergerød, Inger Johanne 2012	Nei	Nei
Eldres muligheter til å bruke iPad som styringsverktøy for smarthusteknologi- betydningen av kognisjon, mestringstro og teknologierfaring Dahle, Hilde Alvseike 2012	Ja	Nei
Spesialsykepleiers bidrag til trygghet hos foreldre med et nylig trakeotomert barn Larsen, Anne Berge 2016	Nei	Nei
Produksjon og formidling av mikrobiologiske prøvesvar vedrørende antibiotikaresistens. Brekken, Anita Løvås 2015	Nei	Nei
Rapportering av uønskede hendelser på et sykehus - ansattes erfaringer med et elektronisk meldesystem Ravndal, Maria 2012	Nei	Nei
Ledelse, kvalitet og pasientsikkerhet : sammenlignende case studie av to norske sykehus Bergerød, Inger Johanne 2012-11-15	Nei	Nei
Spesialsykepleiers bidrag til trygghet hos foreldre med et nylig trakeotomert barn Larsen, Anne Berge	Nei	Nei

2016-05		
Forløsningspraksis og fødselsrifter: Jordmødres erfaringer Brunstad, Anne ; Nilsen, Anne Britt Vika ; Aasheim, Vigdis Nordic Journal of Nursing Research, 2007, Vol.27(2), pp.9-13	Nei	Nei
Kompetanseutvikling knytt til førebyggjande psykisk helsearbeid i kommunen Inger Oline Bruland Ellen Karine Grov Tidsskrift for psykisk helsearbeid, 2016(04), pp.306-317	Nei	Nei
Når ledelse gjør forskjell - Ledelse som virkemiddel for å styrke samarbeidet mellom barnevern og barnehage for implementering av tidlig intervensjon Torill Moe Tidsskriftet Norges barnevern, 2015, Vol.91(01), pp.6-27	Nei	Nei
Tidsbruk og tidsstyring i fleksible studier – En utfordring for voksne studenter Wenche M. Rønning Nordic Studies in Education, 2008, Vol.28(02), pp.104-122	Nei	Nei

Tabell 002: Teknologi og arbeidsrettet rehabilitering		
Referanse	Tema: Introduksjon av teknologi?	Relevant?
Hva mener mennesker med en schizofrenidiagnose er viktig for å komme i arbeid? Jan-Wilhelm Lippestad Sissel Steihaug Tidsskrift for psykisk helsearbeid, 2015(03), pp.217-228	Nei	Nei
Utfordrende inkluderingspolitikk - Samstyring for omforming av institusjonell logikk i arbeidslivet, helsetjenesten og NAV Tone Alm Andreassen Knut Fossetøl Tidsskrift for samfunnsforskning, 2014, Vol.(02), pp.174-202	Ja	Ja

Tabell 003: Welfare policy og Social Work practice, avgrenset med emne: Assistive technology		
Referanse	Tema: Introduksjon av teknologi?	Relevant?
ADB/OECD Anti-Corruption Initiative for Asia and the Pacific : Fighting Bribery in Public Procurement in Asia and the Pacific. OECD. Publishin. 2008	Nei	Nei
Good practice for telecare services in the UK Fisk, Malcolm Journal of Assistive Technologies, 01 October 2007, Vol.1(1), pp.48-52	Nei	Nei
"ENDEA": a case study of multidisciplinary practice in the development of assisted technologies for older adults in Ireland Bailey, Cathy ; Doyle, Julie ; Squires, Susan ; Ni Scanail, Cliodhna ; Wei Fan, Chie ; Sheehan, Cormac ; Cunningham, Clodagh ; Dromey, Ben Journal of Assistive Technologies, 16 September 2011, Vol.5(3), pp.101-111	Nei	Nei

Tabell 004: Hjelpemidler, Sosialt arbeid og Teknologi		
Referanse	Tema: Introduksjon av teknologi?	Relevant?
Ungdom, teknologi og funksjonshemming : en studie av IKTs betydning i dagliglivet til ungdommer som har en funksjonsnedsettelse Sylvia Söderström 1960- Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap; Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet Institutt for sosialt arbeid		
Helse.digital 2012	Nei	Nei
Jordmorskap og teknologi Tidsskrift for kjønnsforskning, 2009, Vol.33(03), pp.176-193	Nei	Nei
Forpliktelse, omsorg eller nytte – arbeidsgiveres inkluderingsansvar og forventninger til NAV Tone Alm Ann Cecilie Bergene Søkelys på arbeidslivet, 2011, Vol.28(04),	Nei	Nei
En av mine oppgaver er egentlig å selge tankene». Systematisk HMS-arbeid i sykehus som translasjonsprosess Per-Christian Borgen Sosiologisk tidsskrift, 2012, Vol.20(04), pp.291-313	Nei	Nei
Endring av torturmetoder. Anvendelse av seksuelle overgrep mot mannlige politiske fanger skaper nye utfordringer i psykisk helsearbeid Mozafar Amini Tidsskrift for psykisk helsearbeid, 2009, Vol.6(01), pp.25-33	Nei	Nei
Skolen – mellom ungdom og sosiale medier Dag Nome Norsk pedagogisk tidsskrift, 2011, Vol.95(01), pp.70-78	Nei	Nei
Bernard Stieglers tekno-filosofi - Menneskets oppfinnelser og det menneskelige som oppfinnelse Ørjan Steiro Mortensen Agora, 2013, Vol.(03-04), pp.161-189	Nei	Nei
Fortolkning og formidling – En komparativ studie av bildetolkjenester Hilde Hualand Norsk antropologisk tidsskrift, 2012, Vol.23(03-04), pp.287-301	Nei	Nei
Krevende kommunikasjon om svangerskap og fødsel - Om veiledning av innvandrerkvinner på en norsk helsestasjon	Nei	Nei

Marte Emilie Sandvik Haaland Norsk antropologisk tidsskrift, 2016(03-04), pp.192-208		
«Er ikke blodet mitt bra nok?» - Om etniske konstruksjoner og identitetsforvaltning i Sápmi Ivar Bjørklund Nytt Norsk Tidsskrift, 2016(01-02), pp.8-20	Nei	Nei
Det sosiale dramaet om «monstermastene» i Hardanger - Et kulturelt-pragmatisk perspektiv Atle Møen Thomas Davidsen Tidsskrift for samfunnsforskning, 2015, Vol.55(02), pp.182-210	Nei	Nei
EDVARD MUNCH: DANNEELSE OG UTDANNEELSE Erik Mørstad Kunst og kultur, 2008, Vol.91(01), pp.19-31	Nei	Nei
Nordland på nett - teknologi for alle? Astrid Marie Holand Heimen, 2014, Vol.(03), pp.251-264	Nei	Nei
«Tidsklemme» – metafor for vår tid Anne Lise Ellingsæter Tidsskrift for samfunnsforskning, 2005, Vol.46(03), pp.297-326	Nei	Nei
«Vi vasker oss vel egentlig for mye.» Et hygienisk argument Ingun Grimstad Klepp Norsk antropologisk tidsskrift, 2007, Vol.18(01), pp.6-21	Nei	Nei
Koppeinokulasjon i Norge Anne Eriksen Historisk tidsskrift, 2010, Vol.89(03), pp.345-366	Nei	Nei
Retten til helse som menneskerettighet ASBJØRN EIDE Nordic Journal of Human Rights, 2006, Vol.24(04), pp.274-290	Nei	Nei
Et rekefiske på vitenskapens grunn – fiskeribiologi, forsøk og fangst 1895–1950 Vera Schwach Historisk tidsskrift, 2007, Vol.86(03), pp.389-410	Nei	Nei
Sannhetsvitnet Ingrid Rindal Lundeberg Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2009, Vol.122(04-05), pp.611-645	Nei	Nei
Vern av «privatlivets fred» Ragna Aarli Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2005, Vol.118(04-05), pp.525-573	Nei	Nei
Posisjoneringen av individet i et globalt rom Rolf E. Scott	Nei	Nei

Norsk antropologisk tidsskrift, 2007, Vol.18(01), pp.46-62		
---	--	--

Tabell 005: Assistive technology og Social Work, avgrenset til emnene; Assistive Technology og Technology		
Referanse	Tema: Introduksjon av teknologi?	Relevant?
Framework for selecting assistive technology user-participation methods Draffan, E A ; James, Abi ; Wald, Mike ; Idris, Amal Journal of Assistive Technologies, 20 June 2016, Vol.10(2), pp.92-101	Nei	Nei
Digital access to culture Weisen, Marcus Journal of Assistive Technologies, 15 June 2012, Vol.6(2), pp.163-166	Nei	Nei
Scripting the active patient in online health communities Vennik, Femke D ; Adams, Samantha A ; Putters, Kim Journal of Assistive Technologies, 15 June 2015, Vol.9(2), pp.86-99	Nei	Nei
Assistive tools for disability arts: collaborative experiences in working with disabled artists and stakeholders Creed, Chris Journal of Assistive Technologies, 20 June 2016, Vol.10(2), pp.121-129	Nei	Nei
Changing the state of mind of postgraduate students about technology, disability and inclusive education: theory or practice? Mavrou, Katerina Journal of Assistive Technologies, 16 September 2011, Vol.5(3), pp.131-139	Nei	Nei
AT and telecare to manage fire risks in the homes of older and vulnerable people Doughty, Kevin ; Orton, Mike Journal of Assistive Technologies, 12 March 2014, Vol.8(1), pp.35-43	Nei	Nei
Co-designing a speech interface for people with dysarthria Hamidi, Foad ; Baljko, Melanie ; Ecomomopoulos, Connie ; Livingston, Nigel J ; Spalteholz, Leonhard G Journal of Assistive Technologies, 21 September 2015, Vol.9(3), pp.159-173	Nei	Nei
Multimodal and alternative perception for the visually impaired: a survey Khoo, Wai Lun ; Zhu, Zhigang Journal of Assistive Technologies, 21 March 2016, Vol.10(1), pp.11-26	Nei	Nei
TalkBox: a DIY communication board case study Hamidi, Foad ; Baljko, Melanie ; Kunic, Toni ; Feraday, Ray Journal of Assistive Technologies, 21 December 2015,	Nei	Nei

Vol.9(4), pp.187-198		
Assisted Living Technology in social care: workforce development implications Wigfield, Andrea ; Wright, Katy ; Burtney, Elizabeth ; Buddery, Diane Journal of Assistive Technologies, 29 November 2013, Vol.7(4), pp.204-218	Ja	Ja
The development of safer walking technology: a review Wood, Esmé ; Ward, Gillian ; Woolham, John Journal of Assistive Technologies, 15 June 2015, Vol.9(2), pp.100-115	Nei	Nei
New models of assessment and prescription of smart assisted living technologies for personalised support of older and disabled people Doughty, Kevin ; Williams, Gareth Journal of Assistive Technologies, 21 March 2016, Vol.10(1), pp.39-50	Ja	Nei
Leveraging everyday technology for people living with dementia: a case study Astell, A.J ; Malone, B ; Williams, G ; Hwang, F ; Ellis, M.P Journal of Assistive Technologies, 09 December 2014, Vol.8(4), pp.164-176	Nei	Nei
Knowing me, knowing you: perspectives on awareness in autism Yuill, Nicola ; Parsons, Sarah ; Good, Judith ; Brosnan, Mark Journal of Assistive Technologies, 21 December 2015, Vol.9(4), pp.233-238	Nei	Nei
Can smartphones support inclusion for autism in mainstream? Mintz, Joseph Journal of Assistive Technologies, 29 November 2013, Vol.7(4), pp.235-242	Ja	Ja
User centred design and validation during the development of domestic brain computer interface applications for people with acquired brain injury and therapists: a multi-stakeholder approach Daly Lynn, Jean Mary ; Armstrong, Elaine ; Martin, Suzanne Journal of Assistive Technologies, 20 June 2016, Vol.10(2), pp.67-78	Nei	Nei
E-safety for high schools project Asaria, Mubina Journal of Assistive Technologies, 12 March 2014, Vol.8(1), pp.44-46	Nei	Nei
How can participatory design inform the design and development of innovative technologies for autistic communities? Brosnan, Mark ; Parsons, Sarah ; Good, Judith ; Yuill,	Nei	Nei

Nicola Journal of Assistive Technologies, 20 June 2016, Vol.10(2), pp.115-120		
E-safety for high schools project Asaria, Mubina Journal of Assistive Technologies, 12 March 2014, Vol.8(1), pp.44-46	Nei	Nei
How can participatory design inform the design and development of innovative technologies for autistic communities? Brosnan, Mark ; Parsons, Sarah ; Good, Judith ; Yuill, Nicola Journal of Assistive Technologies, 20 June 2016, Vol.10(2), pp.115-120	Nei	Nei
Speech and touch enhanced interface for visually impaired users Oppenheim, Matthew Journal of Assistive Technologies, 09 September 2013, Vol.7(3), pp.149-159	Nei	Nei
Innovative technologies for autism: critical reflections on digital bubbles Parsons, Sarah ; Yuill, Nicola ; Brosnan, Mark ; Good, Judith Journal of Assistive Technologies, 15 June 2015, Vol.9(2), pp.116-121	Ja	Ja
HeadBanger: controlling switchable software with head gesture Oppenheim, Matthew Journal of Assistive Technologies, 21 March 2016, Vol.10(1), pp.2-10	Nei	Nei
Smartphone use and internet literacy of senior citizens Hong, S. G ; Trimi, S ; Kim, D. W Journal of Assistive Technologies, 21 March 2016, Vol.10(1), pp.27-38	Nei	Nei
Signing recognition and Cloud bring advances for inclusion Hassell, Jonathan ; James, Abi ; Wright, Martin ; Litterick, Ian Journal of Assistive Technologies, 15 June 2012, Vol.6(2), pp.152-157	Nei	Nei

Tabell 006: Vocational Rehabilitation og Social work og Technology avgrenset med emne: "Vocational Rehabilitation" og "Social work"		
Referanse	Tema: Introduksjon av teknologi?	Relevant?
Road Ahead : Transition to Adult Life for Persons with Disabilities. D. Hunter Assistive Technology Research Series 2013	Ja	Ja
World Report on Disability 2011 World Health. Organization 2011	Nei	Nei
Interagency collaboration: Reinforcing professional bridges to serve aging populations with multiple service needs Harley, Debra ; Donnell, Chandra ; Rainey, Jo Journal of Rehabilitation, Apr-Jun 2003, Vol.69(2), pp.32-37	Nei	Nei
Employers' perception of the costs and the benefits of hiring individuals with autism spectrum disorder in open employment in Australia Scott, Melissa ; Jacob, Andrew ; Hendrie, Delia ; Parsons, Richard ; Girdler, Sonya ; Falkmer, Torbjörn ; Falkmer, Marita PLoS One, May 2017, Vol.12(5)	Nei	Nei
Process evaluation of an interorganizational cooperation initiative in vocational rehabilitation: the Dirigo project Stahl, Christian ; Andersen, Asa ; Anderzen, Ingrid ; Larsson, Kjerstin BMC Public Health, 2017, Vol.17	Nei	Nei
Supported Education for Adults with Psychiatric Disabilities: An Innovation for Social Work and Psychosocial Rehabilitation Practice Mowbray, Carol ; Collins, Mary ; Bellamy, Chyrell ; Megivern, Deborah Social Work, Jan 2005, Vol.50(1), pp.7-20	Nei	Nei
State Mental Health Policy: "We Never Used to Do Things This Way": Behavioral Health Care Reform in New Mexico Willging, Cathleen ; Tremaine, Leslie ; Hough, Richard ; Reichman, Jill ; Adelsheim, Steven ; Meador, Karen ; Downes, Elizabeth Psychiatric Services, Dec 2007, Vol.58(12), pp.1529-31	Nei	Nei
Execution of a participatory supportive return to work program within the Dutch social security sector:	Nei	Nei

a qualitative evaluation of stakeholders perceptions Lammerts, Lieke ; Schaafsma, Frederieke ; Anema, Johannes BMC Public Health, 2016, Vol.16		
Quantitative Exploratory Evaluation of the Frequency, Causes and Consequences of Rehabilitation Wheelchair Breakdowns delivered at a Paediatric Clinic in Mexico Jon Pearlman ; David J Dausey ; Alejandra Manoela Ojeda ; Yasmin Garcia ; Maria Luisa Toro Disability, 01 December 2012, Vol.23(3), pp.48-64	Nei	Nei
Disability Pensions Among Young Adults in Vocational Rehabilitation Myhr, Arnhild ; Haugan, Tommy ; Espnes, Geir ; Lillefjell, Monica Journal of Occupational Rehabilitation, 2016, Vol.26(1), pp.95-102	Nei	Nei
Vocational rehabilitation transition outcomes: a look at one state's evidence.(Report) Jun, Song ; Osmanir, Kimberly ; Kortering, Larry ; Zhang, Dalun The Journal of Rehabilitation, 2015, Vol.81(2), p.47(7)	Nei	Nei
Labour Market Status and Well-Being in the Context of Return to Work After Vocational Rehabilitation in Germany Reims, Nancy ; Bauer, Ulrike Journal of Occupational Rehabilitation, Sep 2015, Vol.25(3), pp.543-556	Nei	Nei
What Facilitates Return to Work? Patients Experiences 3 Years After Occupational Rehabilitation Haugli, Liv ; Maeland, Silje ; Magnussen, Liv Journal of Occupational Rehabilitation, Dec 2011, Vol.21(4), pp.573-81	Ja	Ja
The Education of Jessica Rivera: trading in their books for buckets, welfare recipients learn 'responsibility'. (Articles).(college education finance and reform) Phillips - Fein, Kim The Nation, Nov 25, 2002, Vol.275(18), p.20	Nei	Nei
The Effect of Recalled Previous Work Environment on Return to Work After a Rehabilitation Program Including Vocational Aspects for Trauma Patients Ballabeni, Pierluigi ; Burrus, Cyrille ; Luthi, François ; Gobelet, Charles ; Dériaz, Olivier Journal of Occupational Rehabilitation, Mar 2011, Vol.21(1), pp.43-53	Nei	Nei
Selection of Clients for Vocational Rehabilitation at	Nei	Nei

Six Local Social Insurance Offices: A Combined Register and Questionnaire Study on Rehabilitation Measures and Attitudes Among Social Insurance Officers Ekholm, Kristina Schuldt Journal of Rehabilitation Medicine, March 2008, Vol.40(3), pp.178-184		
Factors Predicting Work Ability Following Multidisciplinary Rehabilitation for Chronic Musculoskeletal Pain Lillefjell, Monica ; Krokstad, Steinar ; Espnes, Geir Journal of Occupational Rehabilitation, Dec 2006, Vol.16(4), pp.543-55	Nei	Nei
Supervisors' views on employer responsibility in the return to work process. A focus group study Holmgren, Kristina Journal of Occupational Rehabilitation, Mar 2007, Vol.17(1), pp.93-106	Ja	Ja
Measuring Workplace Social Support for Workers with Disability Lysaght, Rosemary ; Fabrigar, Leandre ; Larmour-Trode, Sherrey ; Stewart, Jeremy ; Friesen, Margaret Journal of Occupational Rehabilitation, Sep 2012, Vol.22(3), pp.376-86	Nei	Nei
Workplace Rehabilitation and Supportive Conditions at Work: A Prospective Study Ahlstrom, Linda ; Hagberg, Mats ; Dellve, Lotta Journal of Occupational Rehabilitation, Jun 2013, Vol.23(2), pp.248-60	Nei	Nei
Prediction of Return to Work Outcomes Under an Injured Worker Case Management Program Kong, Wenming ; Tang, Dan ; Luo, Xiaoyuan ; Yu, Ignatius ; Liang, Youxin ; He, Yonghua Journal of Occupational Rehabilitation, Jun 2012, Vol.22(2), pp.230-40	Nei	Nei
Developing a Core Set to Describe Functioning in Vocational Rehabilitation Using The International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF) Escorpizo, Reuben ; Ekholm, Jan ; Gmünder, Hans-Peter ; Cieza, Alarcos ; Kostanjsek, Nenad ; Stucki, Gerold Journal of Occupational Rehabilitation, Dec 2010, Vol.20(4), pp.502-11	Nei	Nei
A Matter of Trust? A Study of Coordination of Swedish Stakeholders in Return-to-Work Ståhl, Christian ; Svensson, Tommy ; Petersson, Gunilla ; Ekberg, Kerstin Journal of Occupational Rehabilitation, Sep 2010,	Nei	Nei

Tabell 007: Introduction, Assistive technology og Vocational rehabilitation, avgrenset til emne: Vocational Rehabilitation i perioden 2010-2017		
Referanse	Tema: Introduksjon av teknologi?	Relevant?
Transition-age youths with visual impairments in vocational rehabilitation: a new look at competitive outcomes and services.(CEU Article) Giesen, J. Martin ; Cavanaugh, Brenda S. Journal of Visual Impairment & Blindness, August, 2012, Vol.106(8), p.475(13)	Ja	Nei
Transition to employment for students with visual impairments: components for success.(CEU Article)(Report) Crudden, Adele Journal of Visual Impairment & Blindness, July, 2012, Vol.106(7), p.389(11)	Ja	Nei
Vocational services associated with competitive employment in 18-25 year old cancer survivors Strauser, David ; Feuerstein, Michael ; Chan, Fong ; Arango, Juan ; Da Silva Cardoso, Elizabeth ; Chiu, Chung-Yi Journal of Cancer Survivorship, Jun 2010, Vol.4(2), pp.179-86	Nei	Nei
State Rehabilitation Services Tailored to Employment Status Among Cancer Survivors Chiu, Chung-Yi ; Chan, Fong ; Strauser, David ; Feuerstein, Michael ; Ditchman, Nicole ; Cardoso, Elizabeth ; O'Neill, John ; Muller, Veronica Journal of Occupational Rehabilitation, Mar 2014, Vol.24(1), pp.89-99	Nei	Nei
A location-based prompting system to transition autonomously through vocational tasks for individuals with cognitive impairments Chang, Yao-Jen ; Wang, Tsen-Yung ; Chen, Yan-Ru Research in Developmental Disabilities, 2011, Vol.32(6), pp.2669-2673	Nei	Nei
State vocational rehabilitation services and employment in multiple sclerosis Chiu, Chung-Yi ; Chan, Fong ; Bishop, Malachy ; Da Silva Cardoso, Elizabeth ; O'Neill, John Multiple Sclerosis Journal, 2013, Vol.19(12), pp.1655-1664	Nei	Nei
Reducing the Need for Personal Supports Among Workers with Autism Using an iPod Touch as an	Ja	Ja

Assistive Technology: Delayed Randomized Control Trial Gentry, Tony ; Kriner, Richard ; Sima, Adam ; McDonough, Jennifer ; Wehman, Paul Journal of Autism and Developmental Disorders, 2015, Vol.45(3), pp.669-684		
Medical, psychosocial, and vocational aspects of multiple sclerosis: implications for rehabilitation professionals Bishop, Malachy ; Timblin, Rachel I. ; Rumrill, Phillip D., Jr. The Journal of Rehabilitation, 2016, Vol.82(2), p.6(8)	Nei	Nei
A Conceptual Definition of Vocational Rehabilitation Based on the ICF: Building a Shared Global Model Escorpizo, Reuben ; Reneman, Michiel ; Ekholm, Jan ; Fritz, Julie ; Krupa, Terry ; Marnetoft, Sven-Uno ; Maroun, Claude ; Guzman, Julietta ; Suzuki, Yoshiko ; Stucki, Gerold ; Chan, Chetwyn Journal of Occupational Rehabilitation, Jun 2011, Vol.21(2), pp.126-33	Nei	Nei
Factors Affecting Employment Outcomes for People with Disabilities Who Received Disability Employment Services in Taiwan Jang, Yuh ; Wang, Yun-Tung ; Lin, Meng-Hsiu Journal of Occupational Rehabilitation, Mar 2014, Vol.24(1), pp.11-21	Nei	Nei
Factors Affecting Employment Outcomes for People with Disabilities Who Received Disability Employment Services in Taiwan Jang, Yuh ; Wang, Yun-Tung ; Lin, Meng-Hsiu Journal of Occupational Rehabilitation, Mar 2014, Vol.24(1), pp.11-2	Nei	Nei
Return to Work after Stroke: Recording, Measuring, and Describing Occupational Therapy Intervention Grant, Mary ; Radford, Kathryn ; Sinclair, Emma ; Walker, Marion The British Journal of Occupational Therapy, 2014, Vol.77(9), pp.457-465	Nei	Nei
Job Development Activities for Individuals with Intellectual Disabilities in Japan Ishii, Kenji ; Yaeda, Jun Journal of Rehabilitation, Apr-Jun 2010, Vol.76(2), pp.11-16	Nei	Nei
Evidence-Based Interventions for Increasing Work Participation for Persons With Various Disabilities Smith, Diane L ; Atmatzidis, Katie ; Capogreco, Marisa ; Lloyd-Randolfi, Dominic ; Seman, Victoria OTJR: Occupation, Participation and Health, 2017, Vol.37(2_suppl), pp.3S-13S	Ja	Ja

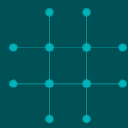
Validation of the Comprehensive ICF Core Set for Vocational Rehabilitation From the Perspective of Physical Therapists: International Delphi Survey Moll, Veronika ; Escorpizo, Reuben ; Bergamaschi, Ruth ; Finger, Monika Physical Therapy, Aug 2016, Vol.96(8), pp.1262-1275	Nei	Nei
Vocational Rehabilitation Service Patterns and Outcomes for Individuals with Autism of Different Ages.(Original Paper)(Report) Chen, June L. ; Sung, Connie ; Pi, Sukyeong Journal of Autism and Developmental Disorders, 2015, Vol.45(9), p.3015(15)	Ja	Ja
Gender Differences in Vocational Rehabilitation Service Predictors of Successful Competitive Employment for Transition-Aged Individuals with Autism Sung, Connie ; Sánchez, Jennifer ; Kuo, Hung-Jen ; Wang, Chia-Chiang ; Leahy, Michael Journal of Autism and Developmental Disorders, Oct 2015, Vol.45(10), pp.3204-3218	Nei	Nei
A literature review on work transitioning of youth with disabilities into competitive employment Engelbrecht, Madri ; Shaw, Lynn African Journal of Disability, 2017, Vol.6	Nei	Nei
Multiple Sclerosis Questionnaire for Job Difficulties (MSQ-Job): definition of the cut-off score Schiavolin, Silvia ; Giovannetti, Ambra ; Leonardi, Matilde ; Brenna, Greta ; Brambilla, Laura ; Confalonieri, Paolo ; Frangiamore, Rita ; Mantegazza, Renato ; Moscatelli, Marco ; Clerici, Valentina ; Cortese, Francesca ; Covelli, Venusia ; Ponzio, Michela ; Zaratin, Paola ; Raggi, Alberto Neurological Sciences, May 2016, Vol.37(5), pp.777-780	Nei	Nei
Vocational rehabilitation service usage and outcomes for individuals with Autism Spectrum Disorder Nye-Lengerman, Kelly Research in Autism Spectrum Disorders, September 2017, Vol.41-42, pp.39-50	Ja	Ja
Implementation of an employment consultation model of job support following online training.(Report) Hagner, David ; Dague, Bryan ; Phillips, Kimberly J. The Journal of Rehabilitation, Oct-Dec, 2014, Vol.80	Nei	Nei
Students with Intellectual Disabilities Going to College? Absolutely! Kleinert, Harold L ; Jones, Melissa M ; Sheppard-Jones, Kathleen ; Harp, Beverly ; Harrison, Elizabeth M TEACHING Exceptional Children, 2012, Vol.44(5),	Nei	Nei

pp.26-35		
Interventions to enhance work participation of workers with a chronic disease: a systematic review of reviews Vooijs, Marloes ; Leensen, Monique C J ; Hoving, Jan L ; Wind, Haije ; Frings-Dresen, Monique H W Occupational and Environmental Medicine, 25 September 2015	Nei	Nei

Tabell 009: Systematic reviews, Vocational rehabilitation og Assistive technology, avgrenset med emneknaggene: Vocational Rehabilitation, Assistive technology og Autisme		
Referanse	Tema: Introduksjon av teknologi?	Relevant?
Assistive technology effects on the employment outcomes for people with cognitive disabilities: A systematic review Sauer, Angela L ; Parks, Andra ; Heyn, Patricia C Disability and rehabilitation. Assistive technology, 2010, Vol.5(6), pp.377-91	Ja	Ja
Evidence-Based Interventions for Increasing Work Participation for Persons With Various Disabilities Smith, Diane L ; Atmatzidis, Katie ; Capogreco, Marisa ; Lloyd-Randolfi, Dominic ; Seman, Victoria OTJR: Occupation, Participation and Health, 2017, Vol.37(2_suppl), pp.3S-13S	Ja	Ja
The impact of assistive technology on the educational performance of students with visual impairments: a synthesis of the research.(CEU Article)(Report) Kelly, Stacy M. ; Smith, Derrick W. Journal of Visual Impairment & Blindness, Feb, 2011, Vol.105(2), p.73(11)	Nei	Nei
UI REACH: a postsecondary program serving students with autism and intellectual disabilities Hendrickson, Jo M. ; Carson, Rori ; Woods - Groves, Suzanne ; Mendenhall, Janis ; Scheidecker, Bethany Education & Treatment of Children, Nov, 2013, Vol.36(4), p.169(26)	Ja	Nei
Mobility devices to promote activity and participation: A systematic review Malmivaara, Antti Journal of Rehabilitation Medicine, September 2009, Vol.41(9), pp.697-706	Nei	Nei
Interventions to enhance work participation of workers with a chronic disease: a systematic review of reviews Vooijs, Marloes ; Leensen, Monique C J ; Hoving, Jan L ; Wind, Haije ; Frings-Dresen, Monique H W Occupational and Environmental Medicine, 25 September 2015	Nei	Nei
Technology-Aided Interventions and Instruction for Adolescents with Autism Spectrum Disorder Odom, Samuel ; Thompson, Julie ; Hedges, Susan ; Boyd, Brian ; Dykstra, Jessica ; Duda, Michelle ;	Ja	Nei

Szidon, Kathrine ; Smith, Leann ; Bord, Aimee Journal of Autism and Developmental Disorders, 2015, Vol.45(12), pp.3805-3819		
Medical, psychosocial, and vocational aspects of multiple sclerosis: implications for rehabilitation professionals Bishop, Malachy ; Timblin, Rachel I. ; Rumrill, Phillip D., Jr. The Journal of Rehabilitation, 2016, Vol.82(2), p.6(8)	Nei	Nei
Effectiveness of work, activities of daily living, education, and sleep interventions for people with autism spectrum disorder: a systematic review.(Special Issue on Autism) Weaver, Lindy L. AJOT: American Journal of Occupational Therapy, 2015, Vol.69(5)	Nei	Nei
Return to Work after Stroke: Recording, Measuring, and Describing Occupational Therapy Intervention Grant, Mary ; Radford, Kathryn ; Sinclair, Emma ; Walker, Marion The British Journal of Occupational Therapy, 2014, Vol.77(9), pp.457-465	Nei	Nei
Trends in Employment for Individuals with Autism Spectrum Disorder: a Review of the Research Literature Chen, June ; Leader, Geraldine ; Sung, Connie ; Leahy, Michael Review Journal of Autism and Developmental Disorders, 2015, Vol.2(2), pp.115-127	Ja	Ja
Assistive technology interventions for adolescents and adults with learning disabilities: An evidence- based systematic review and meta-analysis Perelmutter, Bogi ; Mcgregor, Karla K. ; Gordon, Katherine R. Computers & Education, November 2017, Vol.114, pp.139-163	Ja	Ja
A literature review on work transitioning of youth with disabilities into competitive employment Engelbrecht, Madri ; Shaw, Lynn African Journal of Disability, 2017, Vol.6	Nei	Nei
Employment Interventions for Individuals with ASD: The Relative Efficacy of Supported Employment With or Without Prior Project SEARCH Training Schall, Carol ; Wehman, Paul ; Brooke, Valerie ; Graham, Carolyn ; McDonough, Jennifer ; Brooke, Alissa ; Ham, Whitney ; Rounds, Rachael ; Lau, Stephanie ; Allen, Jaclyn Journal of Autism and Developmental Disorders, 2015, Vol.45(12), pp.3990-4001	Ja	Ja

<p>Employment Instruction for Secondary Students with Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review of the Literature Bennett, Kyle ; Dukes, Charles Education and Training in Autism and Developmental Disabilities, Mar 2013, Vol.48(1), pp.67-75</p>	Nei	Nei
<p>A Review of the Use of Touch-Screen Mobile Devices by People with Developmental Disabilities Stephenson, Jennifer ; Limbrick, Lisa Journal of Autism and Developmental Disorders, 2015, Vol.45(12), pp.3777-3791</p>	Nei	Nei
<p>Vocational rehabilitation service usage and outcomes for individuals with Autism Spectrum Disorder Nye-Lengerman, Kelly Research in Autism Spectrum Disorders, September 2017, Vol.41-42, pp.39-50</p>	Nei	Nei
<p>What Does Research Say About Social Perspective-Taking Interventions for Students With HFASD? Southall, Candice ; Campbell, Jonathan M Exceptional Children, 2015, Vol.81(2), pp.194-208</p>	Ja	Ja
<p>Meta-analysis of Single-Case Research on Teaching Functional Living Skills to Individuals with ASD Ninci, Jennifer ; Neely, Leslie ; Hong, Ee ; Boles, Margot ; Gilliland, Whitney ; Ganz, Jennifer ; Davis, John ; Vannest, Kimberly Review Journal of Autism and Developmental Disorders, 2015, Vol.2(2), pp.184-198</p>	Nei	Nei
<p>An Evaluation of the Quality of Research on Evidence-Based Practices for Daily Living Skills for Individuals with Autism Spectrum Disorder Hong, Ee ; Ganz, Jennifer ; Ninci, Jennifer ; Neely, Leslie ; Gilliland, Whitney ; Boles, Margot Journal of Autism and Developmental Disorders, 2015, Vol.45(9), pp.2792-2815</p>	Nei	Nei

VID